

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İSMÂİL b. MUHAMMED el-ENSÂRÎ VE HADİS İLMİNE
KATKILARI**

Hakan DALGIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Zübeyde ÖZBEN DOKAK

TEMMUZ-2025

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İSMÂİL b. MUHAMMED el-ENSÂRÎ VE HADİS İLMİNE
KATKILARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hakan DALGIN

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Enstitü Bilim Dalı : Hadis

“Bu tez 03/07/2025 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Hayati YILMAZ	Başarılı
Doç. Dr. Mehmet AYHAN	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Zübeyde ÖZBEN DOKAK	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Hakan DALGIN

03/07/2025

ÖN SÖZ

Her yüzyılda olduğu gibi 20. yüzyılda da ilim öğrenmeye, öğretmeye ve onu sonraki nesillere aktarmaya büyük gayret sarf eden birçok âlim yetişmiştir. Günümüzdeki Mali'nin önemli bir şehri olan Tinbüktülü İsmâil b. Muhammed el-Ensârî de bu âlimlerden biridir. Hayatını ilme adanmış, ilim öğrenme ve öğretme noktasında çokça gayret sarf etmiştir. Sonraki süreçlerde farklı alanlara ait, bilhassa hadis ilmiyle alakalı birçok çalışma ortaya koymuştur. Bunlar, kimi zaman müstakil eser kimi zaman da makale, tahkik, reddiye tarzında olmuştur. Aynı dönemde yaşadığı âlimlerin kimi çalışmalarını takip etmesi, yazdıkları konulara dair tenkit ve tashihlerde bulunması cihetiyle aktif bir ilmi kişilik ortaya koymuştur. Ensârî, başta Nasîrüddin el-Elbânî'ye olmak üzere özellikle yazdığı reddiyelerle hadisi anlama, yorumlama metodu ve râvileri cerh ve ta'dîl çerçevesinde değerlendirme usulü ile daha ön plana çıkmıştır. Ensârî'nin bazı eserlerine ulaşma konusunda yaşanan problemler, araştırmayı zaman zaman sınırlandıran da bu çalışmada onun hadis ilmindeki yeri ve hadis ilmine yaptığı katkıların ortaya konması amacı gerçekleştirilmeye gayret edilmiştir. Bu çalışmanın hadis ilmi alanındaki akademik literatüre katkı sağlamasını ve 20. yüzyılın önemli ilim adamlarından biri olan Ensârî'nin hadis alanındaki önemini daha iyi anlaşılmasına vesile olmasını umuyoruz. Tezimin hazırlanma sürecinde bilgi ve rehberlikleriyle bana destek olan saygıdeğer danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Zübeyde Özben Dokak'a ve kıymetli hocalarıma teşekkürlerimi arz ediyorum. Ayrıca fikirleriyle katkı sağlayan arkadaşlarıma, sabır ve destekleriyle yanımda olan kıymetli eşime minnettarlığımı sunarım.

Hakan DALGIN

03/07/2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: İSMÂİL b. MUHAMMED el-ENSÂRÎ	4
1.1. İsmâil b. Muhammed el-Ensârî'nin Hayatı	4
1.1.1. Yetiştği Ortam	4
1.1.2. Ahlâkî Kişiliği	5
1.1.3. İlmî Kişiliği.....	6
1.1.4. Hocaları	9
1.1.5. Talebeleri	17
1.1.6. Vefatı	22
1.2. Eserleri.....	22
1.2.1. Buhûsü Usbu'î'ş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab/Hayatü'ş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab ve Âsâruhü'l-ilmîyye	23
1.2.2. en-Nebzetü'n-nahviyye fî es'ileti'l-Ecrumiyye.....	23
1.2.3. Hükmi binâi'l-kenâis ve'l-me'âbidi'ş-şirkiyye fî bilâdi'l-Müslimîn	23
1.2.4. el-İsrâ ve'l-mi'râc min Tefsîri'l-hâfız İbn Kesîr	24
1.2.5. el-Kavlü'l-müstecâd fî sıhhati Kasîdeti Bânet Sü'âd	24
1.2.6. el-Kavlü'l-fasl fî hükmi'l-ihfâl bi-mevlidi hayri'r-rusûl.....	26
1.2.7. Beyânü mevkifi'l muhakkikîne min inhirâfâtî'l mutasavvifeti	27
2. BÖLÜM: İSMÂİL b. MUHAMMED el-ENSÂRÎ'NİN HADİS İLMİNE	
KATKILARI	31
2.1. Ensârî'nin Hadis ilmine Dair Müstakil Çalışmaları	31
2.1.1. el-İlmâm bi-şerhi 'Umdeti'l-ahkâm.....	31
2.1.2. Tenbîhü'l-lâhî 'alâ tahrîmi'l-melâhî	34
2.1.3. et-Tuhfetü'r-rabbâniyye bi-şerhi'l-Erba'îne hadîssen en-Neveviyye.....	38
2.2. Elbânî'ye Yaptığı Reddiyeleri Çerçevesinde Ensârî'nin Hadisçiliği	40

2.2.1. Elbânî'nin Hayatı ve Çalışmaları	40
2.2.2. Tashîhu hadîsi salâti't-terâvîh 'işrîne rek'a ve'r-red 'ale'l-Elbânî fî taz'îfihî.....	42
2.2.3. İbâhatü't-tahallî bi'z-zehebi'l-muhallak li'n-nisâ' ve'r-red 'ale'l-Elbânî fî tahrîmihî	48
2.2.4. Nakdü tâ'likati'l-Elbânî alâ şerhi't-Tahâviyye.....	52
2.2.5. el-İntisâr li-Şeyhi'l-İslâm Muhammed b. 'Abdilvehhâb bi'r-red 'alâ mücânebeti'l-Elbânî es-savâb.....	61
SONUÇ	64
KAYNAKÇA.....	66
ÖZ GEÇMİŞ	71

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı geçen eser
as. : Aleyhi's-Selam
b. : İbn / bin
bnt. : Bint
DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.z. : Hazreti
r.a. : Radıyallahu anh
r.anha.: Radıyallahu anha
r.anhu.: Radıyallahu anhum
s.a.s. : Sallallahü aleyhi ve sellem
vb. : Ve benzeri

ÖZET	
Başlık: İsmâil b. Muhammed el-Ensârî ve Hadis İlmine Katkıları	
Yazar: Hakan DALGIN	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Zübeyde ÖZBEN DOKAK	
Kabul Tarihi: 03/07/2025	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 71 (ana kısım)
İslam ilim geleneğinde hadis ilmi, Kur'ân ile beraber diğer ilimlere kaynak olması itibariyle önemli bir konumdadır. Hadislerin tespiti, tashîhi, anlaşılması ve kimi zaman da te'vili cihetiyle hadis ilmi, büyük bir öneme sahiptir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra sahâbeden itibaren günümüze kadar her dönemde âlimler dönemin ihtiyaç ve şartlarına göre hadisleri tespit, tedvin ve tasnif etmek için çalışmalar yapmış, sıhhatinin bilinmesi, senet ve metin açısından değerlendirilmesi ve anlaşılması için de belli sistemler geliştirerek hadis ilmine katkı sağlamışlardır. Hadis tarihi içerisinde özellikle son dönemlerde şahıs eksenli çalışmalar yaygınlaşarak hadis tarihi ve literatürüne önemli katkılar sağlanmıştır. Bu çalışma da 20. Yüzyılın önemli ilim adamlarından biri olan İsmail b. Muhammed el-Ensârî'nin (1921-1997) hayatını, eserlerini ve hadis ilmine katkıları başlığı altında hadis ilmiyle ilgili çalışmalarını konu edinmiştir. Araştırma sırasında nitel araştırma yöntemiyle elde edilen bulgulara göre Ensârî'nin, çeşitli ilim faaliyetleri, bilhassa hadis alanındaki çalışmaları, yaptığı görevleri ve yetiştirdiği öğrencileri itibariyle yaşadığı dönemin önemli âlimlerinden biri olduğunu ortaya konmuştur. Ensârî'nin hadis alanıyla alakalı müstakil çalışmaları olmakla birlikte daha çok hadis, tespiti, anlaşılması ve yorumlanması yönüyle âlimlere, bilhassa Elbânî'ye yazmış olduğu reddiyelerle ön plana çıkmış ve yaşadığı dönemde hadis ilmindeki tartışmalarda aktif rol almıştır. O, üzerinde çalışma yaptığı eserleri, sistematik ve pratik hale getirerek ilim talebelerinin kolayca istifade etmelerini sağlamıştır. Özellikle yazdığı reddiyeleriyle Elbânî'yle kıyas ettiğimizde, hadisleri değerlendirmede klasik anlayışa daha uyumlu, geleneği dikkate alan ve önceki hadis âlimlerinin konu hakkındaki görüşlerini de önemseyen ve hadisin kabulünde âlimlerin hadisleri kabul ile telâkki etmesine önem veren bir tavır sergilemiştir. Araştırma sürecinde Ensârî'nin tüm eserlerine erişilememiştir. Bazı eserlerinin kaynaklarda yazma nüsha olarak görülmesi bazılarının da sınırlı sayıda basılması veya dijital ortamlardaki nüshalarının sınırlı olması araştırmanın kapsamını daraltan etkenlerden biri olmuştur. Bu sebeple Ensârî'nin hadis alanına yaptığı katkılarının, özellikle yazdığı reddiyeler vasıtasıyla daha geniş açıdan ele alınması için gelecekte yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.	
Anahtar Kelimeler: Hadis İlmi, Ensârî, Cerh ve Ta'dîl, Elbânî, Reddiye	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Ismail b. Muhammad al-Ansari and Contributions to the Science of Hadith	
Author of Thesis: Hakan DALGIN	
Supervisor: Assist. Prof. Zübeyde ÖZBEN DOKAK	
Accepted Date: 03/07/2025	Number of Pages: v (pre text) + 71 (main body)
In the Islamic scholarly tradition, the science of hadith has an important place as a source for other sciences along with the Qur'an. The science of hadith is of great importance in terms of determining, correcting, understanding and sometimes interpreting hadiths. After the death of the Prophet (s.a.s.), from the Companions to the present day, scholars have worked to identify, classify and classify hadiths according to the needs and conditions of the period, and have contributed to the science of hadith by developing certain systems to know its authenticity, evaluate it in terms of senet and text, and understand it. In the history of hadith, especially in recent periods, person-oriented studies have become widespread and important contributions have been made to the science of hadith and hadith literature. This study focuses on the life and works of Ismail b. Muhammad al-Ansari (1921-1997), one of the important scholars of the 20th century, and his studies on the science of hadith under the title of his contributions to the science of hadith. According to the findings obtained through qualitative research method during the research, it was revealed that Ansārī was one of the important scholars of his time in terms of his various scientific activities, especially his studies in the field of hadīth, his duties and the students he trained. Although he has independent studies in the field of hadith, he came to the forefront with the refutations he wrote to scholars, especially Elbānī, in terms of understanding and interpreting the detection of hadith, and showed that he was active in the discussions in the science of hadith during his lifetime. He made the works he worked on systematized and practical so that the students of knowledge could easily benefit from them. Especially when we compare him with al-Albānī with his refutations, he showed an attitude that is more in line with the classical understanding in evaluating hadiths, taking into account the tradition, giving importance to the opinions of previous hadith scholars on the subject, and giving importance to the acceptance of the hadiths by the scholars in the acceptance of the hadith. Not all of Anṣārī's works were accessible during the research process. The fact that some of his works were seen as manuscripts in the sources and some of them were printed in limited numbers or the limited number of copies in digital media was one of the factors that narrowed the scope of the research. This means that future studies are needed to examine Ansari's contributions to the field of hadīth from a broader perspective, especially through his refutations	
Keywords: Science of Hadith, Ansari, Jarh wa Ta'dil, Elbani, Refutation	

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

İslam ilim geleneğinde fıkıh, tefsir gibi diğer ilimlere de kaynak olması itibariyle hadis ilmi önemli bir yere sahiptir. Hadislerin tespiti, sıhhatinin belirlenmesi, anlaşılması ve yorumlanması da hadis ilminin en önemli meseleleridir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra sahâbeden itibaren günümüze kadar her dönemde âlimler dönemin ihtiyaç ve şartlarına göre hadisleri tespit, tedvin ve tasnif etmek için çalışmalar yapmış, tashih ve tad'ifi için de belli sistemler geliştirerek hadis ilmine katkı sağlamışlardır. Hadis tarihi içerisinde özellikle son dönemlerde şahıs eksenli çalışmalar yaygınlaşarak hadis tarihine ve literatürüne önemli katkılar sağlanmıştır. Özellikle Türkiye'de hadis alanında şahıs bazlı çalışmalar önemli ölçüde yaygınlık göstermiştir. Yapılan bu çalışmalar kimi zaman klasik dönem kimi zaman da modern dönem ilim adamlarını ele almaktadır. İmam Buhari (ö. 256/870), İmam Müslim (ö. 261/875), İbn Hibbân (ö. 354/965), İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1449) gibi birçok klasik dönem âlimi hakkında yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmıştır.¹ Bunlarla beraber Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî (ö. 1813/1894), M. Zâhid el-Kevserî (1879-1952), Muhammed Nâsırüddin el-Elbâni (1914-1999) gibi son dönemlerde yaşamış ilim adamları hakkında da çalışmalar yapılmıştır.² Bu çalışmalar vesilesiyle elde edilen sonuçlar hem onların hadis ilmindeki yerlerini ortaya koymak hem de metodolojilerini anlamak adına önemli kazanımlardır.

Bu çalışmada ise 20. Yüzyılda yaşamış, döneminde ilmi faaliyetleriyle ön plana çıkmış Malili İsmâil b. Muhammed el-Ensârî'nin hayatı eserleri ve hadis ilmine katkıları ele alınmıştır.

¹ Örnek olarak şu çalışmalar verilebilir: Mehtap Çakmak, *Tarihçi Olarak Buhârî ve Tarihçilik Açısından 'Sahih'i* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), Mustafa Taş, *Buhârî'nin Cerh-Ta'dil Metodu* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), Yüksel Çelik, *İbn Hibbân ve Hadis İlmindeki Yeri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993), Tahsin Kazan, *İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1448) Hadis Usûlündeki Özgünlüğü* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

² Burak Yeşil, *M. Zâhid el-Kevserî'nin Hayatı, Eserleri ve Ehl-i Hadis'e Yaklaşımı* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), Macit Demirer, *Hadis İlimleri Açısından Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî ve Levâmiu'l-Ukûl Adlı Eseri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), Nuran Sarıcı, *Nâsirüddin el-Elbâni'nin Silsiletü'l-Ehâdissi'd-Da'ife ve'l-Mevdû'a İsimli Eserinde Metin Tenkidi Uygulamaları* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı kendi döneminde farklı ilimlerle uğraşmakla birlikte bilhassa hadis ilmine yoğunlaşarak yaşadığı dönemde hadis alanında çalışmalar yapan ve bu alanı ilgilendiren konularda farklı reddiyeler yazarak kendi bakış açısını ve metodolojisini yansıtan Ensârî'nin hayatını, yaşadığı dönemde yaptığı ilmi faaliyetleri ve bilhassa hadis ilmine katkılarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda Ensârî'nin hayatı, ders aldığı hocaları, öğrencileri, ilmi kişiliği, eserleri, hadis ilmine dair çalışmaları ve reddiyeleri incelenmiştir. Çalışmanın bir diğer amacı da özellikle onun yazdığı reddiyelerden yola çıkılarak muhteva analizi yoluyla son dönemdeki hadis tartışmalarının içeriğine bir örnek ortaya koymaktır.

Araştırmanın Önemi

Ensârî, yaşadığı dönemde çeşitli ilmi faaliyetleriyle bilhassa hadis ilmi ile ilgili çalışmalarıyla kendi döneminde önemli bir ilim adamı rolünü üstlenmiştir. Bu özel ilgisine sebep olabilecek etkenleri, hayatının ilk dönemlerini incelediğimizde biraz daha net görmemiz mümkündür. Doğup büyüdüğü yer olan Tinbüktü, Orta Çağda Endülüs, Kuzey ve Batı Afrika arasındaki önemli bir kesişim noktasında yer almıştır. Zamanla başta hadis rihleleri vesilesiyle olmak üzere İslamî ilimlerin bu bölgeye girip yayılması asırlarca süren büyük ilmi tesirlerin devam etmesini sağlamıştır. Kanaatimize göre Ensârî de yaşadığı bölgede hadis ilminin önemli bir konumda görülmesinden ve bu ilmin diğer ilimlere kaynaklık etmesinden dolayı hadis ilmine ayrıca bir ilgi duymuştur. Belli bir zaman orada yaşayıp istifade ettikten sonra göç ettiği Suudi Arabistan'da yaşadığı dönemin önde gelen hadis âlimlerinden hadis ilmine dair dersler almıştır. Bu durum da onun özellikle bu alana yönelmesine sebebiyet vermiş olmalıdır.³ Bizim de bu çalışmada Ensârî'yi incelememizin sebebi hadis alanında ön planda olması ve kendi döneminde aktif rol oynamasıdır. İncelemelerimiz neticesinde Ensârî hakkında yapılmış çok az çalışmanın bulunması da bu alandaki boşluğu doldurma amacını gütmemize neden olmuştur. Araştırma sürecinde Ensârî'nin tüm eserlerine erişilememiştir. Bazı eserlerinin kaynaklarda yazma nüsha olarak görülmesi bazılarının da sınırlı sayıda basılması veya

³ Esra Çiftçi, "Timbuktu" İslam Düşünce Atlası, <https://islamdusunceatlasi.org/mekanlar/timbuktu/339> (11 Mart 2025); Abdullah b. Abdurrahman Alü Bessam, *Ulema 'u Necd hilale semaniyete kurun* (Riyad, 1998), 1/570.

dijital ortamlardaki nüshalarının sınırlı olması araştırmanın kapsamını daraltan etkenlerden biri olmuştur.

Ensârî, hadis ilmini ilgilendiren müstakil eserleri ve başta Elbânî (1914-1999) olmak üzere âlimlere yazmış olduğu reddiyelerle hadisin sıhhatinin belirlenmesi, anlaşılıp yorumlanması ve hadisin kabul edilip edilmemesi açısından nasıl değerlendirileceği konusunda dikkat çeken bir âlimdir. Ensârî ve hadisçiliği hakkında özellikle Türkiye’de akademik çerçevede yapılmış bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye dışında ise müstakil anlamda sadece Abdülaziz b. Faysal er-Râcihî’nin, onun hayatı, ilmi faaliyetleri, hocaları ve icâzetleri hakkında kaleme aldığı *Hedyü’s-sâri ilâ esânîdi’s-şeyh İsmâil el-Ensârî*⁴ adlı bir çalışma ve dijital platformda da yine Ensârî hakkında benzer bilgilerin bulunduğu bazı çalışmalar bulunmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma nitel araştırma yöntemiyle ele alınmıştır. Araştırma yapılırken İsmâil b. Muhammed el-Ensârî hakkında ulaşabildiğimiz kaynaklar taranarak hayatı, ilmi çalışmaları, bilhassa hadis alanında yazdığı eserleri hakkında imkân dahilinde her bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak araştırma sürecinde bazı kaynaklara olan erişim güçlüğü, bu çalışmanın kapsamını belirli ölçüde etkilemiştir. Bununla beraber onun hadis usulü ile ilgili müstakil eserleri bulunmadığı için genel anlamda hadis metodolojisi, yazdığı reddiyeler üzerinden metin analizi yoluyla elde edilmeye çalışılmıştır.

Bu tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ensârî’nin hayatı, yetiştiği ortam, ilmi kişiliği ve eserleri incelenmiştir. İkinci bölümde ise hadis ilmine katkıları başlığı altında hadis alanında yazdığı eserleri ve çeşitli konularda Elbânî’ye yazdığı reddiyeler çerçevesinde hadisi anlama ve yorumlama usulü ve tartışmaları incelenmiştir. Bu çalışmanın hadis ilmi alanındaki akademik literatüre katkı sağlaması ve 20. yüzyılın önemli ilim adamlarından biri olan Ensârî’nin hadis alanındaki öneminin daha iyi anlaşılmasına vesile olması beklenmektedir.

⁴ Abdülaziz b. Faysal Râcihî, *Hedyü’s-sâri ilâ esânîdi’s-şeyh İsmâil el-Ensârî*, (Riyad: Mektebetü’r-rüşd, ts.)

1. BÖLÜM: İSMÂİL b. MUHAMMED el-ENSÂRÎ

1.1. İsmâil b. Muhammed el-Ensârî'nin Hayatı

İsmâil b. Muhammed b. Mâhi b. Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî⁵ 1921 yılında⁶ Batı Afrika'da günümüzde Mali'nin bir şehri olan Tinbuktü'ye yakın bir yer olan Tisi'de⁷ doğdu. Kendisi, İslâmî şuura sahip bir anne babanın ve ilimde köklü bir ailenin içinde ve şehrin süsünden, kötülüğünden uzak bir yerde istikamet üzere büyüdü.⁸ Hakkında yazılan yazılarda annesi, babası ve ailesi ile ilgili sınırlı bilgilere ulaşabildiğimiz Ensârî'nin soyu Medineli Ensar'dan olan Hazrec kabilesine mensup⁹ Sad b. Ubâde'ye dayanmaktadır.¹⁰

1.1.2. Yetiştigi Ortam

Bir ilim adamının ilmî faaliyetlerini onun yaşadığı coğrafyadan, sosyal ve siyasi ortamdan bağımsız düşünmek doğru bir yaklaşım olmaz. Her ilim adamı gibi Ensârî de yaşadığı çevrenin şartlarından etkilenmiştir. Bu sebeple yetiştigi ortam hakkında bilgi vermek onun ilmi faaliyetlerini daha iyi anlamak açısından faydalı olacaktır.

Ensârî'nin doğup büyüdüğü yer olan Tinbuktü, orta çağda Endülüs, Kuzey ve Batı Afrika arasındaki önemli bir kesişim noktasında yer alıyordu. Zamanla hadis rivayeti için rihleler ve diğer vesilelerle yapılan seferler, İslami ilimlerin oraya girip çokça yayılmasına ve asırlarca süren büyük ilmi tesirlerin devam etmesine vesile olmuştur.¹¹ Ancak Ensârî'nin doğduğu yıllarda Afrika, farklı ülkelerin sömürgesi altındaydı. Fransa'nın Mali ve çevre bölgelerini işgali ve sonrasında 1890-1920'de ortaya çıkan isyanları kanlı bir şekilde bastırmasının ardından Fransızlar bu bölgeyi ele geçirdi. Ardından o bölgeye Fransız Sudan'ı, Senegambiya-Nijer Toprağı, Yukarı Senegal- Nijer gibi isimler verildi. Sonraki tarihlerde yaşanan farklı gelişmelerin ardından nihayet 1958'de Afrika Halkları,

⁵ Abdullah b. Abdurrahman Âlu Bessam, *'Ulemâ'ü Necd hilâle ssemâniyete kurûn*. (Riyad: 1998). 1/570.

⁶ İbrâhim b. Abdullah el-Hâzîmî, *Mevsû'atü a'lâmî'l-karnî'r-râbi' 'aşer ve'l-hâmis 'aşer el-hicrî fî'l-âlemi'l-'Arabî ve'l-İslâmî*, (Daru's-Şerif: Riyad, ts.). 1/888.

⁷ Zekerîyyâ b. Abdullah Bîlâ, *el-Cevâhirü'l-hisân fî terâcîmî'l-fuzalâ' ve'l-a'yân min esâtize ve hullân* (Müessesetü'l-furkan li't-Turâs, 2006), 1/567.

⁸ Âlu Bessam, *'Ulemâ'ü Necd*, 1/570.

⁹ Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 1/77.

¹⁰ Hâzîmî, *Mevsû'atü a'lâm*, 1/888.

¹¹ Çiftçi, "Timbuktu" <https://islamdusunceatlası.org/mezanlar/timbuktu/339>; Âlü Bessâm, *Ulemâ'u Necd*, 1/570.

Panafrikan Konferansı'nda Fransız Sömürge İdaresini lağvederek bağımsızlık ilan ettiler.¹² Sonrasında Mali, Senegal ile birlikte Mali Federasyonunu oluşturmuş ve Birleşmiş Milletlere üye olmuştur.¹³ Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde 1950 yılına kadar Mali'de yaşayan Ensârî, Fransızların Müslümanlara ettikleri zulümlerden dolayı o yıldan sonra Hicaz Bölgesine hicret etmiştir.¹⁴

1.1.3. Ahlâkî Kişiliği

İsmâil el-Ensârî çevresinde bulunan insanlar tarafından güzel hasletlerle anılmıştır. İlmi, edebi, zamanını nasıl değerlendirdiği vb. özellik ve alışkanlıklarından söz etmişlerdir. Suudi Arabistan'daki Yüksek Yargı Konseyi Başkanı ve Büyük Âlimler Heyeti üyesi Şeyh Sâlih b. Muhammed el-Luheydân onun hakkında şöyle demiştir: “O, nadir bulunan âlimlerdendir. Gerçekten de seçkin âlimlerdendir. Davranış ve edep yönünden de onların en iyilerindendir. Tevhid akîdesine olan gayreti ve bu alandaki hassasiyetiyle öne çıkar. Hadis ve râvileri, fıkıh ve akaid konusunda geniş bilgi sahibiydi.” Yine talebelerinden Şeyh Zekerîyyâ b. Abdullah Bîlâ ise onun hakkında şöyle der: “Kendisiyle Savletîyye Medresesi'nde tanıştım. Onda yüksek ahlâkî ve güzel vasıfları gördüm. Azimli, kararlı, ilmi gücü ve ifadede berraklığı olan bir şahsiyetti. Yorulmadan, usanıp gevşemeden sürekli okur, gözden geçirir ve araştırırdı.”¹⁵ Yine talebelerinden biri onun Kur'ân'a ve Resûlullah'ın (s.a.s.) sünnetine tâbi bir kimse olduğunu ve bu hâlinin, görüldüğü kadarıyla, daha küçük yaşlarından itibaren böyle olduğunu söylemiştir.¹⁶ Bir başka talebesi olan *Hedyü's-sârî* yazarı Abdülazîz b. Faysal Râcihî onun hakkında, çok ibadet eden, takvâ sahibi, zâhid, ibadeti seven bir kimse olduğunu ifade etmiştir.¹⁷

¹² Ahmet Kavas, “Mali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/493-504.

¹³ Âlû Bessâm, *‘Ulemâ’ü Necd*, 1/570.

¹⁴ Yûsuf Abdurrahman el-Mar‘aşlî, *‘İkdü'l-cevher fî ‘ulemâ’i’r-rub‘i’l-evvel mine’l-karni’l-hâmis ‘aşer* (Beyrut, 2006), 2/1759.

¹⁵ İsmâil Mahmut Muhammed Rebâbi’a, “*Şeyh İsmâil el-Ensârî ve cühûdühû fî hidmeti’s-sünneti’ne-beviyye*” (20 Mart 2025), <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>.

¹⁶ Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 1/95.

¹⁷ Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 1/90.

1.1.4. İlmî Kişiliği

Ensârî'nin ilim yolculuğuna değinmeden önce birkaç husustan bahsetmek gerekmektedir. Kanaatimize göre yukarıda da söz ettiğimiz üzere o bölgede bulunan insanların ve bilhassa hayatını konu edindiğimiz Ensârî'nin ilme yönelmesi o bölgeye geçmişten beri gelen ilmî mirastan kaynaklanmaktadır. Bununla beraber Ensârî, yaşadığı bölgede tarih içerisinde yapılan hadis rihlelerinin de vesilesiyle diğer ilimler içerisinde hadis ilminin önemli bir konumda görülmesinden ve bu ilmin diğer İslâmî İlimlere kaynaklık etmesinden dolayı kanaatimizce hadis ilmine ayrıca bir ilgi duymuştur.

Ensârî memleketi olan Mali'de ilk tahsilini yaptı. Yedi yaşındayken amcası Şeyh Muhammed Abdurrahman el-Ensârî tarafından Nâf'i kıraatine göre Kur'an'ı öğrenip ardından da ezberledi. Hocalarından Allame Muhammed b. Taney el-Ensârî'nin yanında Mâlikî fihhına dair İbni Ebî Zeyd el-Kayravani'nin (ö. 386/996) risalesinin yarısını okudu. Şeyh Muhammed Emin'den akâid ilmine ve diğer ilimlere dair birkaç kitap daha okudu. Hocası Şeyh Muhammed Sâlih İdrîs'in yanında Nahiv alanında yazılan İbn Âcurrûm'un (ö. 723/1323) *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye (Ecrûmiyye)* adlı eserini okudu.¹⁸ Akrabası Şeyh Muhammed b. Mahmud b. Sâlih'ten Mâlikî fihhına dair *Muhtasar-ı Halil'i* okudu. Ve yine Şerif Şeyh Muhammed Sâlih b. Muhammed'den İbn Mâlik et-Tâî'nin (ö. 672/1274) Arap gramerine dair eseri olan *Elfiye'sinin* bir kısmını okuduktan sonra dayısı Şeyh Muhammed b. Hârûn el-İdrîsî'nin yanında *Elfiye'yi* tamamladı.¹⁹ Yine dayısının yanında İbnü'l-Haim'in (ö. 745/1344[?]) *el-Cümel şerhini*, İbnHâcib'in (ö. 646/1249) sarf ilmine dair kitabı olan *Şafiyeyi ve Aşmûniyye* adlı eserini²⁰ ardından da fıkıh usulü ve mantık ilmine dair kitapları da okuyup çoğunu ezberledi. Dayısı Muvaffik'tan edebiyat ve belâgat ilmine dair dersler aldı.²¹ Hocalarından Abdurrahman b. Muhammed el-Medenî'den tevhîd ilmine dair dersleri, tefsîri, hadisi ve bilhassa mustalahu'l-hadis derslerini okudu. Onların gözünde ilmi yeterliliği tamamlandıktan sonra vaaz, ders ve selef âlimlerinin sahip olduğu akîdeyi yayma konularında onlardan icâzet aldı.²²

Öğrencisi Şeyh Abdullah b. Abdurrahman b. Habîb onun, küçüklüğünden itibaren tüm zorluklara rağmen büyük gayret sarf ederek ilme önem verdiğini ve yine aynı şekilde

¹⁸ el-Hâzimî, *Mevsû'atü a'lâm*, 1/888.

¹⁹ Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 1/79.

²⁰ Hâzimî, *Mevsû'atü a'lâm*, 1/889.

²¹ Bîlâ el-Mekki, *el-Cevâhirü'l-hisân*, 1/567.

²² Hâzimî, *Mevsû'atü a'lâm*, 1/889; Bîlâ el-Mekki, *el-Cevâhirü'l-hisân*, 1/567.

küçük yaştan itibaren ezbere yöneldiğini, gecenin yarısını veya üçte birini ders için kullandığını anlatmıştır. Ayrıca İsmâil el-Ensârî'nin yaşadığı yıllarda henüz elektrik o bölgeye gitmediği için geceleri odun yakarak ateşin verdiği ışıkla okuma yaptıklarından söz etmiştir. Uyku bastırıldığında ise kitap elinden düşmesin diye kitabı tavana veya sütuna bağlı ipe astıktan sonra elinde tuttuğundan bahsetmiştir.²³

Ensârî, bu eğitim faaliyetleri neticesinde çeşitli ilimlerde vukûfiyet sahibi âlimlerden oldu. Ancak bunlarla yetinmeyip ilmi düzeyini daha da arttırmak istiyordu. Mekke ve Medine'deki âlimleri ve onlardaki ilmi düzeyi duyunca ve daha önce de bahsettiğimiz üzere yaşadığı bölgedeki problemlerin de etkisiyle Mekke'ye taşındı. 1950'de orada bulunan Savletiyye Medresesine müderris olarak tayin edildi. Orada lise ve İhtisas bölümlerinde dersler verdi. Ardından 1953 yılında ise Mescid-i Haram'da ders vermek üzere icâzet aldı. Orada da hadis ve akâide dair dersler verdi.²⁴ Mekke'de hem hoca hem de talebe oldu.²⁵ Ensârî, Mekke'nin âlimleriyle iletişim kurarak onlardan farklı ilimlere dair çeşitli dersler aldı. Suudi Arabistan Baş müftüsü Muhammed b. İbrahim Âlü'ş-Şeyh'ten tevhid ve selef akidesi dersleri, Şeyh Muhammed Abdurrezzak ve Şeyh Abdüzzâhir Ebu Şems'ten hadis ilimleri ve tefsir usulüne dair dersler aldı. Şeyh Abdulaziz b. Bâz ve Şeyh Abdurrezzak el-Affî'den de istifade etti. Yine büyük Muhaddis, Müderris Şeyh Muhammed Ebû Abdülhak el-Hâşimî'den de Mescid-i Haram'da dersler aldı. Sonrasında, ders aldığı hocaları kendisine ilmi icâzet verdiler.²⁶ İsmâil el-Ensârî tefsir, tevhid, fıkıh, hadis, nahiv, belagat, edebiyat, kıraat ve mezhepler alanında geniş ilmi yetkinliğe sahipti.²⁷ ilmi yetkinliğinin yanında ilim öğrenmeyi, öğretmeyi ve araştırmayı çokça seven biriydi. Suudi Arabistan Yüksek Âlimler Konseyi Başkanı Şeyh Sâlih Muhammed el-Lüheydan: "O âlimlerin faziletlilerinden, sağlam itikad sahibi ve selefin yolunda olan biridir. O hadis bilgisinde, rical ilminde ve fıkhu'l hadiste yüksek düzeyde bir ilme sahiptir." dediği ifade edilmiştir.²⁸

²³ Rebâbî'a, "Şeyh İsmâil el-Ensârî", <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>

²⁴ Ahmed Saîd b. Sîlm, *Mevsû'atü'l-üdebâ ve'l-küttâbî's-Su'ûdiyyîn hilâle sittine 'âm:1350-1410*, (Medine: 1412/1992). s, 1/27.

²⁵ Âlü Bessâm, 'Ulemâu Necd, 1/571.

²⁶ Âlü Bessâm, 'Ulemâu Necd, 1/570.

²⁷ Rebâbî'a, "Şeyh İsmâil el-Ensârî", <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>.

²⁸ Rebâbî'a, "Şeyh İsmâil el-Ensârî", <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>.

Önde gelen öğrencilerinden Şeyh Abdullah b. Cibrîn de (1933-2009) hocası hakkında “O, sarf, nahiv ve lûgat ilminde derinleşmişti.²⁹ Bununla beraber âlimin hayatına bakıldığında onun bir ilim denizi ve derin bilgi sahibi biri olduğu görülür.” demiştir.³⁰ Diğer bir talebesi olan Şeyh Sâlih b. Gânim es-Sedlân ise şöyle demiştir: “Şeyh İsmâil tahkik ehli, sağlam akîde ve değerli bir metoda sahipti. Cerh ve ta’dil ilmi ve hadis ilmi konusunda güçlü bir yetkinliği vardı. Allah ona geniş rahmetiyle muamele etsin.”³¹

Hakkında ilim ehli tarafından ilminin yetkinliğine, ilmi yönden üstünlüğüne işaret eden bunlara benzer övgüler yapılmıştır.³² Onun bu hali, ilmi düzeyi, itikadının sağlamlığı ve ahlakının güzelliği insanlar arasında yayılınca Suudi Arabistan baş müftüsü Muhammed b. İbrahim Âlü’ş-Şeyh tarafından 1955 yılında Riyad’da bulunan el-Ma’hedü İlmi’de ders vermesi için seçildi. Şeyh el-Ensârî’ye oranın vatandaşı olduğuna dair kimlik çıkartıp bir ev temin etti.³³ Sonraki sene yine Âlü’ş-Şeyh’in kendi mescidinde ve Riyad’ta bulunan Ma’hedü’l-İmâm ed-da’ve eğitim kurumunda dersler verdi. 1962 yılında Darüliftâ’da sorulan önemli soruları inceleyip fetva hazırlayan heyete Baş Müftü tarafından üye olarak tayin edildi.³⁴ Davet ve irşad konularında pek çok araştırma ve makaleler yazdı.³⁵

1964’te bir yıl iki ay süreyle kadılık yaptıktan sonra tekrar Darüliftâ’daki görevine döndü. Sonraki süreçte Suudi Arabistan Milli Kütüphanesine müdür olarak tayin edildi. 1973 yılına kadar bu görevi sürdürdü. 1973 yılından sonra Darül-iftâ’da araştırmacı olarak görevlendirilip 1985 yılında emekli olana kadar aynı yerde çalışmaya devam etti.³⁶

İsmâil el-Ensârî talebelik yıllarında hocalarından, Mâlikî Mezhebini öğrendi. Daha önce de zikredildiği üzere Mâlikî mezhebine dair bazı kitaplar okudu. Bazı kaynakların belirttiğine göre Ensârî, itikadi olarak selefi, ameli olarak da Mâlikî mezhebine mensuptur. Aynı zamanda Hanbeli fıkına da vukûfiyeti vardır. Bununla beraber kendisinin özellikle bir mezhebe nisbet etmeyip aksine delillere tabi olduğu belirtilmiştir.

²⁹ Rebâbi’a, “Şeyh İsmâil el-Ensârî”, <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>.

³⁰ Hâzîmî, *Mevsû’atü a’lâm*, 1/889.

³¹ Rebâbi’a, “Şeyh İsmâil el-Ensârî”, <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>.

³² Rebâbi’a, “Şeyh İsmâil el-Ensârî”, <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>.

³³ Âlü Bessâm, *Ulemâ’u Necd*, 1/572.

³⁴ Mar’aşlî, *İkdü’l-cevher*, 2/1759; İbn Silm, *Mevsû’atü’l-üdebâ*, 1/27.

³⁵ İbn Silm, *Mevsû’atü’l-üdebâ*, 1/26.

³⁶ Râcihi, *Hedyü’s-sârî*, 1/100.

Ensârî, delilsiz bir şekilde mezhep taklit etmeyi sevmezdi.³⁷ Hatta *Hedyü's-sârî* müellifi Abdulaziz b. Faysal er-Râcihi şeyhle yaşadığı bir anekdotu şöyle aktarır:

“Allah kendisine rahmet eylesin. Bir ara ona ‘Sen Mâlikî misin yoksa Hanbeli misin? diye sordum. Latife yaparak ben asla Ahmed b. Hanbel’in mezhebinden ayrılmam dedi. Sonra şu beyiti okudu:

أَنَا حَنْبَلِي مَا حَبِيبٌ وَإِنْ أُمْتُ
فَوَصِيَّتِي لِلنَّاسِ أَنْ يَتَّحِنُوا

Ben yaşadığım sürece Hanbeli kalacağım.

Öldüğümde insanlara Hanbeli olun diye vasiyet edeceğim.

Sonra tebessüm ederek “Ben bir mezhebe bağlı değilim delil ne derse ben de onu diyorum.” dedi.

Yine onun hakkında Şeyh Zekeriya b. Abdullah Bîlâ da onun Mâlikî mezhebine bağlı olduğu ve bu mezhepte üstün derecede yetkin olduğu halde delile dayanmada ısrarcı olmasının kendilerini ona daha da hayran bıraktıran bir özellik olduğunu söylemiştir. Devamında Ensârî’nin, delili bulduğunda ona yöneldiğini ve delili bulunmayan konularda kuru bir taklide dayanmadığını ifade etmiştir. Son olarak bu anlayıştan, ilmi araştırmaya özen göstermeyen ve bunun için büyük çaba sarf etmeyen birçok taklitçinin uzak olduğunu ve bu yolun övgüye değer bir yol olduğunu söylemiştir.³⁸

Ensârî’nin yukarıda da ifade ettiğimiz üzere selefi itikada sahip olmakla beraber bulunduğu ortamlarda hayatı boyunca ehli sünnetin savunucusu olduğu belirtilmiştir.³⁹ Bunu da açıkça dile getirmiş, Selefilik’le övünülmesinin gerektiğini, bu anlayışın sahâbeden geldiğini söylemiştir.⁴⁰

1.1.5. Hocaları

Ensârî, başta doğduğu yer olan Mali’de akrabalarından olan hocalardan ve o bölgede yaşayan başka birçok hocadan çeşitli ilimlere dair dersler almıştır. Yirmi dokuz yaşından sonra gittiği Hicaz bölgesinde de farklı pek çok hocadan çeşitli alanlarda eğitim almıştır. Bu başlık altında hayatları hakkında malumata ulaşabildiğimiz hocalarının hayatlarını kısaca aktarıp diğer hocalarının da isimlerini zikretmekle iktifa edeceğiz.

³⁷ Râcihi, *Hedyü's-sârî*, 1/94; Rebâbi’a, “Şeyh İsmâil el-Ensârî”, <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>.

³⁸ Râcihi, *Hedyü's-sârî*, 1/94.

³⁹ Rebâbi’a, “Şeyh İsmâil el-Ensârî”, <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>

⁴⁰ Bîlâ el-Mekki, *el-Cevâhirü'l-hisân*, 1/570.

Hammad b. Muhammed el-Ensârî el-Medenî (1926-1996)

Şeyh Hammad, Ensârî'nin hem akrabası hem de Suudi Arabistan'a taşınmadan önce kendisinden ders aldığı hocalarından biridir. Ensârî'nin anlattığına göre Şeyh Hammad 1926 yılında Mali'de doğdu. O da Ensârî ile aynı aileye mensup olması hasebiyle ilmi bir ortamda yetişti. On yaşındayken 'Çocukların Hocası' lakaplı dayısı Muhammed Ahmed b. Tâki el-Ensârî'nin hocalığında Kur'an'ı tecvit kaidelerine uygun öğrenip hafız oldu. Daha sonra yine onun yanında Mâlikî fıkına ve sarf-nahive dair dersler, başka hocalarından da fıkıh, tefsir, usûl, belagat ve hadis ilimlerine dair çeşitli kitaplar okudu. Fransızların işgali altında olan Mali'den Fransızların baskısından dolayı 1947 yılında yirmi bir yaşındayken akrabası Ensârî gibi Mekke'ye hicret etti. Oralarda da yine eğitim faaliyetlerine devam etti.⁴¹ Ardından 1996 yılında vefat etti.⁴²

Hammûd b. Abdullah b. Hamd et-Tüveycirî (1916-1992)

1916'da Suudi Arabistan'ın Mecmaa şehrinde doğdu. Südeyr Kadısı Abdullah b. Abdülazîz el-Unkurî'den yirmi beş yıl boyunca tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tarih ve edebiyat okudu, birçok metin ezberledi. Bilhassa hadis alanındaki eserlerden, İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) kitaplarından, Hanbelî mezhebi metinlerinden icâzet aldı. Bunun yanında çeşitli âlimlerden de icâzetler elde etti. 1949'da kadılık yaptı, ancak 1953'te görevinden ayrılarak ilmi çalışmalara yöneldi. Selefi akidesini savunan ve çağdaş âlimleri eleştiren yaklaşık elli eseri bulunmaktadır. Eğitim faaliyetleri sınırlı olup az sayıda öğrenci yetiştirmiştir. 1992'de Riyad'da vefat etmiştir.⁴³

Ensârî, hocası Tüveycirî'den iki ravi kanalıyla '*İthâfû'n-nübelâbi'r-rivâye 'ani'l-a'lâm al-fudalâ'*' adlı eserinde geçen senediyle, özel bir icâzet almıştır.⁴⁴

Abdulaziz b. Muhammed el-Gumârî (1920-1993)

⁴¹ Abdülevvel b. Hammad el-Ensârî, *el-Mecmû fî tercemeti'l allâmet'il muhaddisi's-Şeyh Hammâd ibni Muhammed el-Ensârî ve siretihi ve akvâlihi ve rehalatihi*, ts., 1/179,180.

⁴² Ensârî, *el-Mecmû*, 1/13.

⁴³ Ahmet Özel, "Tüveycirî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/617-619.

⁴⁴ Râcihi, *Hedyü's-sârî*, 1/164.

8 Temmuz 1920 Tanca'da doğan el-Gumârî, Hz. Hasan'ın soyuna ve onun torunları olan Mağrib'deki İdrîsîler hânedanının kurucusuna nisbetle Hasenî ve İdrîsî lakabıyla da anılmıştır. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra Karaviyyin'de ve babasının ders halkasında eğitim almıştır. Daha sonra Ezher Üniversitesi'nde tahsil görmüş ve burada ilmi çalışmalar yapmıştır. Dönemin âlimlerinden biri olan babasından ve Zâhid el-Kevserî'den çeşitli dersler almış, onlardan istifade etmiştir. Ders verme makamına geçtikten sonra Abdülfettah Ebû Gudde ve Muhammed Avvâme gibi talebeler yetiştirmiştir. Hadis, fıkıh ve tasavvuf alanlarında da çeşitli eserler yazmıştır. Sonraki süreçlerde ilmi faaliyetleriyle bilindiği kadar siyasi baskılar nedeniyle yaşadığı sıkıntılarla da bilinmektedir. 11 Şubat 1993'te vefat etmiş ve Tanca'da aile mezarlığına defnedilmiştir.⁴⁵ Ensârî kendisinden yazılı genel bir icâzet almıştır.⁴⁶

Abdullah b. Muhammed b. es-Sıddık el-Gumârî (1910-1993)

Abdulaziz b. Muhammed el-Gumârî'nin ağabeyi olan Abdullah el-Gumârî⁴⁷, Fas'ın Tanca şehrinde doğdu. Kaynaklarda belirtildiğine göre soyu hem baba hem anne tarafından Hz. Hasan'a ve Mağrib'de İdrîsî sülâlesini kuran I. İdrîs'e dayanır. Aile olarak Hasenî, İdrîsî nisbeleriyle tanınırlar. Bununla birlikte bu âlim, Mağribî, Tancî ve Eserî lakaplarıyla da anılmıştır. Abdullah el-Gumârî İlk eğitimini babasından alarak, Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledikten sonra Fas'taki Karaviyyîn Üniversitesine kaydolup orada ilim tahsil etti. Ömrünün genç dönemlerinde *Teşyîdü'l-mebânî* adlı eseri ve Şevkânî'nin *İrşâdü'l-fuhûl* adlı kitabı üzerine yaptığı ihtisar çalışması onun erken döneminde ilimdeki başarısını göstermektedir. 1930 yılında Ezher Üniversitesi'ne kaydolan Gumârî, burada kısa sürede Ezherli öğrencilere, hatta doktora seviyesindeki talebelere ders vermeye başladı. Gazetelerde yazılar yazarak, fetvalar yayımlayarak ve ilmi faaliyetlerde bulunarak birçok önemli Mısırlı âlimin takdirini kazandı. Zâhid Kevserî, Muhammed Bahît, Haseneyn Mahlûf ve Nebhânî gibi dönemin büyük âlimlerinin ilimlerinden istifade etti. Kendisi de Muhammed Avvâme, Abdülfettâh Ebû Gudde ve Muhammed Hâmid el-Hamevî gibi önemli şahsiyetlere hocalık yaptı. Hasan el-Bennâ ile de yakın ilişkisi bulunduğu ancak 1959-1969 yılları arasında Mısır hükûmeti tarafından siyasi

⁴⁵ Mustafa Macit Karagözoğlu, "Gumârî, Abdülazîz b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek 1/485–486.

⁴⁶ Râcihî, *Hedyü's-sâri*, 1/185.

⁴⁷ Rebâbî'a, "*Şeyh İsmâil el-Ensârî*", <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>.

gerekçelerle defalarca hapse atıldığı belirtilmiştir. 11 Şubat 1993'te Tanca'da vefat etmiş, ailesine ait kabristana babasının yakınına defnedilmiştir.⁴⁸

İsmâil el-Ensârî kendisinden bütün telifatları, araştırmaları ve diğer yazılarına dair yazılı ve genel bir icâzet almıştır.⁴⁹

Abdülfettâh b. Muhammed b. Beşir Ebû Gudde (1917-1997)

Döneminde, bilhassa hadis ilminde öne çıkan muhaddislerden biri olan Ebû Gudde, 9 Mayıs 1917 yılında Halep'te doğdu. İlk öğreniminin ardından Halep'in Hüsreviyye Medresesinden mezun oldu. Daha sonra Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesinde öğrenim gördü. Hadis, fıkıh ve Arap dili alanlarında derinleşip, Zâhid el-Kevserî, Ahmed Muhammed ez-Zerkâ, (1869-1938) Ahmed Muhammed Şâkir (1892-1958) gibi önemli âlimlerden ders aldı.

Ebû Gudde, hayatının büyük bir kısmında çeşitli te'lif, tahkik ve diğer ilmi faaliyetlerle uğraşmıştır. Özellikle hadis ilmi sahasında geniş bir şöhret kazanmıştır. İslam dünyasında pek çok üniversitede dersler vermiş, hayatı boyunca yüz on dokuz tane icâzet alarak döneminin ilim adamları arasında öne çıkmıştır. Yine kendi dönemlerinin önemli âlimlerinden olan Nureddin İtr ve Muhammed Avvâme gibi âlimlerin yetişmesinde büyük rolü olmuştur. 1997 yılında Riyad'da vefat eden Ebû Gudde, Cennetü'l-Baki' Mezarlığına defnedilmiştir.⁵⁰ Ensârî kendisinden genel bir icâzet almış ve sonrasında ise Ebû Gudde 1970 yılında ramazan ayında eliyle yazdığı icâzeti ona takdim etmiştir.⁵¹

Habîbürrahmân el-A'zamî el-Hindî (1899-1992)

Muhaddis ve Muhakkik Habîbürrahmân el-A'zamî 1899 yılında Hindistan'ın A'zamgarh şehrine bağlı Meuv beldesinde doğdu.⁵² Ailesi o bölgenin ileri gelenlerindendi. Kendisi de ilmi bir ortamda yetişti. İlk eğitimini babasından alan el-A'zamî, yaşadığı yerde bulunan farklı hocalardan da ders aldıktan sonra 1918'de Diyobend'te bulunan Dârülulûm Üniversitesine kaydoldu. Oranın büyük muhaddislerinden çeşitli dersler aldı.

⁴⁸ M. Yaşar Kandemir, "İbnü's-Siddîk, Ebü'l-Fazl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21/206,207.

⁴⁹ Râcihi, *Hedyü's-sârî*, 1/193.

⁵⁰ Muhammed Beyler, "Ebu Gudde, Abdülfettah." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2. gözden geçirilmiş basım), 2020, Ek 1/362–364.

⁵¹ Râcihi, *Hedyü's-sârî*, 1/188.

⁵² Mehmet Özşenel, "A'zamî, Habîbürrahman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek-1/152-154.

Yaklaşık dört sene süren eğitim faaliyetlerinden sonra Hindistan Varanasi’de bulunan Mazharü’l-Ulûm Üniversitesine geçti. 1924’te orada baş müderris oldu. Sonrasında 1930’da Meuv’da kurduğu Miftâhü’l-Ulûm Medresesi’nde baş müderris ve Hadis hocası olarak ders verdi. Burada ders vermeyi bıraktıktan sonra 1950 yılına kadar Buhârî’nin *Sahîh*’ini ve Tirmîzî’nin *Sünen*’ini okuttu. Sonrasında telif, tahkik, neşir gibi faaliyetlere başladı. Dönemin önde gelen ilim adamlarından Halepli muhaddis Abdülfettâh Ebû Gudde, Mustafa Ahmed ez-Zerkâ gibi kişilerle görüştü. O yıllarda yine çeşitli ilim faaliyetlerine devam etti. A’zamî 1992 yılında vefat etti. Onun önemli hadis kaynaklarının neşirini gerçekleştirmesi İslam dünyasında tanınmasına vesile olmuştur.⁵³ İsmâîl el-Ensârî Azamî’den 1925 yılında genel bir icâzet almıştır.⁵⁴

Abdülhak b. Abdülvâhid el-Hâşimi el-Umeri (1885-1974)

Haşimî’nin soyu, Abdullah b. Ömer yoluyla Hz. Ömer’e dayanır. Ataları, Emevi komutanı Muhammed b. Kâsım es-Sekafî (ö. 96/715) döneminde o bölgelerin bir kısmının fethedilmesiyle Hindistan’a göç etmişlerdir. Bu aileye, Şeyhler ailesi lakabı verilmiştir. Ve hâlâ bu lakapla bilinmektedir. Kendisi de Şeyhler köyünde doğdu. İlk eğitimini babasından aldı. Edebiyat, Farsça, nahiv, sarf öğrenip Kur’an’ı ezberledi. Otuzdan fazla hocadan çeşitli ilimler öğrenerek hadis, fıkıh ve tefsire dair kitaplar okudu. Selefilîği benimseyerek Dâru’l-hadisi kurdu. Kuran ilimleri ve Sünnete yönelik ders faaliyetleriyle meşgul oldu. Belli yıllar Hindistan ve Pakistan’da bulunduktan sonra Mekke’ye gidip Mescid-i Haram’da tefsir ve hadis hocalığı yapan Umerî, 1974’te vefat etti. Birçok kitap telifi vardır. Bunlardan en önemlileri *Ricâlu’l Muvatta* ve *Sahihayn*, *Miftâhu’l Muvatta* ve *Müsnedü’s-Sahihayn*’dır.⁵⁵ Ensârî, kendisinden üç icâzet almıştır. Bunlardan birincisi Şeyh Hammad b. Muhammed el-Ensârî ile birlikte aldığı genel bir icâzettir. Diğer tarihli, genel bir icâzettir. Bu icâzet, küçük basılı bir risale olan ‘*İcâzetü’r-rivâye*’ adlı kitapçıkta yer alır. Sonuncusu da yine genel bir icâzettir.⁵⁶

Muhammed Alevî b. Abbas el-Mâlikî el-Mekkî (1910-1971)

⁵³ Muhammed Abd Vefâ el-Mansûr, “*el-Hadis Şeyh Habîbürrahmân el-A’zamî ve Kitâbü’t-Tâvî li Ricâli’t-Tahâvî*”, *el-Hadis: İlmî Hakemli Yarıyılık Dergi* 4/8 (Aralık 2014), 142–151.

⁵⁴ Râcihî, *Hedyü’s-sârî*, 1/160.

⁵⁵ Abdullah b. Abdurrahman b. Abdurrahim el-Ma’lemi, *İ’lamu’l Mekkiyyin min karni’t-tasi ila karni rabia aşere el-hicri* (Beyrut: Dar’ul Garb el-İslami, ts.), 994.

⁵⁶ Râcihî, *Hedyü’s-sârî*, 1/180.

Seyyid olarak bilinen Mâlikî'nin ailesi nesilden nesile yüzlerce yıldır ilmin, faziletin ve değerlerin olduğu bir ailedir. Ataları da âlim, Kur'an hafızı ve değerli şahsiyetlerdi. Muhammed Alevî el-Mâlikî de o evde doğup babasının himayesinde en güzel şekilde yetişti. On yaşındayken Kur'an'ı ezberledi ve sonrasında Mekkelilerin adeti üzerine Mescid-i Haram'da teravîh namazlarını kıldırdı. Sonrasında Fellah Medresesine kaydoldu. Orada iyi hocalardan ders alıp mezun olduktan sonra yine aynı medresede ders vermeye hak kazandı. Bunun yanında Mekke'de pek çok hocadan çeşitli dersler aldı. Vaktinin çoğunu ilmi faaliyetlere harcıyordu. Mâlikî 1971 yılında Mekke'de vefat etti. Mâlikî'nin farklı alanlarda çalışmaları vardır. Özellikle ahkam hadisleri ile alakalı çeşitli telifleri ve şerh çalışmaları bulunmaktadır.⁵⁷ Ensârî Mekke'de yazılı olarak kendisinden genel bir icâzet almıştır.⁵⁸

Muhammed b. Şâzelî en-Niferî et-Tunusî (1908-1997)

Anlatıldığına göre usul âlimi, hadis ilminde oldukça mâhir bir muhaddis ve şair olan Şeyh en-Niferî, 1908 yılında Tunus'ta doğdu. Nesebi, Rifâiyye tarikatının kurucusu olan Ahmed er-Rifâî'ye (ö. 578/1182) dayanır. İlmi köklü olan bir ailede yetişti. Henüz çocuk yaştayken okuma yazma usulleri ve Arap diline dair dersler almaya başladı. Sonrasında eğitim almak üzere Medrese-i Kur'aniyye'ye geçti. Oradaki eğitiminin ardından da Zeytûne Üniversitesine geçti. Kendini ilme adadı ve büyük âlimlerden dersler aldı. Azim ve gayretinin sonucunda 1930 yılında mezun oldu. Babası, Şâzelî tarikatına mensup Maliki mezhebine bağlı önemli bir kadıydı. Şeyh, ilim tahsiline devam ederek babasından *Sünen-i Tirmizî'nin* şerhi olan *Ârizatü'l-ahvezî* ile Mâlikî fakih Karâfî'nin (ö. 684/1285) *Şerhu't-tenkîh*'i gibi önemli eserler ile hadis ilmi ve usulüne dair kitapları okudu. Babası, aynı zamanda hadis ilminde ona icâzet verdi. Böylece Tunûsi, bu ilimdeki ilk icâzetini babasından almış oldu. Ayrıca babasının gözetiminde tevhid ve fıkıh konularında da eğitim gördü. Hayatının önemli bir kısmını ilimle geçiren Niferî çeşitli alanlarda eserler yazdı ve tahkikler yaptı. 4 Aralık 1997 yılında vefat etti.⁵⁹ Ensârî, kendisinden yazılı olarak 1994 yılında Tunus'ta genel bir icâzet almıştır.⁶⁰

⁵⁷ Ma'lemî, *İ'lamu'l Mekkiyyin*, 830.

⁵⁸ Râcihî, *Hedyu's- sârî*, 1/201.

⁵⁹ Ebû Fađl Ahmed b. Manşûr Kurtân el-Hüseynî el-Mâlikî et-Tûnusî, "Tercemetu Fazîleti's-Seyyidi'l- 'Allâme Muhammed eş-Şâzelî en-Niferî", ts., <http://www.alukah.net/culture> (erişim 2 Mayıs 2025).

⁶⁰ Râcihî, *Hedyu's-sârî*, 1/168.

Şeyh Abdurrezzak el-Afî (1905-1994)

Afî, 1905 yılında Mısır'da doğdu. Mısır'da güzel hasletleriyle ön plana çıkan bir ailenin içinde yetişti. Afî, erken yaşta Kur'an'ı ezberleyerek ilkokuldan üniversitenin sonuna kadarki eğitim hayatını şu an bir üniversite olan ancak o dönemde ilk okul ve lise bölümlerinin de olduğu Ezher'de geçirdi. Eğitiminin başından itibaren, gramer, sözlük ve kıraat âlimi olan İbn Mâlik'in (ö. 672/1274) *Elfiyesi* gibi İslâmi ilimlere dair metinleri ezberlemeye başladı. Eğitim faaliyetleri bu şekilde devam etti. Afî üniversiteyi bitirdikten sonra aynı yerde Mâlikî fıkıh usulü üzerine de yüksek lisans yaptı. Sonrasında Ezher'e bağlı lisede hadis dersleri vermek üzere öğretmenliğe başladı. Ömrünün yarısından fazlasını Mısır'da geçiren Afî sonraki yıllarda Suudi Arabistan'a taşındı. 1951 yılında Riyad'a gelerek Şeyh Muhammed İbrahim Âlû's-Şeyh'e bağlı el-Ma'hedü'l-ilmi'de ders vermeye başladı. Ardından hoca olarak Şeriat Fakültesinin Arap dili bölümüne geçti. Sonrasında farklı görevlerde de bulunan Afî 1994 yılında Riyad'da vefat etti.⁶¹

Şeyh Abdulaziz b. Bâz (1912-1999)

Abdulaziz b. Bâz, 22 Kasım 1912'de Riyad'da doğdu. Küçük yaşta babasını kaybederek annesinin himayesinde büyüdü ve Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. On altı yaşında gözlerinden rahatsızlandı ve yirmi yaşına gelmeden görme yetisini tamamen kaybetti. Hadis, fıkıh ve akaid başta olmak üzere çeşitli ilimleri öğrendi. En çok etkilendiği hocalarından biri, uzun yıllar derslerine katıldığı Suudi Arabistan müftüsü Muhammed b. İbrahim Âlû's-Şeyh'ti. 1938'de kadı olarak göreve başladı, daha sonra Riyad'da eğitim kurumlarında dersler verdi. 1975'te Suudi Arabistan müftüsü oldu ve yirmi beş yıl boyunca bu görevini sürdürdü. Hayatı boyunca fetva verdi, talebe yetiştirdi ve birçok ilmi faaliyette bulundu. 13 Mayıs 1999'da vefat etti. Mescid-i Haram'da kılınan cenaze namazının ardından Makberetü'l-Adl kabristanına defnedildi.⁶²

İsmâil el-Ensârî de Şeyh'in ilminden istifade etmiştir. Abdulaziz b. Bâz'ın da aralarında bulunduğu birkaç hocadan içerisinde şu ifadelerin bulunduğu imzalı bir belge almıştır:

⁶¹ Vâlid b. İdrîs el-Munîsî, *Tercimetü'l-Allâme Abdurrazzâk Afî ve fetâvâh*, 1. bs. (Minnesota: Dâru'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1440/2018), s. [15-159].

⁶² Ertuğrul Boynukalın, "Abdulazîz b. Bâz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), EK-1/24-26.

“İsmâil el-Ensârî, büyük âlimlerden biridir ve ilmî seviyesi, günümüzde yüksek akademik dereceler taşıyan birçok kişiden daha üstündür.”⁶³

Yukarıda kısaca tanıtılanlar haricinde Ensârî’nin kendilerinden icâzet aldığı veya ders okuduğu hocalarından olup hayatları hakkında malumat elde edemediklerimiz ise şunlardır:

Ahmed b. Muhammed b. Muhammed.⁶⁴

Ahmed b. Muhammed en-Nasîb ed-Dımaşkî.⁶⁵

Hasan b. Muhammed b. Abbas el-Meşad el-Mekkî.

Hammad b. Muhammed el-Mâlî.

Amcası Muhammed b. Abdurrahman el-Ensârî.

Muhammed b. Tâni el-Ensârî.

Muhammed b. Emin el-Ensârî.

Muhammed es-Sâlih b. Muhammed.

Muhammed b. Muhammed es-Sâlih el-Malî el-Mâlikî.⁶⁶

Dayısı Muhammed b. Harunel-İdrîs.

Dayısının oğlu Îsâ b. Muhammed b. Harun el-İdris.

Muhammed b. Abdüşşekûr ed- Diyûbendî.⁶⁷

Fazlullah b. Muhammed b. Ali el-Cîlânî.⁶⁸

Muhammed Şa’rânî el-Bencerî el-Hindî.

Muhammed Abdülhafîz Ahmed el-Hafız ed-Dımaşkî.⁶⁹

Muhammed el-Muhtar el-Kureşî.⁷⁰

Muntasır Billâh b. ez-Zemzemî b. Muhammed b. Cafer el-Kettânî.⁷¹

Muhammed Yasin b. Muhammed Îsa el-Fârânî (başka bir yerde Fâdânî) el-Mekkî.⁷²

Ebubekir b. Muhammed Ahmed el-Hâşimî el-Tinbüktü.⁷³

⁶³ Âlû Bessam, *Ulema’u Necd*, 1/572.

⁶⁴ Râcihi, *Hedyü’s-sârî*, 1/155.

⁶⁵ Râcihi, *Hedyü’s-sârî*, 1/152.

⁶⁶ Râcihi, *Hedyü’s-sârî*, 1/204.

⁶⁷ Râcihi, *Hedyü’s-sârî*, 1/184.

⁶⁸ Râcihi, *Hedyü’s-sârî*, 1/199.

⁶⁹ Râcihi, *Hedyü’s-sârî*, 1/179.

⁷⁰ Râcihi, *Hedyü’s-sârî*, 1/205.

⁷¹ Râcihi, *Hedyü’s-sârî*, 1/206.

⁷² Râcihi, *Hedyü’s-sârî* 1/206.

⁷³ Mar’aşlî, *İkdü’l-cevher*, 2/1760.

Ahmed b. Muhammed Serdar el-Halebî eş-Şafîî Safiyyüddin.⁷⁴

Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Yahya Zubâre el-Hüsni es-San'ânî.⁷⁵

Hasan b. Muhammed b. Abbas b. Ali el-Meşşad el-Mekkî el-Mâlikî.⁷⁶

Hamd b. Muhammed el-Malî el-Mâlikî.⁷⁷

Şa'rânî el-Bencûrî el-Merkefûrî.⁷⁸

Abdulkadir b. Kerâmetullahi b. Nimetullah el-Buhârî.⁷⁹

Atik b. Sadettin el-İdrîsî el-Mâlikî.⁸⁰

Ali b. Bekir b. Süleyman et-Tekrûrî el-Mekkî.⁸¹

Görüldüğü üzere Ensârî'nin kendilerine talebelik yaptığı hocalarından bir kısmı Afrikalı âlimler, diğer bir kısmı da Suudi Arabistanlı âlimlerdir. Fazla olmamakla birlikte hocalarının bir kısmı da başka bölgelere mensup oldukları halde Suudi Arabistan'da ikamet edip de Ensârî'nin kendilerinden ders aldığı kişilerdir. Ensârî'nin, Suudi Arabistan'daki ilim faaliyetlerinin neticesinde Suudi Arabistan'a gelmeden önceki hayatına nazaran mezhep anlayışındaki kısmi değişimine ve selefî çizgisine olan yakınlığına bakıldığında, bilhassa akaid, hadis ve fıkıh ilimlerinde bölge âlimlerinden önemli oranda etkilendiği görülmektedir. Ensârî'nin yirmi dokuz yaşına kadar bulunduğu memleketinde ve Suudi Arabistan'da istifade ettiği hocaları genel itibarıyla Mâlikî ve Hanbelî mezhebine mensup âlimlerdir. İçlerinde az da olsa Hanefî ve Şafîî âlimler de bulunmaktadır.

1.1.5. Talebeleri

Ensârî, Suudi Arabistan'a taşındıktan sonra gerek Mekke Savletiyye Medresesi'nde ve Mescid-i Haramda gerekse de Riyad'da pek çok talebeye hocalık yapmıştır.⁸² Bunların hepsini saymak mümkün olmadığı için kaynaklarda isimlerine ulaştığımız öğrencilerini zikretmekle iktifa edeceğiz.

⁷⁴ Râcihi, *Hedyü's-sârî*, 1/153.

⁷⁵ Râcihi, *Hedyü's-sârî*, 1/155.

⁷⁶ Râcihi, *Hedyü's-sârî*, 1/161.

⁷⁷ Râcihi, *Hedyü's-sârî*, 1/163.

⁷⁸ Râcihi, *Hedyü's-sârî*, 1/169.

⁷⁹ Râcihi, *Hedyü's-sârî*, 1/192.

⁸⁰ Râcihi, *Hedyü's-sârî*, 1/197.

⁸¹ Râcihi, *Hedyü's-sârî*, 1/197.

⁸² Hâzîmî, *Mevsuâtü a'lam*, 1/889; Rebâbi'a, "Şeyh İsmâil el-Ensârî", <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>.

Abdullah b. Abdurrahman el-Cibrîn

1933 yılında Riyad’a bağlı Kuvey‘iye ilçesinin Muhayrika köyünde doğdu. Suudi Arabistan’ın son dönem âlimlerinden olan Cibrîn, akaid, fıkıh, fıkıh usulü, hadis ve tefsir alanlarında çeşitli eğitim faaliyetlerinde bulundu. Uzun yıllar akademik ve dini kurumlarda hocalık yaptı ve fetva kurulunda görev aldı. Tevhid derslerine özel bir önem verirdi. Nitekim selefi düşüncenin önemli savunucularından biri olarak bilinirdi. Cibrîn yazdığı eserleri, fetvaları ve ders halkalarıyla geniş kitlelere ulaşmıştır. Körfez Savaşı sırasında hükümete yönelik eleştirileri nedeniyle görevden alındı, ancak daha sonra göreve iade edildi. Tartışmalı fetvalarıyla dikkat çeken Cibrîn’in ilmi mirası, oğulları tarafından sürdürülen ders halkaları ve hayır müessesesi aracılığıyla yaşatılmaktadır.⁸³ Cibrîn Ensârî’den ders alan talebelerin başında gelir.⁸⁴

Abdurrahman b. Abdullah Âlü Fureyyân

Şeyh Abdurrahman 1926 yılında Riyad’da fazilet sahibi kadim bir ailenin içinde doğdu. Anne babası onu küçük yaşta hafızlığa ve ilim talebine yönlendirdi. On beş yaşındayken Kur’an’ı ezberleyip babasına okudu. 1944 yılından itibaren Suudi Arabistan baş müftüsü Muhammed b. İbrâhim Âlü’s-Şeyh’ten fıkıh, hadis ve akaide dair çeşitli kitaplar okudu. Akşamları da Baş Müftünün kardeşi olan Şeyh Abdullatîf’ten ferâiz okudu. 1955 yılında Ma’hedü İmâmu’d-da‘ve açılınca diğer hocalarla devam etti. 1963 yılında eğitimini tamamladığı halde diplomadan ve kadılığa atanma ihtimalinden kaçındığı için sınavlara girmedi. Sonrasında Baş Müftüden Sahîhayn gibi uzun ve detaylı metinler de okudu. Şeyh Muhammed b. İbrahim’in kardeşinden de İbnü’l Cevzî’nin tefsiri ve bazı müsnedleri okudu. İsmâil b. Muhammed el-Ensârî, Hammâd el-Ensârî vb. diğer hocalarından da çeşitli ilimlere dair eserler okudu. Kadılığı ve Daru’l-iftâ’da çalışmayı kabul etmedi. Kuran öğreniminin yayılması için çeşitli çalışmalar yaptı. Aynı zamanda davet ve irşad faaliyetlerinde bulundu. Birçok caminin inşasına katkıda bulundu. 2003 yılında Riyad’da vefat etti. Şeyh, küçük risâleler yazmış ve bir hutbe koleksiyonu bırakmıştır.⁸⁵

⁸³ Mehmet Ali Yargı, “Abdullah b. Cibrîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), EK-1/7–8.

⁸⁴ Râcihi, *Hedyu’s-sâri*, 1/101; Rebâbi’a, “Şeyh İsmâil el-Ensârî”, <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>

⁸⁵ Muhammed Ziyad et-Tekle, “Tercemetu muhtasari li’s-Şeyh Abdurrahman b. Fureyyan”, <https://www.alukah.net/culture/0/148792> (02.03.2025).

Sâlih b. Gânim es-Sedlân

1940 yılında Suudi Arabistan'ın Bureyde şehrinde doğdu. Erken yaşlarda babasının gözetiminde Kur'an'ı ezberlemeye başlayarak nahiv, hadis, akaid ve ferâiz gibi ilimler aldı. Ardından Riyad'a geçerek Kur'an ezberini oradaki medresede tamamladı. 1958 yılında İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi'ne bağlı Ma'had-ı İlmiyye bölümüne geçiş yaptı. 1967 yılında şeriat bölümünde lisans diploması aldı. Aynı yıl Maarif Bakanlığında ders vermeye başladı. 1972'de karşılaştırmalı (Mukâren) fıkıh bölümünde yüksek lisansı bitirdikten sonra 1975-1983 yılında aynı bölümden Riyad Şeriat Fakültesinde doktora yaptı. İlmi hayatında birçok âlimden çeşitli dersler aldı. İsmâil el-Ensârî de bunlardan biridir.⁸⁶ O, Ensârî hakkında şöyle demiştir: “Şeyh İsmâil el-Ensârî tahkik ehli, aynı zamanda sağlam bir akîdeye ve kıymetli bir ilmi yönetime sahiptir.”⁸⁷ Sedlân, 2017 yılında Riyad'da vefat etti. Sedlân'ın çeşitli konularda kitap, araştırma, makale ve risaleleri vardır.⁸⁸

Zekeriya b. Abdullah Bilâ el-Mekkî eş-Şafî

Mekke'nin önde gelen âlimlerinden biri olan Zekeriya Bilâ, 1911 yılında Mekke'de doğdu. Erken yaşlarda babasının yanında Kur'an eğitimi ve diğer bazı ilimleri aldı. Sonrasında Emirliğin okullarından birine kaydoldu. 1926 yılında da Savletiyye Medresesine geçti. Orada kalarak birçok âlimden çeşitli ilimlere ait pek çok dersler aldı. Bazı kaynaklarda hocalarının arasında zikredilmese de muhtemelen burada kaldığı süre içerisinde Ensârî'den de ders alarak onun ilminden istifade etti. O aynı zamanda Ensârî'den icâzet de almıştır. Zekeriya el-Mekkî Ensârî hakkında yukarıda da işaret ettiğimiz üzere Ensârî'nin hayranlık uyandırıcı bir şahsiyet olduğunu söylemiştir. Onun bu durumunu da Mâlikî mezhebine mensup olup bu alanda yetkin olmasına rağmen delile tabi olmaktan vazgeçmemesine bağlamıştır. Nitekim Mekkî söz konusu durumu ifade ettikten sonra şöyle demiştir: Bu, övgüye değer bir yöntemdir ki, ilmî araştırmalarla ilgilenmeyip bu uğurda büyük gayret göstermeyen birçok taklitçi için ulaşılması güç bir derinliğe sahiptir. Bu gayret, âlimlerin görüşlerini ve delillerini kavramak içindir.”⁸⁹

⁸⁶ Râcihi, *Hedyu's-sâri*, 1/101.

⁸⁷ Rebâbi'a, “*Şeyh İsmâil el-Ensârî*”, <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>.

⁸⁸ Sâlih b. Gânim es-Sedlân, *Şamile Dijital Kütüphanesi*, 2025, <https://shamela.ws/author/612>, (erişim: 2 Mart 2025).

⁸⁹ Râcihi, *Hedyu's-sâri*, 1/94; Rebâbi'a, “*Şeyh İsmâil el-Ensârî*”, <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>.

Zekeriya el-Mekkî Savletiyye Medresesini bitirdikten sonra Kâbe’de ders vermeye muvaffak oldu. Daha sonra Suudi Arabistan Krallığı’ndaki eğitim kurumlarında fıkıh ve eğitim dersleri verdi. Lise ve Lisans seviyesinde çeşitli ilim dallarında, tefsir, tevhid, fıkıh, fıkıh usulü, nahiv, belagat, ferâiz vb. dersler verdi. Sonraki yıllarda idarecilik vazifesi de yapan Mekkî 1993 yılında Mekke’de vefat etti.⁹⁰

Rebî’ b. Hâdi Umeyr el-Medhalî

Medhalî 1932 yılında Suudi Arabistan’ın Samta şehrinde doğdu. Doğumundan yaklaşık bir buçuk sene sonra babası vefat etti. Annesi tarafından yetiştirilen Medhalî, sekiz yaşına vardığında yaşadığı köyde yapılan eğitimlere katılmaya başladı. Okuma yazma öğrendikten sonra Samta’da bir medresede hocasının yanında Kur’an, tevhid ve tecvid dersleri almaya başladı. Ardından da başka bir hocasının yanında İbn Hacer el-Askalânî’nin *Bulûğu’l merâm* ve *Nüzhet’ün-nazar* eserlerini okudu. Sonraki senelerde Samta’da bulunan Ma’hedü ilmi’ye geçerek orada birçok değerli ilim adamından dersler aldı. Bu âlimlerden biri de kendisinden icâzet aldığı İsmâil el-Ensârî’dir.⁹¹ Orayı bitirince Medine’ye geçerek İslâm Üniversitesi Şeriat Fakültesine dört sene okuyup ardından hadis alanında yüksek lisans için Mekke’ye gitti. Doktorasını da tamamladıktan sonra üniversiteye, hadis dersleri vermek üzere hoca olarak geri döndü. Rebî’ el-Medhalî’nin birçok makale, kitap vb. telifatları vardır.⁹²

Abdulaziz b. Muhammed es-Sudhân

Abdülaziz b. Muhammed es-Sudhân, Suudi Arabistan’da tanınmış bir âlim ve davetçidir. Akâid, tefsir, fıkıh, hadis ve siyer gibi alanlarla ilgilenen Şeyh es-Sudhân, Suudi Arabistan’da bulunan İmam Muhammed b. Suud İslami Üniversitesi’nde ve Kral Suud Üniversitesi’nde eğitim aldı. Akademik çalışmalarıyla da tanınan Şeyh es-Sudhân, aynı zamanda çeşitli konularda birçok eser yazdı ve dersler verdi. İfade edildiğine göre hayatındaki en önemli ilmi etkilerden biri, Şeyh Abdülaziz b. Bâz, Şeyh Abdullah b. Cibrîn gibi büyük âlimlerden aldığı dersler ve onların ilminden yararlanmasıdır. Abdulaziz es-Sudhân, İsmâil el-Ensârî’den de ders alarak ondan istifade etmiştir. Yüksek

⁹⁰ Bilâ el-Mekkî, *Cevâhiru’l hisân*, 1/27-40.

⁹¹ Râcihi, *Hedyü’s-sârî*, 1/101.

⁹² Rabî’ b. Umeyr el-Medhalî, “*Tercemetu mu‘cizeti’l-li’ş-şeyhi’l-‘allâme Rebî’ b. Hâdi el-Medhalî*”, <https://rabee.net/ترجمة-موجزة-للشيخ-العلامة-ربيع-بن-هادي> (erişim: 2 Nisan 2025).

lisans ve doktora çalışmalarında ise İslam akaidine dair derinlemesine araştırmalar yapmıştır.⁹³

Muhammed b. Ömer b. Abdurrahman b. Ukayl Ebu Abdurrahman ez-Zâhirî

1938 yılında Suudi Arabistan'ın Şakra şehrinde doğdu. Belli dersler aldıktan sonra Ma'hedü ilmi bölümüne geçti. Ardından da Riyad'da bulunan Şeriat Fakültesinde okumaya başladı. Lisans bölümünü bitirdikten sonra yüksek lisans yaptı. 1962 yılında da Şarkiye Emirliği'nde resmi memur olarak çalışmaya başladı. Daha sonra Kamu Memurları Divanında (şu anki adıyla Kamu Hizmeti Bakanlığı), ardından Belediye ve Köy İşleri Bakanlığında, Hukuk İşleri Genel Müdürü olarak görev yaptı. 1993 yılında erken emekli olarak kendini ilme adadı. Ancak 1995 yılında Suudi Arabistan İçişleri Bakanlığı'nda danışman olarak göreve geri döndü.⁹⁴ Zâhirî bütün bu meşguliyetleri arasında İsmail el-Ensârî'den icâzet almıştır.⁹⁵

Bunlar haricinde Ensârî'den istifade eden diğer isimler şunlardır;

Abdullah b. Abdurrahman b. Habip

Abdulaziz b. Abdullah b. Muhammed Âlü şeyh el-Müftü

Abdullah b. Hamud b. Abdullah Abdullah et-Tuveycirî.⁹⁶

R'ad b. Sâlih ez-Zeybî

Abdülmecid b. İbrahim el-Vüheyb Muhammed b. Hâdi el-Medhalî.⁹⁷

Şeyh Abdullah b. Abdurrahman es-Sad Abdülaziz b. Faysal er-Râcihî⁹⁸

Bu saydığımız talebelerinin haricinde Ensârî, bütün çocuklarına da icâzet vermiştir.⁹⁹

Netice itibariyle İsmâil el-Ensârî, Suudi Arabistan'da sürdürdüğü eğitim faaliyetleriyle birçok öğrenciye ders vermiş, ilmiyle donanımlı nesillerin yetişmesine katkı sunmuştur. Ondan ders alanlar arasında dönemin önde gelen âlimleri de yer almakta, bu da onun ilmî çevresinin genişliğini göstermektedir. Bununla birlikte, bu isimlerin ilmî şahsiyetlerinin oluşmasında yalnızca Ensârî'nin değil, birçok hocanın ve farklı ilmî çevrelerin etkili

⁹³ Abdülaziz b. Muhammed es-Sudhân, Şamile Dijital Kütüphanesi, 2025, <https://shamela.ws/book/11284> (erişim: 2 Mart 2025); Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 1/103.

⁹⁴ Ahmed el-Hâni, "*Ebü Abdurrahman b. Ukeyl ez-Zâhiri Sempozyumu*", (2016), <https://www.alukah.net/culture/0/99770> (erişim: 2 Mayıs 2025).

⁹⁵ Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 1/101.

⁹⁶ Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 1/101.

⁹⁷ Rebâbi'a, "*Şeyh İsmâil el-Ensârî*", <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>.

⁹⁸ Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 1/101.

⁹⁹ Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 1/102.

olduğu unutulmamalıdır. İsmâil el-Ensârî ders vermekle yetinmemiş, ders verdiği talebelerinden icâzet alacak kriterlere ulaşanlara icâzet vermiştir. Ensârî, ilmi anlayışı ve mirasının sonraki nesillere de aktarılmasına önem vermiştir.

1.1.6. Vefatı

Ensârî, hayatının son anlarında bazı hastalıklara yakalandı. Hastalığına rağmen ilmi çalışmalarına ve diğer amellerine ara vermeden devam etti. Ancak daha sonra hastalığı ağırlaşınca hastaneye yatmak zorunda kaldı.¹⁰⁰ Yaklaşık seksen yaşındayken yirmi beş Kasım 1997 tarihinde perşembe günü Riyad'da vefat etti. Ardından cuma günü Riyad Ulu Camii'nde birçok değerli âlim ve talebelerinin iştirakiyle cenaze namazı kılınıp 'Avd Kabristanına defnedildi.¹⁰¹

1.2. Eserleri

İsmâil el-Ensârî, İslâmi ilimlerin genelinde vukûfiyet sahibi olduğu için çeşitli alanlarda eserler yazmıştır. Bunlardan bazıları şerh mâhiyetinde eserler ve belirli konularda hükümler ihtiva eden çalışmalar iken bazıları da reddiye, tahkik, ta'lik, araştırma yazıları ve makalelerdir.¹⁰²

Bu başlık altında Ensârî'nin çalışmalarından, hakkında bilgilere ulaştıklarımızı hangi alanda yazıldığı, konusu, içeriği vb. açılardan ele alacağız. Bunların dışındakileri ise sadece isim olarak zikretmekle yetineceğiz. Ancak Ensârî'nin hadis alanını ilgilendiren eserleri ile Elbânî'ye ve diğer bazı âlimlere reddiye olarak yazdığı hadis alanına ait çalışmaları 'Ensârî'nin Hadis İlmine Katkıları' başlıklı ikinci bölümde değerlendirilecektir.

¹⁰⁰ Âlû Bessâm, 'Ulemâ'u Necd, 1/575.

¹⁰¹ Hâzîmî, *Mevsu'âtü a'lâm*, 1/894.

¹⁰² Muhyiddin Atiyye vd., *Delîlu mu'ellefâti'l-hadîsi's-Şerîf el-metbû'âti'l-kadîmeti ve'l-hadîse* (Beyrut: Dâru İbni Hâzm, 1995), 1/570; b. Sîlm, *Mevsuâtü'l udeba*, 1/26-28; Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, *Mu'cemü'l-mü'ellifîne'l-mu'âsirîn fî âsârihim'ül-mahtûtatî vel mefkûdeti ve ma tubie minha ev hukkika b'ade vefatihim* (Riyad: Mektebetul Melik Fehdul Vataniyye, 2004), 1/106.

1.2.1. Buhûsü Usbu’i’s-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab/Hayatü’s-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab ve Âsâruhü’l-ilmîyye

Bu eser iki bölümden oluşmuştur. Eserin içerisinde Şeyh Muhammed’in hayatını konu edinen bölümü Ensârî yazmıştır. Birinci bölümde; Muhammed b. Abdilvehhab’ın (ö. 1206/1792) hayatı, ilmi çalışmaları ele alınmış ve şu konular üzerinde durulmuştur;

Şeyh Muhammed b. Abdülvehhab’ın hayatı ve ilmî etkileri.

Şeyh Muhammed b. Abdülvehhab’ın davetinin Kitap ve Sünnete dayanması.

Şeyh Muhammed b. Abdülvehhab’ın davetinin selef anlayışıyla ilişkisi.

Şeyh Muhammed b. Abdülvehhab’ın daveti hakkında ortaya atılan şüpheler.

Şeyh Muhammed b. Abdülvehhab’ın davetinin İslami reform hareketlerine etkisi¹⁰³

İkinci bölümde ise Muhammed b. Abdülvehhab’ın hayatı, ilmi faaliyetleri ve daveti ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmekle birlikte Ensârî, bu bölümde Muhammed b. Abdülvehhab’ın hayatını, ders aldığı hocalarını, eserlerini, davetinin genel etkilerini ele almıştır.¹⁰⁴ Mezkûr konuya ilgi duyanlar için önemli bir başvuru eseridir.

1.2.2. en-Nebzetü’n-nahviyye fi es’ileti’l-Ecrûmiyye

Bu eser Ensârî’nin, İbn Âcurrûm’un (ö. 723/1323) Arapça gramerine dair muhtasar eseri. *el-Âcurrûmiyye (el-Ecrûmiyye)* metninden ve onun şerhi olan Muhammed Muhyiddin Abdulhamid’in yazmış olduğu *Tuhfetu’s-seniyye*’den hareketle hazırladığı nahiv alanında yazılan bir eserdir. Eser, ilim taliplerinin de kolayca istifade edebileceği bir şekilde, bab başlıklarına ayrılmış, her babın altında konu ile ilgili sorular sorulmuş ve her sorunun altında da cevabı verilmiştir.¹⁰⁵

1.2.3. Hükmi binâi’l-kenâis ve’l-me’âbidi’s-şirkiyye fi bilâdi’l-Müslimîn

Ensârî, bu eserinde Müslüman topraklarında kilise ve Allah’a şirk koşanlara ait olan tapınakların yapılmasının fıkhi hükmünü açıklamayı amaçlamıştır. Eserin içeriğinde ilk başta kilise ve diğer tapınakların yapılmasının yasaklanması ile ilgili hadisleri, ardından konuya dair diğer rivayetleri zikretmiştir. Sonrasında ise dört mezhebin bu konudaki

¹⁰³ İsmâil b. Muhammed el-Ensârî, *Buhûsu usbû’i’s-Şeyh Muhammad b. Abdilvehhab* (Riyad: Vizâratu’l adl ve’l-evkâf ve’s-su’ûn el-İslâmiyye, merkezi’l-buhûs, 1983), 1/22.

¹⁰⁴ Ensârî, *Buhûsu usbû’i’s-Şeyh Muhammad b. Abdilvehhab*, 1/117-157.

¹⁰⁵ İsmail b. Muhammed el-Ensârî, *en-Nebzetü’n-nahviyye fî esileti’l-Ecrûmiyye* (Riyad: Dâru’s-Sâmi’î, 2005), 7-77.

görüşlerine değinmiştir. Kitabın sonunda da İbn Teymiyye'nin ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye'nin bu konudaki görüşlerini aktarmıştır.¹⁰⁶ Genel itibariyle değerlendirdiğimizde ise Ensârî, bu türden yapıların daha çok yapılmaması veya sınırlı şekilde yapılması yönündeki görüşlere ağırlık vermiştir.

1.2.4. el-İsrâ ve'l-mi'râc min Tefsîri'l-hâfız İbn Kesîr

İçerisinde hadise dair konuların da ele alındığı bu eseri, *Ensârî'nin Hadis ilmine Katkıları* bölümünde zikretmememizin sebebi, İbn Kesîr'in, tefsirinin bir bölümü olan isrâ ve mî'râc olayının anlatıldığı İsrâ Sûresinin tefsirinden bir iktibas olmasından dolayıdır. Ensârî bu bölümü tekrardan inceleyip tashîhe ihtiyaç duyulan yerleri düzeltip İbn Kesîr'in bu konuda dayandığı hadisleri ve sıhhat değerlendirmelerini de zikrederek ardından da bir sonuç bölümü oluşturarak başka bir tertibe sokmuştur. Bu bağlamda Ensârî, İbn Kesîr'in hadislerle alakalı açıklamalarını ayırt edici bir şekilde dipnot bölümüne koyduktan sonra kendi açıklamalarına da karışmasını diye 'قلت' ibaresiyle veya yıldız işaretiyle yer vermiştir.¹⁰⁷

Kendisinin de eserin başında zikrettiği üzere bu çalışmanın yapılma amacı, insanları bu konuda mevzu rivayetlerle meşgul olmaktan alıkoymak ve İbn Kesîr'in eserine almış olduğu rivayetleri sıhhat açısından kolayca anlamaktır.¹⁰⁸

1.2.5. el-Kavlü'l-müstecâd fî sıhhati Kasîdeti Bânet Sü'âd

Bânet Sü'âd' *kasidesi*, Kâ'b b. Züheyr'in (ö. 24/645) Müslüman olduğu sırada Hz. Muhammed'in (s.a.s.) yanında okuduğu, diğer adı *Kaside-i Bürde* olan kasidenin adıdır. Ensârî ise bu eseri, Kadı Sadi Ebû Ceyb'in bu kasideye dair yazmış olduğu eleştiri içerikli makalesine, reddiye amacıyla yazmıştır.

Ebû Ceyb, söz konusu makalede öncelikle kasideyi kimin yazdığının belli olmadığı ve Arap şiirlerinde geçtiğini söylemiştir. Sonrasında ise kasîdenin geldiği rivayetler hakkında, Zeynüddîn Irâkî'nin (ö. 806/1404) "*Bize sahih olmayan bir senedle gelmiştir.*"

¹⁰⁶ İsmail b. Muhammed el-Ensârî, *Hükm-i binâ'il-kenâ'is ve-l-me'abidi's-şirkiyye fî bilâdi'l-Müslimîn* (Suudi Arabistan: Riyad: İdaretü'l-Buhûs ve'l-İftâ ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 1981), 5-46.

¹⁰⁷ İsmail b. Muhammed el-Ensârî. *el-İsrâ ve'l-mi'râc min tefsîr el-Hâfız İbn Kesîr*. (Riyad: Dârü'l-İntisâr li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2008), s.17-122.

¹⁰⁸ Ensârî, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, 19. ¹⁰⁸ İsmail b. Muhammed el-Ensârî. *el-İsrâ ve'l-mi'râc min tefsîr el-Hâfız İbn Kesîr*. (Riyad: Dârü'l-İntisâr li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2008), s.17-122.

¹⁰⁸ Ensârî, *el-İsrâ ve'l-Mi'râc*, 19.

değerlendirmesini ve İbn İshâk'ın (ö. 151/768) "Münkatı bir senetle gelmiştir." şeklindeki değerlendirmesini kendi görüşüne destek amacıyla zikretmiştir. Yine İbn Abdilberr (ö. 463/1071), İbn-Esîr (ö. 630/1233), Makrîzî (ö. 845/1442) ve Halebî'nin (ö. 956/1549) isnad hakkında sessiz kaldıklarını, İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) ise bu kasideyi hiç zikretmediğini ifade etmiştir. Ebû Ceyb, devamında ise kasidenin geldiği başka bir tarîk olan İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) aktardığı rivayetin senedinde de "*Medine ehlinde bazıları*" kısmının bilinmemesinden ve senedin muntahasında da tâbiinden Saîd b. Müseyyeb'in (ö. 94/713) sahâbeyi atlayarak Resulullah'tan (s.a.s.) rivayet etmesinden dolayı illet içerdiğini ve mürsel bir rivayet olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla Ebu Ceyb'in belirttiğine göre Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) bu rivayeti sahih kabul etse de zayıftır. Bunun dışında kasidenin bazı beyitlerinin lafızlarının ve diğer bazı noktaların farklılaşmasının da ayrı bir probleme sebep olduğunu söylemiştir.¹⁰⁹

İsmâil el-Ensârî de bu eleştirilere cevap olarak öncelikle, kasidenin sadece iki rivayet üzerinden değerlendirildiğini söyleyerek Abdulaziz er-Rufâî'nin Riyad Gazetesinde yayımladığı sözlerini aktarmıştır. Rufâî, bu kasidenin yerini sarsmaya veya onun değerini düşürmeye yönelik her türlü girişimin, ilim ehli nazarında gereksiz bir çaba olduğunu, çünkü kasîdenin asırlar boyunca değerini koruduğunu ve boş tartışmalarla ona zarar verilemeyeceğini söylemiştir. Bu nedenle, bu tür çabaların ilim insanlarının dikkatine dahi değmeyeceğini, onun güvenilirliğini sarsmak şöyle dursun, üzerinde durmaya bile gerek olmadığını ifade etmiştir.¹¹⁰ Ensârî, ardından Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/876), İbn Mâce (ö. 273/887) gibi hadis âlimlerinin hocası olan Hâfız İbrahim b. Münzir el-Hizâmî'nin (ö. 236/850) toplamış olduğu senetlerin arasında yer alan muttasıl senetleri ve rivayeti aktardıktan sonra bu rivayetin sahih olduğunu söyleyen âlimlerden bahsetmiştir.¹¹¹ Irâkî'nin de mezkur sözünü sadece kendisine ulaşan tarikler için söylediğini, İbn Hacer'in naklettiği rivayetin ise meçhul ravisi olmayan bir senetle ve muttasıl bir halde de mevcut olduğunu dile getirerek örnek vermiştir.¹¹²

Son olarak Ensârî, muhaddislerin, müfessirlerin, fakihlerin, edebiyatçıların, tarihçilerin ve diğer bazı âlimlerin de kendi alanları itibarıyla kasidenin Kâ'b b. Züheyr'e ait

¹⁰⁹ İsmâil b. Muhammed el-Ensârî, *el-Kavlü'l-müstecâd fî sıhhati Kasîdeti Bânet Sü'âd*, ed. Abdürrahman b. Nasır el-Berrâk (Riyad: Dârü'l-Âsime, 1998), s. 14-18.

¹¹⁰ Ensârî, *el-Kavlü'l Müstecâd*, 27,28.

¹¹¹ Ensârî, *el-Kavlü'l Müstecâd*, 29-43.

¹¹² Ensârî, *el-Kavlü'l Müstecâd*, 45-47.

olduğunu destekler mahiyette nakiller yaptıklarını söyleyerek bu konuda Ebû Ceyb'i eleştirmiştir.¹¹³

1.2.6. el-Kavlü'l-fasl fî hükmi'l-ihfâl bi-mevlidi hayri'r-rusûl

Bu eser, Ensârî'nin mevlid-i Nebîyi kutlamanın hükmüyle alakalı yazmış olduğu kapsamlı bir eserdir. Ensârî, başta Abdulaziz b. Bâz'ın bu konudaki yazısına özetle değinirken, Allah Resulü (s.a.s.), sahâbenin ve tâbiîn âlimlerinin böyle bir kutlama yapmadığını söylemiştir. Bu geleneği ilk başlatanların Şîi Fâtımîler olduğunu aktarmıştır. Devamında muteahhirûndan bir kısmının dinde bid'atlere karşı kesin naslara dayanarak bu uygulamayı reddettiklerini, zira mevlid kutlamalarının ne Kur'an'da ne Sünnette ne de sahâbe ve selef uygulamalarında herhangi bir temeli olmadığı yönünde görüş belirttiklerini dile getirmiştir. Ensârî, muteahhirûndan bir kısmının belli şartlar dahilinde mevlid kutlamayı caiz gördüklerini belirtmiş ve dayandıkları bazı ayetleri, hadisleri ve bazı âlimlerin bu konudaki görüşlerini aktarmıştır. Ensârî, eserin devamında ise bazı ilim adamlarının Abdulaziz b. Bâz'a, caiz olmadığına dair tutumundan dolayı yaptıkları eleştirilerini ve mevlidin caizliğini savunanların işaret ettikleri delilleri aktarmıştır.¹¹⁴

Ensârî, mevlidin cevazlığı ile ilgili serdedilen rivayet ve görüşlere cevaplar vererek bu konudaki tavrını yansıtmıştır. Şöyle ki öncelikle selef-i sâlihînin tutumunu, başta İbn Teymiyye (ö. 728/1328) olmak üzere bazı âlimlerin görüşlerini ve mevlid kutlaması altında yaşanacak gayrı İslami davranışları, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) doğumundaki ihtilafları ve bu konuda Şiilerle ilgili bahisleri zikretmiştir.¹¹⁵

Sonrasında Ensârî, bu konuyu birkaç başlıkta toplayarak geniş bir şekilde ele almıştır. Selef-i sâlihînin tutumu, âlimlerin fetvâları, mevlidin tarihçesi vb. noktalara değinmiş, devamında da bazı âlimlerin mevlid için dayandıkları rivayetlere cevaplar vermiştir. Örneğin Hz. Peygamber'in nübüvvetten sonra kendi adına kurban kestiği¹¹⁶ ve Ebû Leheb'in, Hz. Peygamberin doğumunu haber veren cariyesini azat etmesi ve bunun neticesinde, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) her doğum gününde Ebû Leheb'in azabının

¹¹³ Ensârî, *el-Kavlü'l müstecâd*, 57-74.

¹¹⁴ İsmail b. Muhammed el-Ensârî, *el-Kavlü'l-fasl fî hükmi'l-ihfâl bi-mevlidi hayri'r-rusûl* (Riyad, 1995), 30-40.

¹¹⁵ Ensârî, *el-Kavlü'l-fasl*, 47-70.

¹¹⁶ Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Ebû Mu'âz Târik b. Avdullah b. Muhammed ve Ebû'l-Fazl Abdurrahman b. İbrâhîm el-Hüseynî (Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1415/1995), 1/298

hafifletildiği¹¹⁷ ile ilgili rivayetlerin problemlerini ele almıştır.¹¹⁸ Ensârî başka bir bölümde de mevlid günlerinde sünnetin genel ilkeleri açısından yapılan problemli ve yanlış davranışları çeşitli âlimlerden de nakiller yaparak incelemiştir.¹¹⁹

Ensârî, mevlid ile alakalı sahih olmayan rivayetlerden ve bu konuda bazı âlimlerin yorumlarından bahsetmiştir. Bunlardan biri olan Sehâvî (ö. 902/1497), vaizlerin ellerinde bulunan mevlidlerdeki şeylerin çoğunun yalan ve uydurma olduğunu, hatta onların, rivayeti ve işitilmesi caiz olmayan, daha çirkin ve kaba şeyler uydurmaya devam ettiklerini söylediğini ifade etmiştir. Yine Ensârî'nin aktardığına göre Sehâvî devamında, bu tür bâtil şeyleri bilen bir kimsenin, onların okunmasını engellemesi ve ortadan kaldırması gerektiğini belirtmiştir.¹²⁰ Ensârî, sonrasında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine bağlılığın gerektirdiği kuralları ve mevlid konusunda savunduğu hükmü dile getirmiştir.¹²¹

Netice olarak Ensârî, genel itibariyle bir değerlendirme yaparak bu konuya eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir. Çoğunlukla mevlid kutlamayı doğru bulmayan selefî âlimlerin bu konudaki tutumlarını zikrederek onlara muvafık bir görüş sergilemiş ve mevlid kutlamanın bidat olduğunu savunmuştur.

1.2.7. Beyânü mevkifi'l muhakkikîne min İnhirâfâtî'l mutasavvifeti

Bu eser Muhammed b. Alevî el-Mâlikî'ye bir reddiye olarak yazılmıştır. Bu çalışma 1925 yılında *Sûfiyye ve Tefsîru'l-Kur'ân* başlığıyla *Menhel* dergisinin bazı sayılarında yayımlanmıştır.¹²² Ancak Menhel Dergisi'nin sadece 1973'e kadar yayımlanan sayılarına ulaşabildiğimiz için biz bu çalışmayı inceleyemedik.

Ensârî'nin bunlar haricinde çoğu yazma halde olan başka eserleri de bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz;

1. *Risâletün fî nakdi'l-iştirâkiyye* (basılmış)

1. *Neşîdu'l-Fereh* (basılmış)

¹¹⁷ Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif*, tahkik: Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir, 1. bs., (Beyrut: Dârü'l-Ğarb el-İslâmî, 1406/1986), 1/240.

¹¹⁸ Ensârî, *el-Kavlü'l-fasl*, 73-170.

¹¹⁹ Ensârî, *el- el-Kavlü'l-fasl*, 172-202.

¹²⁰ Ensârî, *el-Kavlü'l-fasl*, 205-206.

¹²¹ Ensârî, *el-Kavlü'l-fasl*, 202-332.

¹²² Râcihi, *Hedyü's-sârî*, 1/106.

2. *Tahrîcu risâleti İbn Hazm el-Buyû' ve tahkîkühâ* (basılmamış) ¹²³
3. *Risâletün fî şe'ni Hıdır (a.s.)* (basılmamış)
4. *Reddün 'alâ'l-Gazâlî* (basılmamış)
5. *Reddün 'alâ Muḥammed b. 'Alevî el-Mâlikî fî kitâbihi "Mefâhîmun yecibu en tusahhah"* (basılmamış)
6. *Kitâbun tetebbe'e fîhi ahkâmu'l-Kur'ân li Ebî Bekr İbnü'l-'Arabî el-Mâlikî* (basılmamış)
7. *Cüz'ün fî cevâzi'l-isti'âneti bi'l-müşrikîn* (basılmamış)
8. *Reddün 'alâ kitâbi da'îfî "Kitâbu't-Tevhîd" li saġîri's-Şemerî ve gayrihâ* (basılmamış) ¹²⁴

1.2.8. Ensârî'nin Ta'lik ve Tahkik Çalışmaları

2. *Menhecü Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye li Ebî Hafs 'Ömer el-Bezzâr*
3. *Derecâtü's-sâ'idîn ilâ mekâmâtî'l-muvahhidîn li'l-Hıfz(?)*
4. *Mevkifunâ min hamleti'l-Elbânî 'alâ İbn Hibbân* (basılmamış) ¹²⁵
5. *Ahlâku'l-'ulemâ li'l-Âcürri*
6. *eṭ-Tabakâtu's-sugrâ li İbn Sâ'd*
7. *el-Vâbilu's-sayyib li İbn Kayyim*
8. *Kitâbu'l-hüccet li 'Abdülazîz el-Kinânî el-Mekkî*
9. *er-Red 'ale'z-zenâdika ve'l-Cehmiyye li'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*
10. *Kitâbu's-sünne li'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*
11. *Tathîru'l-i'tikâd li's-Sanânî*
12. *Şerhu'l-'Akîdeti'l-Vâsitiyye*
13. *el-Kavlü'l-gelî fî hükmi't-tevessül*
14. *Fazlu'l-İslâm li'l-İmâm Muhammed b. Abdilvehhâb*
15. *Usûlu'l-îmân li'l-İmâm Muḥammed b. Abdilvehhâb*
16. *Mecmû'atü'l-menâsik li İbn Teymiyye, İbn Kayyim ve's-San'ânî*
17. *Kitâbu'l-kebâ'ir li'l-İmâm Muḥammed b. 'Abdilvehhâb*
18. *Fethu'l-Mecîd şerhu Kitâbi't-Tevhîd*

¹²³ Hâzimî, *Mevsü'âtü âlam*, 1/892.

¹²⁴ Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 1/108.

¹²⁵ Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 1/107.

19. *Ḳurratü 'uyûni'l-muvahhidîn li's-Şeyh Abdurrahmân b. Hasan b. Muhammed b. 'Abdilvehhâb*
20. *Menhecu's-Şeyh Süleymân b. Abdullah b. el-Îmâm Muhammed b. 'Abdilvehhâb*
21. *Sıyânetü'l-insân li'l-hevvânî*
22. *el-Emru bi'l-ma'rûf ve'n-nehyü 'ani'l-münker li'l-Hallâl*
23. *el-Kubrusiyye li Şeyhü'l-İslâm İbn Teymiyye*
24. *Hukmü'l-lihye fi'l-İslâm li's-Şeyh Muhammed el-Hâmid*
25. *el-Fakih ve'l-mütefakkih li'l-Haṭîb el-Bağdâdî*
26. *Kitâbu's-sârimu'l-menki fi'r-red 'alâ's-Subkî li İbn 'Abdilhâdî*
27. *Resâ'ilü's-Şeyh Muhammed b. 'Abdilvehhâb rahimehullâh fi'l-kısm*¹²⁶
28. *en-Nihâye li İbn Kesîr*¹²⁷
29. *Tuhfetu'n-nâsik li ahkâmi'l-menâsik li's-Şeyh Muhammed b. 'Abdilvehhâb*
30. *Kitâbu'l-kebâ'ir li's-Şeyh Muhammed b. 'Abdilvehhâb*
31. *Selâsetü mesâ'il fi'l-'akîde yecibu ta'allumuhâ 'alâ külli müslimin ve müslimetin li's-Şeyh Muhammed el-Hâmid*¹²⁸
32. *el-Hidâyetü fi fıkhi's-sâdeti'l-Hanâbile li İbnü'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed*
33. *Fethu'l-Mecîd fi şerhi Kitâbi't-Tevhîd*
34. *el-'Ucâletü's-seniyye fi şerhi'l-Elfiyye fi's-sîreti'n-Nebeviyye*
35. *en-Nihâyetü fi'l-fiten ve'l-melâhim*¹²⁹

Netice itibariyle şunu söyleyebiliriz ki Ensârî, İslâmi ilimlerin birçok alanında eser vermiş çok yönlü bir âlimdir. Yaklaşık altmış civarında eseri bulunan müellif, özellikle hadis, fıkıh, akâid ve reddiye türündeki çalışmalarıyla tanınmaktadır. Eserlerinin büyük bir kısmını hadis ilmine dair çalışmalar oluşturmakta olup, bu alandaki çalışmalarında rivayetlerin sıhhat derecesini incelemiş, tahkik çalışmaları yapmış ve çağdaş bazı âlimlere yönelik reddiyeler kaleme almıştır. Fıkıh sahasında ise daha çok güncel meselelere dair hükümleri ele almış, bid'atlarla mücadele konusuna özel bir önem vermiştir. Ensârî'nin eserlerinde genellikle Selefi düşünce çizgisi belirgin şekilde hissedilmektedir. İbn Teymiyye ve Muhammed b. Abdilvehhâb gibi âlimlerin metodolojisini benimseyen müellif, mevlid kutlamaları, müzik ve benzeri konularda geleneksel uygulamalara

¹²⁶ Hâzîmî, *Mevsuâtü â'lâm*, 1/891-893.

¹²⁷ Âlû Bessâm, Abdullah b. Abdurrahman, *Ulema'u Necd Hilale Semaniyyete Kurun*, 1/575.

¹²⁸ Rebâbî'a, "Şeyh İsmâil el-Ensârî, <http://www.alukah.net/culture/0/23412/>.

¹²⁹ Mar'aşlı, *İkdü'l-cevher*, 2/1760.

eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir. Ayrıca Arap dili ve nahiv alanında eğitici mahiyette eserler de kaleme almıştır. Özellikle hadis ilmindeki titiz çalışmaları ve reddiye geleneğini sürdüren keskin üslubuyla dikkat çeken Ensârî, modern dönem Selefi düşüncesinin temsilcilerinden biri olarak kabul edilebilir.

2. BÖLÜM: İSMÂİL b. MUHAMMED el-ENSÂRÎ'NİN HADİS İLMİNE KATKILARI

Ensârî'nin hayatını ve ilmi faaliyetlerini incelediğimizde gördüğümüz üzere o, yaptığı çalışmalarla ve çeşitli alanlarda yazdığı ve neşrettiği eserlerle ön plana çıkmıştır. Onun bilhassa hadis alanına olan ilgi ve alakasıyla yirminci yüzyılın hatırı sayılır ilim adamları arasında yer aldığı görülmektedir. Ayrıca çağdaşı olan âlimlerden Elbânî'ye yazdığı reddiyelerle hadis ilmini ilgilendiren tartışmalara da katkı sağlamıştır. Bu bölümde Ensârî'nin hadis ilmine dair ulaşabildiğimiz eserlerini teferruatlı bir şekilde inceleyip ulaşamadıklarımızın da isimlerini zikretmekle iktifa edeceğiz. Sonrasında ayrı bir başlık altında Ensârî'nin hadis alanında Elbânî'ye yazdığı reddiyeleri geniş biçimde ele alarak genel anlamda Ensârî'nin hadisleri tespit, anlama ve yorumlamaya dair anlayışını ortaya koymaya çalışacağız.

2.1. Ensârî'nin Hadis ilmine Dair Müstakil Çalışmaları

2.1.1. el-İlmâm bi-şerhi 'Umdeti'l-ahkâm

Bu eser, İbn Dakîkul'îd (ö.702/1302) *İhkâmu'l Ahkâm* adlı şerh çalışması üzerine Ensârî'nin, eserin daha anlaşılır ve istifadesinin daha kolay olması amacıyla yapmış olduğu tehzîb türü bir çalışmadır. Nitekim İbn Dakîkul'îd de bu şerh çalışmasını, Cemmâilî'nin (ö. 600/1203), *Sahîhayn*'da ittifakla rivayet edilen ahkâm hadislerine dair eseri olan *Umdetü'l Ahkâm* üzerine yapmıştır.¹³⁰

Ensârî, önsözde içeriğindeki usûlî tartışmalar ve derinlikli analizler sebebiyle *İhkâmu'l-Ahkâm*'ın, özellikle ilim talebeleri için anlaşılması zor bir metin hâline geldiğini, bu zorlukları gidermek amacıyla eseri daha düzenli ve sistematik bir şekilde tertip ettiğini ifade etmektedir. Ensârî, ayrıca, hadislerde geçen kelimelerin anlamlarını açıklamış ve ilgili fikhî hükümlere dair bilgiler eklemiştir. Bu süreçte Hafız İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî* adlı eseri başta olmak üzere çeşitli kaynaklardan istifade ettiğini belirtmektedir. Eserde râviler hakkında kısa tanıtımlara yer verilmiş, gereksiz tekrarların önüne geçmek için her râvinin ilk geçtiği yerde tanıtılmasıyla yetinilmiştir. Ensârî ayrıca, İbn Dakîkul'îd'in

¹³⁰ İsmâil b Muhammed el-Ensârî, *el-İlmâm bi-şerhi 'Umdeti'l-ahkâm* (Riyad: Dârü'l-Lecne el-İslâmiyye li'l-Kütübi ve't-Tibâa, 1962), 1/5.

metinde belirlediği şartlara aykırı olan bazı hususlara dair kısa notlar eklediğini ve bu noktada *İhkâmü'l-ahkâm*, *Fethu'l-Bârî* ve Aynî'nin (ö. 855/1451) *Umdetü'l-kârî* adlı eserlerinden yararlandığını ifade etmektedir.¹³¹

Fıkıh bablarına göre tasnif edilen bu eser “Tahâret” bölümü ile başlayıp “Kitâbu'l İtk” bölümüyle sona ermiştir. Ensârî, İbn Dakîkul'îd'in eserinde de olduğu gibi öncelikle ilgili konudaki hadisi zikrettikten sonra, hadisin sahâbî ravisi ilk defa geçiyorsa hakkında kısa bilgi vermiştir. Ve yine İbn Dakîkul'îd'in yaptığı gibi sadece garip kelimeleri açıklamakla yetinmeyip bazen hadiste geçen birçok kelimenin hadis metnindeki anlamlarını *Müfredat* başlığı altında vermiştir. Sonrasında ise hadisten çıkarılacak neticeleri ve hükümleri sıralamıştır. Metot açısından bazı noktalarda benzerlik gösterebilir de Ensârî, hadisin kastettiği manalar ve hadisin kapsamının ne olduğu konusunda bazen İbn Dakîk'in bütün yazdıklarını almayıp ihtisar etmiştir. İki çalışmanın arasındaki farkın daha iyi anlaşılması için bu duruma birkaç örnek vermek uygun olacaktır.

Umdetü'l-ahkâm'da tahâret bölümündeki birinci hadis, Hz. Ömer vasıtasıyla nakledilen

*"Ameller ancak niyetlere göredir. (Başka bir rivayette 'niyet ile dir') ve herkese niyet ettiğinin karşılığı vardır. Kim hicretini Allah ve Resûlü için yaparsa, onun hicreti Allah ve Resûlü'ne olur. Kim de hicretini dünyalık bir menfaat elde etmek veya bir kadınla evlenmek için yaparsa, onun hicreti de ancak hicret ettiği şeye olur."*¹³²

hadisidir. İbn Dakîkul'îd, bu hadisin ‘tahâret’ bahsinde kullanılmasının gerekçesini açıklayarak, bazı erken dönem âlimlerinin, her ilmî çalışmaya bu hadisle başlamayı uygun gördüklerini belirtmiştir. Ayrıca ‘انما’ edatının hasr ifade ettiğini, bu anlayışın dayandığı usûlî arka planı, ayet ve rivayet örnekleriyle değerlendirmiştir. Hadiste geçen ‘اعمال’ kelimesinin kapsamına dair çeşitli takdir ihtimallerini zikretmiş, amel lafzının sadece fiilî eylemleri değil, sözlü ve kalbî davranışları da kapsayıp kapsamadığını tartışmıştır. Bunun yanı sıra hadisin nüzûl/vürûd sebebine, dil bilimsel çözümlemelere ve hicret kavramının anlam alanına da geniş yer vermiştir.¹³³

Ensârî ise aynı hadisi verdikten sonra sahâbî râviyi müstakil bir başlık altında tanıtmış, ardından hadiste geçen belli başlı kelimeleri kısa ve öz bir şekilde açıklamıştır. ‘انما’ nın

¹³¹ Ensârî, *el-İlmâm*, 1/5.

¹³² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Bed'ül-vahy”, 1 (No. 1); İbn Dakîk'ul-îd, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu 'Umdeti'l-ahkâm*. (Suudi Arabistan: Mektebetü's-Sünne, 1990), 60.

¹³³ İbn Dakîkul'îd, *İhkâmü'l-ahkâm*, 1/60-63

hasr için olduğunu belirtmiş, ‘اعمال’ lafzını bedenî fiiller, sözlü eylemler ve mükellef müminlerin ortaya koyduğu davranışlar olarak tanımlamış, ‘بالنّيات’ kelimesini kalbin kararı şeklinde yorumlamıştır. Hadisin sonunda ise çıkarılması gereken sonuçlar başlığı altında, hadisin ihlâsı teşvik ettiğini, âlimlerin eserlerine bu hadisle başlamasını bu yönüyle anlamlı bulduğunu, amellere ancak niyetlere göre değer verileceğini ve hicretin faziletine işaret ettiğini ifade etmiştir. Gerek şerh biçimi gerekse yorum dili açısından Ensârî’nin anlatımı, İbn Dakîkul-îd’e kıyasla daha sade ve öz bir yapıya sahiptir.¹³⁴

Benzer farklılıklar misvak hadisi olan “Ümmetime zor gelmeyecek olsaydı, her namazda dişlerini fırçalamalarını emrederdim.”¹³⁵ hadisi üzerine yapılan değerlendirmelerde de göze çarpar. İbn Dakîkul-îd, bu hadisi emrin hükmü açısından incelemiş, bazı usûl âlimlerinin “*meşakkat yoksa emir vücûb ifade eder*” kaidesini bu hadise dayandırdıklarını aktarmıştır. Ayrıca hadisin, oruçlu kişinin misvak kullanmasına dair ihtilaflara nasıl delil teşkil ettiği üzerinde durmuş, vahyin bulunmadığı yerde içtihat yapılmasının bu hadis üzerinden nasıl yorumlanabileceğine işaret etmiştir.¹³⁶ Buna karşılık Ensârî, bu hadiste Hz. Peygamber’in ümmetine olan şefkatini ön plana çıkararak, misvak kullanmanın faziletli olduğunu fakat farz olmadığını belirtmiş; görüşünü, emrin aksine bir delil bulunmadıkça vücûb ifade edeceği prensibiyle temellendirmiştir.¹³⁷

Üçüncü olarak, gıyabî cenaze namazı ile ilgili Ebû Hüreyre’den (r.a) nakledilen “Peygamber (s.a.s.), Necaşi’nin vefat ettiği gün onun ölüm haberini verdi ve sahâbîleri namazgaha çıkararak saf tutturdu, ardından dört tekbir ile cenaze namazını kıldırdı.”¹³⁸ hadisinde de iki şârih arasında benzer bir yaklaşım farkı görülmektedir. İbn Dakîkul-îd, bu hadisten hareketle cenazenin ilan edilmesinin caiz olduğunu ifade etmiş, gıyabî cenaze namazının hükmü konusunda mezhepler arasındaki farklılıkları tartışmış, cenaze namazının mescitte mi yoksa namazgahta mı kılınması gerektiği hususundaki görüşleri karşılaştırmış ve Şiiilerin bu konudaki ihtilaflarını da ele almıştır.¹³⁹ Buna mukabil Ensârî, Hz. Peygamber’in uzak mesafeye rağmen Necâşî’nin ölümünü haber vermesini bir mucize olarak değerlendirmiş, bu hadisin gıyabî cenaze namazına delil olduğuna, cenaze

¹³⁴ Ensârî, *el-İlmâm*, 1/7,8.

¹³⁵ Buhârî, “Temenni”, 9 (No. 7240).

¹³⁶ İbn Dakîkul-îd, *İhkâmü’l-Ahkâm*, 1/107,108

¹³⁷ Ensârî, *el-İlmâm bi-şerhi Umdeti’l-Ahkâm*, 1/31.

¹³⁸ Müslim b. Haccâc, *el-Câmi’u’s-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matba‘at ‘İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955), “Cenâiz”, 62.

¹³⁹ İbn Dakîkul-îd, *İhkâmü’l-Ahkâm*, 1/364, 365.

namazında dört tekbir getirmenin sünnet oluşuna, cenaze namazının namazgahta kılınmasının sünnet uygulamalardan sayıldığına ve ölen kişinin durumunu abartılı bir şekilde anlatmanın ve aşırı üzüntü göstermenin mekruh olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁴⁰

Genel hatlarıyla incelediğimiz bu eserden yola çıkarak şunları söyleyebiliriz: İbn Dakîk'ül'îd'in metodu daha analitik, derinlemesine ve fıkıh usulü merkezli, Ensârî'nin metodu ise daha pratik, öz ve doğrudan fikhî sonuç odaklı bir metottur. Ensârî, usul açısından bir çerçeve kurmak yerine doğrudan hadisten çıkarılacak faydaları sıralamıştır. İbn Dakîk ise hadisin nahvi, usulî ve fıkhi tahlilini daha ayrıntılı yapmıştır. Zaten eserinin başında Ensârî bu amaçla bu çalışmayı yaptığını zikretmiştir.

2.1.2. Tenbîhü'l-lâhî 'alâ tahrîmi'l-melâhî

Bu eser, İbn Hazm'ın *el-Muḥallâ* ve *el-Ğinâ'ul-mülhi* adlı eserlerinde şarkı söylemenin ve bazı çalgı aletlerinin mubah olduğuna dair rivayetlerden hareketle konunun ilmî temellerini ele almak ve ilimde önde gelenlerin bu konudaki görüşleri doğrultusunda bir değerlendirme yapmak amacıyla kaleme aldığı bir çalışmadır. Ensârî, eserin başında İbn Hazm'ın konuya yönelik delil olarak getirdiği rivayetleri zikretmiştir.

Bu rivayetler şunlardır;

- Ensardan iki kızın Hz. Âişe'nin (r.anhâ) (ö. 58/678) yanında Buâs Günü Ensârın söylediği mersiyeleleri söylemelerine dair rivayet; Âişe (r.anhâ) dedi ki:

“Resûlullah (sas.) yanıma geldi. Yanımda Bu'âs Savaşı'nın ezgilerini söyleyen iki cariye vardı. Resûlullah (s.a.s.) yatağa uzandı ve yüzünü çevirdi. Bu sırada Ebû Bekir (r.a) içeri girdi ve beni azarlayarak şöyle dedi: Resûlullah'ın yanında şeytanın mizmarı mı (çalgısı, şarkısı) olacak?’ Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: ‘Bırak onları.’”¹⁴¹

- Abdullah b. Ömer'in (r.a) mizmar çalınmasına dair rivayeti;

Nâfi şöyle dedi:

“İbn Ömer (r.a), (ö. 73/693) bir defasında (yolda yürürken) bir mizmar (çalgı sesi) işitti. Hemen parmaklarını kulaklarına koydu, yoldan uzaklaştı ve bana: ‘Ey Nâfi, sen bir şey duyuyor musun?’ diye sordu. Ben: ‘Hayır,’ dedim. Bunun üzerine

¹⁴⁰ Ensârî, *el-İlmâm*, 1/223.

¹⁴¹ Müslim, “Kitâbü'l-İdeyn”, 16.

parmaklarını kulaklarından çekti ve dedi ki: ‘Ben, Resûlullah (s.a.s.) ile birlikteyken aynı durum başıma geldi. O da benim yaptığının aynısını yaptı.’¹⁴²

- Habeşlilerden bir grubun mescitte oyun oynamaları ile ilgili rivayet;

Hiz. Âişe (r. anhâ) şöyle dedi: “Habeşliler bayram günü mescitte oyun oynuyorlardı. Resûlullah (s.a.s.) beni çağırdı; başımı onun omzuna koydum. Onların oyunlarını seyretmeye başladım. Nihayet ben artık bakmaktan vazgeçinceye kadar bu şekilde kaldım.”¹⁴³

- Düşünde şarkı söylemeye izin verildiğine dair rivayet

Âmir b. Sa ‘d el-Becelî şöyle dedi:

“Ebû Mes‘ûd el-Bedrî, Kurze b. Kâ‘b ve Sâbit b. Yezîd’i bir düşünde gördüm. Müziğin olduğu bir ortamdaydılar. Onlara dedim ki: ‘Sizler Peygamber’in (s.a.s.) sahâbîleri olduğunuz halde (böyle şeyler yapıyor musunuz)?’ Bana şöyle cevap verdiler: ‘Evet, bize düşünlerde şarkı söylemeye ve ölüye feryatsız ağlamaya ruhsat verildi.’¹⁴⁴

- Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Cafer’in (ö. 80/699-700) şarkı dinlediklerine dair rivayet.¹⁴⁵

Ensârî konu ile ilgili bu rivayetleri sıraladıktan sonra İbn Hazm’ın getirdiği bu delillere cevaplar vermiştir. Ensârî, ilk rivayette geçen iki kızla alakalı, birkaç âlimden de nakiller yaparak yaşlarının küçük olduğunu ve bu yüzden onlara ruhsat verildiğini söylemiştir. Yine aynı şekilde Nevevî (ö.676/1277), Hattâbî (ö.388/998), İbn Teymiyye gibi bazı âlimlerin de görüşlerini naklederek, kız çocuklarının okuduklarının, sadece şiir nevinden, savaşa dair bir şey olduğunu, yoksa nefisleri kötülüğe sevk eden şeyler olmadığını aktarmıştır.¹⁴⁶ Bu rivayetle ilgili yapılan değerlendirmelerden biri de Hiz. Peygamber’in (sas.), kızların söyledikleri şarkıyı dinlememesidir. Ensârî bu konuda İbn Teymiyye’nin emir ve yasağın işitmeye değil kasten dinlemeye yönelik olduğu sözlerini aktarmıştır.¹⁴⁷

¹⁴² Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş‘as, *Sünen*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Sayda-Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, ts.), “Kitâbü’l-edeb”, 60 (No. 4924).

¹⁴³ Müslim, “Kitâbü’l-İdeyn”, 20.

¹⁴⁴ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebir*, 17/248

¹⁴⁵ Ensârî’nin bahsettiği rivayete, ana kaynakları taramamız sonucu ulaşamadık ancak söz konusu rivayete dair metin, İbn Hazm’ın şu eserinde geçmektedir: Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *Resâil İbn Hazm el-Endelüsî*, thk. İhsân Abbâs, 1. bs., Müessesetü’l-‘Arabiyyeti li’-d-Dirâsât ve’n-Neşr, Beyrut 1980–1983, 1/438.); İsmâil b. Muhammed el-Ensârî, *Tenbihü’l-lâhî ‘alâ tahrîmi’l-melâhî* (Riyad, Suudi Arabistan: Dârü’s-Sumeyyî li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 2007), s. 20-21.

¹⁴⁶ Ensârî, *Tenbihü’l-lâhî ‘alâ tahrîmi’l-melâhî*, 22-24.

¹⁴⁷ Ensârî, *Tenbihü’l-lâhî ‘alâ tahrîmi’l-melâhî*, 26.

Ensârî, Abdullah b. Ömer'in rivayetinde geçen çobanın mizmar üflemesi olayında da San'ânî (ö. 211/826) ve İbn Teymiyye'den nakil yaparak olayın mahiyetinin tam belli olmadığını ve Hz. Peygamber'e (s.a.s.) benzer bir şekilde İbn Ömer'in de bu çalgıyı dinlemediğini dile getirmiştir. Bu konuda diğer bir yorum ise çobanın haram içerikli bir şey yapmadığı, eğer yapsaydı sadece dinlememeyle kalınmayıp ceza vb. de verileceği şeklindedir. Ensârî diğer bazı âlimlerden de yine şarkı söylemenin caiz olmamasına sevk edici görüşler nakletmiştir.¹⁴⁸

Ensârî diğer rivayette yer alan Habeşlilerin mescitte yaptıkları gösteriye dair de âlimlerden nakiller yaparak, onların yaptıklarının aslında bir oyundan ibaret olduğunu ve bir çeşit savaşa hazırlık eğitimi ifade ettiğini dile getirmiştir.¹⁴⁹

Ensârî, İbni Hazm'ın delil olarak kullandığı Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Ca'fer'in şarkı dinlediklerine dair son rivayet hakkında ise âlimlerin, bu rivayetin sübut açısından problemliliğini ve Abdullah b. Ömer'in (r.a) takvası sebebiyle bundan uzak olduğunu söylediklerini nakletmiştir.¹⁵⁰

Ensârî bu açıklamalarının akabinde şarkı söylemenin haramlığına delalet eden bazı ayet ve rivayetlere yer vermiştir. Bu ayet ve rivayetler şunlardır:

- “İnsanlardan öylesi vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlenceye almak için, eğlencelik asılsız ve faydasız sözleri satın alır.”¹⁵¹
- "Şarkıcı câriyeleri satmayın, satın almayın, onlara öğretmeyin! Onlarla yapılan ticarete hayır yoktur. Onların bedeli haramdır. İşte bu konuda şu ayet nâzil olmuştur: “İnsanlardan kimi vardır ki, Allah yolundan saptırmak için boş söz (ler)i satın alır.”¹⁵²
- "Ümmetimden birtakım insanlar çıkacak; zinayı, ipeği, içkiyi ve müzik aletlerini helâl sayacaklardır.”¹⁵³

¹⁴⁸ Ensârî, *Tenbihü'l-lâhî 'alâ tahrîmi'l-melâhî*, 28-30.

¹⁴⁹ Ensârî, *Tenbihü'l-lâhî 'alâ tahrîmi'l-melâhî*, 30-31.

¹⁵⁰ Ensârî, *Tenbihü'l-lâhî 'alâ tahrîmi'l-melâhî*, 32,33.

¹⁵¹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-lokman 31/6.

¹⁵² Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevr et-Tirmizî. *Sünen*. thk. (Kahire: Mektebetü ve Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975), “Buyû” 12 (No.1282).

¹⁵³ Buhârî, “Eşribe”, 6 (No. 5590).

- "Ümmetimden bazı insanlar içki içecekler, fakat ona başka bir isim verecekler, başlarının üzerinde müzik aletleri çalınacak ve şarkıcı kadınlar olacak. Allah, onları yerin dibine geçirecek."¹⁵⁴

Ensârî, yukarıda zikrettiği ayetin tefsirini, hadislerin senetleri açısından değerlendirmelerini ve şerhlerini, farklı âlimlerden de nakiller yaparak ele almıştır. Örneğin yukarıda zikredilen Buhârî rivayetiyle ilgili Ensârî, İbn Hazm'ın, Buhârî ile Sadaka b. Hâlid arasındaki rivayet zinciri tamamlanmadığı için hadisin munkatı olduğuna dair ifadelerini nakletmiştir. Bu hususa cevap olarak İbn Hazm'ın burada bir hata yaptığını, bunu Aynî'nin de *Umdetu'l-kârî* adlı eserinde açıkladığını belirtmiştir. Aynî: "İbn Hazm burada hataya düşmüştür. Zira Buhârî şöyle demiştir: 'Hişâm b. Ammâr dedi ki: Bize Sadaka rivayet etti.' Buhârî 'Sadaka dedi ki' dememiştir."¹⁵⁵ diye nakletmiştir.¹⁵⁶ Yani sened tamdır. Ensârî bu sebeple, İbn Salâh, İbn Hacer, İbn Kesîr ve diğer bazı âlimlerin İbn Hazm'ın bu konudaki sözlerine güvenilmemesi gerektiği konusunda uyardıklarını belirtmiştir.¹⁵⁷

Ensârî, İbn Hazm'ın, İbn Mâce rivayetinin senedindeki râvilerden Muâviye b. Sâlih'i zayıf, Mâlik b. Ebî Meryem'i ise meçhul râvi olarak değerlendirdiğini belirtmiştir. Ancak Muâviye b. Sâlih ile ilgili cerh ve ta'dil imamlarının onu sika kabul ettiğine dair¹⁵⁸ birçok rivayetin olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁹ Ensârî, birkaç rivayette yine benzer şekilde senetdeki râvilerden bazılarını İbn Hazm'ın zayıf saymasını eleştirerek, âlimlerin o konuda farklı düşündüklerini ifade etmiştir.¹⁶⁰ Ensârî, bu ve benzeri nakiller yaparak genel anlamda müzikle uğraşmanın haram olduğu sonucuna varmıştır.¹⁶¹

¹⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Süneni İbn-i Mâce*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye Fîsâl İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1952-1953), "Fiten", 36 (No. 4020).

¹⁵⁵ Bedreddin Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu Şahîhi'l-Buhârî*, tahkik: bir grup âlim, matbaa: el-Müniriyye Matbaası'nın katkısıyla, (Beyrut: Dâr İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 21/175.

¹⁵⁶ Ensârî, *Tenbihü'l-lâhî 'alâ tahrîmi'l-melâhî*, 40.

¹⁵⁷ Ensârî, *Tenbihü'l-lâhî 'alâ tahrîmi'l-melâhî*, 42.

¹⁵⁸ Ensârî'nin ilgili râvinin sika olduğuna dair görüşünü naklettiği âlimlerden biri Buhârî'dir. O, *et-Târihu's-sağîr* adlı kitabından nakil yapmıştır ancak söz konusu rivayet *et-Târihu'l-evsat* kitabında tespit edilmiştir. (Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târihu'l-evsat* (matbaa hatasıyla *et-Târihu's-sağîr* adıyla basılmış), thk. Mahmûd İbrâhîm Zâ'id, (Haleb – Kahire: Dâr al-Va'y – Mektebetu Dârüt't-turâs, 1397/1977). s. 2/175. Bir diğeri ise İbn ebî Hâtîm'dir. (Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, (Haydarâbâd: Matba'at Meclis Dâ'iretü'l-Ma'ârif el-Osmâniyye, 1271/1952). s. 8/382.

¹⁵⁹ Ensârî, *Tenbihü'l-lâhî 'alâ tahrîmi'l-melâhî*, 47-49.

¹⁶⁰ Ensârî, *Tenbihü'l-lâhî 'alâ tahrîmi'l-melâhî*, 44-46.

¹⁶¹ Ensârî, *Tenbihü'l-lâhî 'alâ tahrîmi'l-melâhî*, 49-73.

Bu çalışmada, Ensârî, mezkûr konuda derinlemesine bir değerlendirme yaparak, ilgili ayet ve hadisler üzerinden bu sonuca varmıştır. Ayrıca onun bu çalışmada hadis alanındaki birikimini kullandığı görülmektedir.

2.1.3. et-Tuhfetü'r-rabbâniyye bi-şerhi'l-Erba'îne hadîssen en-Neveviyye

Bu eser, İmam Nevevî'nin meşhur eserlerinden biri olan el-*Erba'îne'n-Neveviyye*'si ve buna İbn Receb el-Hanbelî'nin (ö. 795/1393) ilave ettiği hadisler üzerine Ensârî'nin yazmış olduğu bir şerh çalışmasıdır. Metot açısından, önceki zikrettiğimiz eseriyle oldukça benzerdir.¹⁶² Ensârî bu şerh çalışmada ilgili hadisi zikrettikten sonra ilk olarak hadiste geçen kelimelerin anlamını açıklamış, sonra da hadisten çıkan neticeleri anlatmıştır. Çalışmada her hadisin içerdiği konular sistemli bir şekilde ele alınmıştır.

Ensârî'nin metodunu ve şerh anlayışını yansıtmak üzere birkaç örnek zikretmek uygun olacaktır. İlk örnek olarak “Sizlere neyi yasakladıysam, ondan sakının. Neyi emrettiysem gücünüz yettiği kadar yerine getirin. Şüphesiz sizden öncekiler, çok soru sormaları ve peygamberlerine karşı çıkmaları nedeniyle helak oldular.”¹⁶³ hadisini zikredebiliriz. Ensârî, öncelikle bu hadiste geçen kelimeleri tek tek açıklamıştır. Mesela “فاجتنبوه” ifadesinin, haram olan şeylerden tamamen uzak durmak anlamına geldiğini, mekruh olanlardan kaçınmanın ise zorunlu değil, tavsiye edilen (müstehap) bir davranış olduğunu belirtmiştir. “فأتوا منه” ifadesinin, emredilen bir şeyin yapılması anlamına geldiğini; eğer bu emir farz ise yerine getirilmesinin zorunlu, müstehap ise teşvik edici olduğunu açıklamıştır. “استطعتم” kelimesiyle de bir fiilin gücün yettiği ölçüde yapılmasının kast edildiğini ifade etmiştir. Ayrıca, “اختلفهم” kelimesinin merfû (ref) olarak gelmesinin, bu anlaşmazlığın daha güçlü bir şekilde eleştirildiğini, eğer mecrûr (cer) olsaydı bu eleştirinin daha hafif olacağını dile getirmiştir. “اختلفهم على أنبيائهم” ifadesini ise, peygamberlere karşı çıkmak ya da onlara itaatsizlik etmek şeklinde yorumlamış, bu tür bir tutumun toplum içinde bölünmelere neden olabileceğini vurgulamıştır.¹⁶⁴

Ensârî, bu hadisten çıkarılması gereken bazı sonuçları da sıralamıştır. Bunlar arasında; emirlere uymanın ve yasaklardan sakınmanın gerekliliği, yasakların emirlerden daha güçlü olduğu, çünkü hiçbir şekilde yapılmasına müsaade edilmediği, Allah'ın kullarına

¹⁶² İsmâil b Muhammed el-Ensârî, *et-Tuhfetü'r-rabbâniyye bi-şerhi'l-Erba'îne hadîssen en-Neveviyye* (Suudi Arabistan: Mektebetü el-Melâzî, 1960), 3.

¹⁶³ Buhârî, “İ'tisam”, 2 (No. 7288).

¹⁶⁴ Ensârî, *et-Tuhfetü'r-rabbâniyye*, 30, 31.

güçlerinin üzerinde yük yüklediği, zorunlu bir fiilin yerine getirilememesi hâlinde bu yükümlülüğün kalkacağı gibi ilkeler yer almaktadır. Ayrıca, gereksiz ve fayda sağlamayan soruların sorulmasının sakıncalı olduğunu, bunun geçmiş ümmetlerin helak sebeplerinden biri olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁵

İkinci örnek olarak Ebü'l-Abbas Sehl b. Sa'd es-Saîdî'nin (r.a) rivayet ettiği şu hadisi ele alabiliriz:

Bir adam Peygamber Efendimize (s.a.s.) gelerek “Ya Resûlallah, bana öyle bir iş söyle ki onu yaptığında Allah da beni sevsin, insanlar da beni sevsin” dedi.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Dünyaya karşı zühd göster ki Allah seni sevsin; insanların elindekilere tamah etme ki insanlar da seni sevsin.”¹⁶⁶

İbn Mâce ve diğer hadis imamları tarafından sağlam isnatlarla rivayet edilen bu hadiste de Ensârî, aynı yöntemle hareket etmiş; önce bazı kelimelerin anlamlarını açıklamış, ardından hadisten çıkarılabilecek hükümleri zikretmiştir. Bu bağlamda, dünyaya karşı zühdün hem Allah'ın sevgisini kazandıran hem de insanların gönlünde yer edinmeye vesile olan bir davranış olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, insanların sevgisini kazanmak amacıyla yapılan çabaların, haram olmayan yollarla gerçekleşmesi şartıyla caiz olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁷

Bu iki örnekten de anlaşılacağı üzere Ensârî, hadisleri açıklarken sistematik bir yaklaşım benimsemiş; metin, kelime anlamı ve çıkarım sıralamasıyla öğretici bir yöntem ortaya koymuştur. Açıklamalarını yaparken farklı rivayetlere ve âlimlerin görüşlerine de yer vererek, okuyucunun meseleye daha derinlemesine nüfuz etmesini sağlamıştır. Aynı zamanda hadislerin sadece teorik bilgilerle sınırlı kalmaması, günlük yaşamla ilişkilendirilerek rehber hâline gelmesi bakımından da önemli katkılar sunmuştur.

Yukarıda incelediğimiz üç eser haricinde de Ensârî'nin hadis alanıyla ilgili olan ancak bizim, bazılarının basılmaması veya sınırlı sayıda basılması gibi çeşitli sebeplerle ulaşamadığımız için değerlendiremediğimiz çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalar şunlardır;

1. *el-İrşâd fî kat'i kabûli'l âhâd* (Basılmış)
2. *Risaletun fî men'i isbâti şehri Ramazân bi'l hisâbi'l felekî*

¹⁶⁵ Ensârî, *et-Tuhfetü'r-rabbâniyye*, 31.

¹⁶⁶ İbn Mâce, “Zühd” 2 (No. 4102)

¹⁶⁷ Ensârî, *et-Tuhfetü'r-rabbâniyye*, 86, 87.

3. *Kitabun fi'r-reddi alâ münkiri's-Sünneti'n-Nebeviyye*.¹⁶⁸

4. *Reddün alâ Ebi'l Vefa Derviş fi hadîsi Âişe'te (r.anha) enne'n-Nebiyye suhhira* (Cezire Dergisinde Ramazan ayında basılan bir sayıda yayımlanmıştır.)¹⁶⁹

2.2. Elbânî'ye Yaptığı Reddiyeleri Çerçevesinde Ensârî'nin Hadisçiliği

Ensârî'nin hadis ile ilgili çeşitli çalışmaları içerisinde Elbânî'ye yazdığı reddiyeler önemli bir yere sahiptir. Çünkü Ensârî'nin hadis ilmindeki yaklaşımı Elbânî'ye yazdığı reddiyelerde daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu reddiyeler, onun hadisleri değerlendirme ölçütlerini, sened ve metin tenkidindeki yaklaşımını önemli oranda ortaya koymaktadır. Bununla beraber Ensârî'nin hadisleri değerlendirme metodolojisine dair müstakil eserlerin olmayışı onun hadis anlayışını, yazdığı reddiyelerle tespit etmeyi gerekli kılmaktadır.

2.2.1. Elbânî'nin Hayatı ve Çalışmaları

Bu reddiyelerin muhatabı olan Nâsirüddin Elbânî, 1914 yılında Arnavutluk'ta doğdu. Küçük yaşlarında Şam'a gelerek ilk öğrenimini burada tamamladı. Yirmi yaşlarında iken, M. Reşîd Rızâ'nın (1365-1935) başta *Menâr* adlı eseri olmak üzere¹⁷⁰ bazı yazılarını okuyup onun etkisinde kalarak Selefi anlayışı benimsemeye ve hadis ilmiyle meşgul olmaya başladı. Elbânî Takıyyüddin İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye ve Muhammed b. Abdülvehhâb gibi ilim adamlarının da eserlerini ve fikirlerini okuyarak onlardan önemli ölçüde etkilenmiştir. Ancak hatalı gördüğü bazı durumlarda onları da eleştirmiştir.¹⁷¹

Elbânî Suriye'de bulunduğu yıllarda belli aralıklarla Suriye'nin çeşitli illerini gezerek tevhid inancına çağırma, şirk ve hurafelerden sakındırma hususunda davet çalışmalarında bulunmuştur. Bunun yanında Şam'da ders halkaları kurarak genel itibariyle hadis ilmine ait çeşitli kitaplar okutmuştur.¹⁷²

¹⁶⁸ Râcihi, *Hedyu's-sârî*, 1/105, 106.

¹⁶⁹ Ensârî, *et-Tuhfetü'r-Rabâniyye*, 113.

¹⁷⁰ İbrahim Muhammed 'Ali, *Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî: Muhaddisü'l-'asr ve Nâsirü's-sünne* (Dimaşk: Dâru'l-Ka'â, 2001), 14.

¹⁷¹ İbrahim Muhammed 'Ali, *Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî: Muhaddisü'l-'asr ve Nâsirü's-sünne* (Dimaşk: Dâru'l-Ka'â, 2001), 14-21.

¹⁷² 'Ali, *Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî*, 25-29.

Elbânî, bilhassa hadis ilmine ait olmak üzere birçok tahkik yaparak ve eser yazarak ilim dünyasına çeşitli katkılar sağlamıştır. Bununla beraber, çeşitli muhaddislerin görüşlerini takip ederek değerlendirmelerde bulunmuş, kimi zaman bu görüşlerden faydalanmış, kimi zaman da eleştiriye açık olanları ilmî ölçütlerle tenkit etmiştir.¹⁷³

1999 yılında Amman’da vefat eden¹⁷⁴ Elbani’nin birçok çalışması olmakla birlikte başlıca eserleri şunlardır:

- *Âdâbü’z-zifâfî’s-sünneti’l-mutahhara*
- *İrvâ’u’l-galîl fî tahrîci ehâdîsi menâri’s-sebîl*
- *Ahkâmu’l-cenâiz*
- *Tehzîru’s-sâcid min ittihâzi’l-kubûri mesâcid*
- *et-tevessül ve ahkâmuhû ve envâ’uhû*
- *Haccetü’n-nebî kemâ revâhâ Câbir*
- *Cilbâbu’l-mereti’l-müslime*
- *ez-zebbü’l-Ahmed ‘ani’l-müsnedi’l-İmâm Ahmed*
- *Silsiletü’l-ehâdîsi’s-sahîha ve şey’un min fikhîhâ ve fevâ’idihâ*
- *Silsiletü’l-ehâdîsi’d-da’îfa ve eseruhâ’s-seyyi’ ‘ale’l-umme*
- *Şahîhu’t-terğîbi ve’t-terhîb / Da’ifu’t-terğîbi ve’t-terhîb*
- *Şahîhu’l-câmi’i’s-sağîr ve ziyâdâtihî / Da’ifu’l-câmi’i’s-sağîr ve ziyâdâtihî*
- *Sahîhu’s-süneni’l-erba’a / Da’ifu’s-süneni’l-erba’a*
- *Sıfâtu salâti’n-nebî mine’t-tekbîri ile’t-teslîm ke’enneke terâhâ*
- *Gâyetü’l-merâm fî tahrîci ehâdîsi’l-halâl ve’l-harâm*
- *Kıyâmu Ramadân*
- *Muhtasaru Sahîhi’l-Buhârî*¹⁷⁵

Elbânî, genel itibariyle klasik kaynaklarda yer alan hadisleri tahkik ederek sahih ve zayıf diye ayırmış ve çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Yaptığı bu nevi çalışmalar sebebiyle de ilim çevresi tarafından şiddetle eleştirilmiş ve eserleri üzerine reddiyeler yazılmıştır.¹⁷⁶ Elbânî’nin akâid konularındaki birtakım görüşlerini ve hadisleri

¹⁷³ ‘Ali, *Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî*, 57.

¹⁷⁴ Hatiboğlu, “Nâsirüddin el-Elbânî”. 32/403-405.

¹⁷⁵ ‘Ali, *Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî*, 59-95.

¹⁷⁶ İbrahim Hatipoğlu, “Nâsirüddin el-Elbânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/403-405

değerlendirme usulünü eleştiren ve kendisine reddiye yazan âlimlerden biri, Faslı âlim Şeyh Abdullah el-Gumârî'dir. Bununla beraber hadis ve fıkıh âlimi olarak bilinen Şeyh Abdullah el-Harârî de (1910-2008) Gumârî'nin belirttiğine göre hatalı olarak değerlendirdiği bazı görüşlerinden dolayı Elbânî'ye reddiye yazmıştır.¹⁷⁷

İncelediğimiz kadarıyla Ensârî de Elbânî'ye reddiye amacıyla altı eser yazmıştır. Bunlardan *Mevkîfuna min hamleti'l Elbânî alâ İbni Hibbân ile Taakkubat ala silsileti'd-daiifa ve'l mevdu'a li'l Elbânî*¹⁷⁸ başlıklı eserler matbu olmadığı için bu çalışmada basılı olarak ulaşılabilen diğer dört reddiye ele alınacaktır. Zira bu reddiyelerde Ensârî'nin hadis anlayışı ve birikimine dair ipuçları bulmak mümkündür.

2.2.2. Tashîhu hadîsi salâti't-terâvîh 'işrîne rek'a ve'r-red 'ale'l-Elbânî fî taz'îfihî

Ensârî'nin bu eseri yazma amacı, ilgili hadisin senedinde yer alan Yezîd b. Husayfe'nin teravih namazının yirmi rekât olduğuna dair rivayetini Elbânî'nin zayıf kabul etmesidir. Elbânî bunun neticesinde teravih namazının mutlak nafilelerden olmadığını ve on bir rekâtтан fazla kılınmasının, öğle namazına beşinci rekât eklemek gibi olduğunu veya Regaip namazı gibi bidat bir namaz olduğunu düşünmüştür. Elbânî'nin bu düşüncesine karşı Ensârî, âlimlerin bu hadis hakkındaki görüşlerini aktarmış, başka rivayetlere yer vermiş ve ravi değerlendirmeleri yapmıştır.¹⁷⁹ Ensârî, yine aynı eserin sonunda *Taakkubu'n li ba'di ağılâti Elbânî* başlığı altında Elbânî'nin bazı görüş ve uygulamalarına yönelik tenkitlerde bulunmuştur.¹⁸⁰

Elbânî ile Ensârî'nin teravih namazının rekât sayısı konusunda sahip oldukları görüş farklılıklarının temel dayanağı onların hadislerin tespiti ve tashihi konusundaki usul farklılıklarıdır. Elbânî ve Ensârî'nin bu konudaki tartışmalarını birkaç başlık altında ele almak mümkündür.

Sıhhat Tespiti

Elbânî, hadisin sıhhat değerlendirmesinde senedi merkeze alarak bir çıkarımda bulunmuştur. Hadis râvilerinin cerh ve ta'dîl durumu onun için belirleyicidir. Örneğin,

¹⁷⁷ Abdullah el-Gumârî, *er-Red 'ale'l-Elbânî*, 2. bs., (Beyrut: Daru'l-Meşârî, 1424/2004).

¹⁷⁸ Râcihî, *Hedyü'sâri*, 1/104-106.

¹⁷⁹ İsmail b. Muhammed el-Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti't-terâvîh 'işrîne rek'a ve'r-red 'ale'l-Elbânî fî taz'îfihî, me'ahu ibâhatü't-tahallî bi'z-zehebi'l-muhallak li'n-nisâ'i ve'r-red 'alâ el-Elbânî fî tahrîmihî* (Riyad: Mektebetü'l-İmam eş-Şafîi, 1988), 5.

¹⁸⁰ Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti't-terâvîh*, 38-46.

Yezid b. Husayfe'nin rivayet ettiği Hz. Ömer zamanında teravihin yirmi rekât olduğuna dair rivayeti Ahmed b. Hanbel'in *Münkerü'l-hadis* olarak değerlendirmesi¹⁸¹ nedeniyle zayıf kabul etmiştir.¹⁸² İlgili rivayet şu şekildedir:

*Bize Ebu Abdullah el-Hüseyin b. Muhammed b. Hüseyin b. Fencîye ed-Dîneverî ed-Dâmegânî haber verdi, dedi ki: Bize Ahmed b. Muhammed b. İshak es-Sünnî haber verdi, dedi ki: Bize Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz el-Begavî rivayet etti, dedi ki: Bize Ali b. el-Ca'd rivayet etti, dedi ki: Bize İbn Ebî Zi'b, Yezid b. Husayfe kanalıyla, es-Saib b. Yezid'den rivayet etti: O da dedi ki "Onlar, Ömer b. Hattab (r.a) döneminde Ramazan ayında yirmi rekât namaz kılarlardı."*¹⁸³

Ensârî, Elbânî'nin söz konusu hadis ile ilgili yaptığı değerlendirmelere karşı¹⁸⁴ farklı âlimlerin hadisin sahihliği konusundaki görüşlerini aktarmıştır. Onun aktardığına göre Nevevî, *el-Hulasa* ve *el-Mecmu'*¹⁸⁵ adlı eserlerinde bu rivayetin sahih olduğunu belirtmiştir. Zeylaî, (ö. 762/1360) *Nasbu'r-râye* adlı eserinde Nevevî'nin hükmünü onaylamıştır.¹⁸⁶ Subkî, (ö. 771/1370) *Şerhu'l-minhâc*'da, İbnü'l-İrâkî, (ö. 771/1370) *Tarhu't-tesrîb* adlı eserinde,¹⁸⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî* adlı eserinde,¹⁸⁸ Suyûtî *el-Mesâbih fî salati't-teravih* adlı eserinde, Aliyyu'l-Kârî *Şerhu'l-Muvatta'*da, Nimevî (ö. 1322/1904) ise *Asârü's-sünen* adlı eserinde bu rivayetin sahih olduğunu ifade etmişlerdir. Ensârî başka âlimlerin de aynı şekilde bu hadise dair sahih görüşünü kabul ettiklerini söylemiştir.¹⁸⁹ Ayrıca Ensârî, Yezid b. Husayfe'nin birçok muhaddis tarafından güvenilir

¹⁸¹ Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-Kâşif fî ma'rifet-i men lehû rivâyetu fî'l-Kütüb-i-Sitte*, çev. Muhammed Avvâme ve Ahmed Muhammed Nemr el-Hatip (Cidde: Daru'l-Kible, 1. basım, 1413/1992), 4/518.

¹⁸² Nâsirüddîn el-Elbânî, *Salâtu't-terâvih*, (Riyâd: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1421). s. 57.

¹⁸³ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-İlmiyye 1424/2003), 2/699; Ensârî, *Tashihu hadîssi salâti't-terâvih*, 7.

¹⁸⁴ Elbânî, Ensârî'nin işaret ettiği üzere râvi ile ilgili çeşitli tenkitlerde bulunmuştur. (Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, *Salâtu't-Terâvih*, (er-Riyâd: Mektebetü'l-Ma'ârif li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. bs., 1421), s. 59,60.

¹⁸⁵ Nevevî bu eserinde mensup olduğu mezhebin imamlarına atıfta bulunarak ilgili rivayeti sahih kabul etmiştir. Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî. *el-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb*. (Kahire: Dârü't-Tibâati'l-Menâriyye, 1344-1347), 4/32.

¹⁸⁶ Zeylaî, Nevevî'nin hadis hakkında, sahih olduğu görüşünü aktarmıştır. Abdullah b. Yusuf ez-Zeylaî. *Naşbü'r-âye li-çâhîdî'l-hidâye*, Thk. Muhammed Avvâme, Beyrut: Müessesetü'r-Rayyân / Cidde: Dârü'l-Kible li's-Sekâfe'l-İslâmiyye, 1418/1997. 2/154.

¹⁸⁷ İrâkî'ye göre bu konuda, sahâbe icmâ etmiştir. Abdurrahim b. Hüseyin el-İrâkî. *Tarhu't-Tatrib fî şerhi't-Takrib* (asıl metin: *Takribu'l-esânîd ve tertibu'l-mesânîd*). Tamamlayan: Ebû Zür'a Veliyyüddin Ahmed b. Abdurrahim el-İrâkî. Kahire: Mısır baskısı. (Fotoğraf baskılar: İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî; Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî; Dârü'l-Fikr el-'Arabî. 3/98.

¹⁸⁸ Aynî de söz konusu rivayeti tercih etmiştir. Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu sahihi'l-Buhârî*. Dârü't-Tibâ'ati'l-Menâriyye iş birliğiyle, (Beyrut: Dâr İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî ve Dârü'l-Fikr). s. 7/178.

¹⁸⁹ Ensârî, *Tashihu hadîsi salâti't-terâvih*, 7.

kabul edildiğini ve bu rivayetin âlimler tarafından kabul ile telakki edildiğini belirtmiştir. Bu açıklamaları Ensârî'nin hadislerin sıhhatini belirlerken âlimlerin kabulü ve hadislerin ümmet nezdindeki uygulamasını dikkate aldığını göstermektedir. Ensârî, bunca âlimin sahih kabul etmesine rağmen Elbânî'nin *Teravih Risalesi* adlı eserinde on bir rekâtın fazlasını reddettiğini ve hadisi zayıf gördüğünü, bunu yaparken de *Tuhfetü'l-ahvezî* müellifi Mübarekfürî'yi (1865-1935) taklit ettiğini söylemiştir.¹⁹⁰

Elbânî'nin dayandığı bir başka rivayet de Muhammed b. Nasr ve Ebu Ya'lâ'nın, Cabir b. Abdullah'dan (r.a) rivayet ettiği şu hadistir:¹⁹¹ Übey b. Ka'b, Resulullah'a (s.a.s.) gelerek dedi ki:

*"Ey Allah'ın Resulü, bu gece (yani Ramazan'da) benden bir şey oldu". Resûlullah (s.a.s.) sordu: "Nedir o?" Übey dedi ki: "Evimde bulunan kadınlar bana dediler ki: 'Biz Kur'an okumayı bilmiyoruz, senin namazınla namaz kılalım. 'Bunun üzerine onlara sekiz rekât kıldırıldım ve ardından vitir namazı kıldım." Resulullah (s.a.s.) bu duruma sessiz kalarak onaylamış oldu ve bu, kabul edilen bir sünnet oldu."*¹⁹²

Bu rivayetle alakalı olarak Ensârî, bu rivayet sahih kabul edilse bile, Şâri'in (Hz. Peygamber'in) söz konusu olayı onaylamasının teravihin belli bir rekât sayısı ile sınırlandırıldığını göstermediğini dile getirmiştir. Nitekim Ubey b. Ka'b'ın, Hz. Ömer döneminde önce on bir rekâtla yetindiği, daha sonra ise ihtiyaç ve maslahat gereği teravih rekâtlarını yirmiye çıkardığı, bazen üç, bazen de bir rekâtla vitir namazını tamamladığı bilinmektedir. Bu uygulamalara sahâbenin herhangi bir itirazda bulunmamış olması da önemli bir göstergedir. Öte yandan, söz konusu rivayetin isnad zinciri incelendiğinde, bazı zaaf lar dikkat çekmektedir. Rivayetin temelinde yer alan râvilerden biri olan Îsâ b. Cârîye hakkında hadis otoriteleri çeşitli tenkitlerde bulunmuştur. Özellikle İbn Ma'în, Ebû Dâvûd ve diğer bazı hadisçiler, bu şahsın güvenilirliğini sorgulamış ve rivayetlerinde münker şeyler bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu değerlendirmeler, rivayetin isnad açısından zayıf olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁹³

İhtilaflı Rivayetlerde Sergilenen Tutum

¹⁹⁰ Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti't-terâvîh*, 7.

¹⁹¹ Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti't-terâvîh*, 8.

¹⁹² Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Sahîh*, nşr. Muhammed Ali Sönmez – Hâlis Aydemir (Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2012), 6/628.

¹⁹³ Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti't-terâvîh*, 19.

Elbânî, Zehebi'nin Yezid b. Husayfe'yi *Mîzânü'l-i'tidâl* adlı eserine alarak rivayetinde ihtilaf olduğunu belirttiğini, teravihle ilgili hadisin bazen yirmi bir rekât olarak, bazen de yirmi üç rekât olarak rivayet edildiğini ifade etmiştir. Bu nedenle rivayetler arasındaki farklılıkları (ıztırâb) hadisin zayıflığına delil görmüştür. Bunun sonucunda da teravih namazının yirmi bir veya yirmi üç rekât olarak farklı rivayet edilmesini, Yezid b. Husayfe'nin rivayetinin güvenilir olmadığına bir işaret olarak değerlendirmiştir.¹⁹⁴ Elbânî, Muhammed b. Yusuf'un ise Sâib b. Yezid'in akrabası olduğunu ve Hafız İbn Hacer'in, *Takrîbu't-tehzîb* adlı eserinde onun sika ve sebt bir ravi olduğunu kabul ettiğini aktararak onun rivayetinin, farklı tariklerden gelen rivayetlerde ihtilaf bulunmaması açısından daha güvenilir olduğunu savunmuştur.¹⁹⁵ Ensârî ise bu tür farklılıkların telif yoluyla çözüleceğini ifade etmiştir. Örneğin, İbn Hacer gibi âlimlerin bu farklılığı, vitir namazının eklenip eklenmemesiyle açıkladığını belirtmiştir. Ayrıca, rivayet farklılıklarının Elbânî'nin kendi görüşünü desteklemek için dayandığı rivayetlerde daha fazla olduğunu belirterek, hadisin sahih olduğunu savunmuştur. Bunun neticesinde Ensârî, Elbânî'nin esas aldığı hadisin râvisi olan Muhammed b. Yusuf'un rivayetinde râviler arasındaki ihtilafın, İbn Husayfe'nin rivayetinden daha fazla olduğunu söylemiş, eğer bu yüzden ızdırıp olacaksa İbn Yusuf'un rivayetinin muzdaripliğe daha müsait olduğunu aktarmıştır.¹⁹⁶

Senet İnkıtâsı

Ensârî, Elbânî'nin naklettiği üçüncü rivayette hadisin bir râvisi olan Cûrî'nin, İmam Malik'ten (ö. 179/796) naklettiği “Ömer b. Hattâb'ın insanları topladığı (teravih namazı) bana daha sevimlidir. Bu da on bir rekâttır ve bu, Resulullah'ın namazıdır. Ona, “On bir rekât vitir ile mi birlikte?” diye sorulunca, “Evet, on üçe yakındır.” dedi ve ardından, “Bu kadar çok rûkûun nereden ihdas edildiğini bilmiyorum dedi” rivayetini sened açısından eleştirmiş ve bu rivayette yer alan râviler arasında inkıta bulunduğunu ifade etmiştir. Ona göre, senette geçen İmam Mâlik ile Cûrî aynı asırda yaşamamışlardır. Dolayısıyla bu iki isim arasında rivayetin doğrudan nakledilmesi mümkün değildir. Bu da rivayetin senedinde bir kopukluk olduğunu ve bu şekliyle rivayetin sıhhati açısından problemlili

¹⁹⁴ Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti't-terâvîh*, 8.

¹⁹⁵ Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti't-terâvîh*, 8.

¹⁹⁶ Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti't-terâvîh*, 15,16.

sayılabileceğini ortaya koymaktadır. Ensârî'nin dikkat çektiği bir diğer önemli husus, İmam Mâlik'e atfedilen "Bu kadar çok rûkû (yani rekât) nereden çıkarılmış, bilmiyorum" şeklindeki ifadenin, onun bilinen görüşleriyle çeliştiğidir. Zira İmam Mâlik, kendi eseri olan Muvatta'da Yezîd b. Rumân aracılığıyla "Hz. Ömer'in zamanında insanlar yirmi üç rekât kılarlardı."¹⁹⁷ şeklinde bir rivayet aktarmıştır.¹⁹⁸ Bu da onun böyle bir uygulamadan haberdar olduğu ve bunu tasvip ettiğini göstermektedir. Ayrıca İbn Ebî Şeybe'nin eserinde geçen başka bir rivayette de Vek'î'in, Mâlik'ten, onun da Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî'den naklen şöyle rivayet ettiği aktarılır¹⁹⁹: "Hz. Ömer, bir adama insanlara yirmi rekât kıldırmasını emretti."²⁰⁰ Bu rivayetler, Mâlik'in yirmi rekâtlık teravih uygulamasından haberdar olduğunu ve buna muhalefet etmediğini göstermektedir. Dolayısıyla, ona atfedilen şaşkınlık ifadesi makul görülmemektedir. Ensârî, devamında söz konusu iki mürsel rivayetin delil olarak kabul edilmesinin sebebini de açıklamış, ilim ehlinin bu rivayetleri makbul saydığını ve bu doğrultuda amel ettiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Elbânî'nin bu rivayetleri reddetmesini isabetli bulmadığını ifade etmiş ve onun görüşünü hatalı olarak değerlendirmiştir.²⁰¹

Temrîz Sîgası

Elbânî, teravih namazının yirmi rekât olduğuna dair rivayetleri eleştirirken, bu rivayetlerin İmam Şâfiî ve Tirmizî tarafından temrîz sîgasıyla nakledilmiş olmasının, onların bu rivayetleri zayıf gördüklerine dair bir delil olabileceğini savunmuştur. Ancak Ensârî bu değerlendirmenin doğru olmadığını söyleyerek Şâfiî ile Tirmizî'nin bu şekildeki rivayetlerinden, rivayetin zayıf olduğu anlamının çıkartılamayacağını belirtmiştir. Ona göre, bu âlimlerin rivayetleri temrîz sîgasıyla nakletmiş olmaları, hadisi zayıf kabul etmelerinin bir gerekçesi değildir. Nitekim bu görüşünü destekleyen başka ifadeler de söz konusudur. Ensârî, İmam Şâfiî'nin, yirmi rekâtlık teravih uygulamasına dair açık bir şekilde olumlu kanaatini dile getirdiğini aktarmaktadır. Şâfiî'nin şu sözü buna delil olarak zikredilir: "En sevdiğim (uygulama) yirmi rekâttır. Çünkü bu, Ömer'den

¹⁹⁷ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî'. *Muvatta*, thk. Kemal Hasan Ali. (Mu'assasatü'r-Resâle Nâsirün, 1434/2013) "Salat fi Ramazan", 2.

¹⁹⁸ Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti't-terâvîh*, 20, 21.

¹⁹⁹ Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Sa'd b. Nâsır Abû Habîb el-Muşarî, (Riyad: Dâr Kuz İşbilye), 5/155

²⁰⁰ Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti't-terâvîh*, 20, 21.

²⁰¹ Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti't-terâvîh*, 20, 21.

rivayet edilmiştir. Ayrıca, Mekke’de de insanlar böyle kılmaktadır ve üç rekât vitir ile tamamlamaktadırlar.”²⁰²

Bu ifade, Şâfiî’nin yirmi rekâtı hem tercih ettiğini hem de bu tercihini sahâbe uygulaması ve devam eden amel ile temellendirdiğini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Ensârî Tirmizî’nin de yirmi rekât uygulamasını sadece nakletmekle kalmayıp, bu konuda genel bir âlim ittifakına işaret ettiğini vurgular. Tirmizî’nin şu ifadeleri, Ensârî’ye göre bu anlamı taşımaktadır: “Bu konuda Ömer, Ali ve diğer sahâbîlerden gelen rivayete göre çoğu âlimin uygulaması da yirmi rekât şeklindedir. Süfyân es-Sevrî, İbnü’l-Mübârek ve Şâfiî de bu görüştedir.”²⁰³

Bu açıklamalar çerçevesinde Ensârî, Elbânî’nin temrîz sîgasına dayanarak yaptığı rivayet tenkidini yeterli ve isabetli bulmamış, aksine Şâfiî ve Tirmizî’nin bu rivayetleri sahih ve muteber kabul ettiklerini gösteren beyanlarına işaret etmiştir.

Son olarak Ensârî, Elbânî’nin, teravih namazının mutlak nafîlelerden olmadığını ve on bir rekâtta fazla kılınmasının, öğle namazına beşinci rekât eklemek gibi olduğu veya Regaip namazı gibi bidat bir namaz olduğu düşüncesini doğru bulmamıştır. Bu anlayışın da selef âlimlerinin anlayışına aykırı olduğunu söyleyerek benzer birkaç rivayet daha aktarmıştır.²⁰⁴

Netice olarak şunlar söylenebilir: Elbânî ile Ensârî arasındaki teravih namazının rekât sayısına dair ihtilaf, sadece sayısal bir farklılık değil, hadis ilmine ve fikhî anlayışa dair metodolojik yaklaşımlarının da yansımasıdır. Elbânî, rivayetlerin senedlerine büyük önem vererek, sahih kabul ettiği rivayetler ışığında teravihin sekiz rekâtla sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Buna karşılık Ensârî, hadislerin sadece sened açısından değil, metin, amelî tatbikat, ümmetin icmâsı ve büyük âlimlerin anlayışıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayarak, yirmi rekâtlık uygulamanın hem hadis hem de ümmet pratiği açısından sahih olduğunu ileri sürmüştür. Teravih meselesi örneğindeki bu ihtilafa bakarak iki âlimin çağdaş olmalarına ve ömürlerinin belli bir kısmında aynı coğrafyada yaşamış olmalarına rağmen, hadisleri tespit, tashih ve tevdillerine dair genel bir metod farklılığına sahip olduklarını söyleyebiliriz. Nitekim Ensârî, genel metodunu yukarıda incelediğimiz diğer eserlerinde de yansıtmıştır.

²⁰² Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî. *el-Ümm*, Tahkik: bir heyet. 2. bs. Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1403/1983, 1/167. Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti’t-terâvîh*, 23,24.

²⁰³ Tirmizî, *es-Sünen*, 2/158; Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti’t-terâvîh*, 23,24.

²⁰⁴ Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti’t-terâvîh*, 28,29.

Ensârî, aynı eser içinde *Taakkub li ba'di aġlâti Elbânî* başlığı altında Elbânî'nin bazı görüş ve uygulamalarına yönelik tenkitlerde bulunmuştur. Bu bölümde Elbânî'nin özellikle rivayetlerin kaynak gösterimi ve sıhhat değerlendirmelerinde birçok hataya düştüğünü ortaya koymuştur. Elbânî'nin bazı hadisleri bir yerde 'müttefekun aleyh' olarak nitelendirip, başka bir yerde yalnızca Müslim'e nispet etmesini bu hatalara örnek olarak göstermiş; bu tür çelişkili tahriclerin çok sayıda bulunduğuna dikkat çekerek Elbânî'nin tahriclerine mutlak güven duyulamayacağını ifade etmiştir.²⁰⁵

Ensârî, ayrıca bir rivayetin sadece zayıf bir tarîkine bakılarak o hadisin tüm varyantlarının zayıf kabul edilmesini ilmî açıdan hatalı bulmuştur. Hadis usûlüne göre, bir hadisin farklı senedlerle gelmesi durumunda, bu isnadlardan bazılarının sahîh veya hasen olabileceğini; dolayısıyla sadece bir zayıf isnada dayanarak tüm rivayetlerin hükme bağlanmasının isabetli olmayacağını belirtmiştir. Bunun yanında Elbânî'nin bazı hadisleri yanlış kaynaklara nispet ettiğini de vurgulamıştır. Örneğin Elbânî'nin "*Mu'cemu's-Şaġîr*" dediği bir rivayetin orada yer almadığını, Tirmizî'ye atfettiği bir hadisin ise aslında Buhârî'de bulunduğunu tespit etmiştir. Bu tür isnad hataları da Ensârî'ye göre Elbânî'nin kaynak kullanımında yeteri kadar titiz olmadığını göstermektedir. Son olarak, zahirde birbirine aykırı gibi görünen hadislerin hemen reddedilmesinin doğru bir yaklaşım olmadığını, öncelikle cem' ve te'lîf yönteminin esas alınması gerektiğini ifade etmiş ve bu konuda İbn Hacer'in metoduna işaret etmiştir.²⁰⁶

2.2.3. İbâhatü't-tahallî bi'z-zehebi'l-muhallak li'n-nisâ' ve'r-red 'ale'l-Elbânî fî tahrîmihi

Bu eser²⁰⁷, Nasîrüddîn Elbânî'nin '*Âdâbü'z-Zifâf*' adlı kitabında kadınların (yüzük, bilezik vb. halka şeklinde olan) altın takmasını haram kabul eden görüşlerine bir reddiyedir. Ensârî, Elbânî'nin bu yaklaşımının İslâm âlimlerinin icmâına aykırı olduğunu savunur. Buna rağmen Elbânî'nin hatasından dönmeyi reddettiğini, aynı hatada ısrar ettiğini ve kendisini de ölçüsüzce eleştirdiğini nakleder.²⁰⁸ Ensârî, onun delillerini

²⁰⁵ Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti't-terâvîh*, 38.

²⁰⁶ Ensârî, *Tashîhu hadîsi salâti't-terâvîh*, 38-46.

²⁰⁷ Bu eser bir önceki eserle birlikte basılmıştır.

²⁰⁸ İsmail b Muhammed el-Ensârî, *İbâhatü't-tahallî bi'z-zehebi'l-muhallak li'n-nisâ'i ve'r-red 'alâ el-Elbânî fî tahrîmihi* (Riyad: Mektebetü'l-İmam eş-Şafîi, 1988), 52.

eleştirirken, kadınların altın takmasının caiz olduğuna dair farklı yorum ve rivayetleri de öne sürer.

Elbânî, kadınların altın yüzük ve ziynet eşyaları takmasının haram olduğunu şu hadislerle dayandırır:

1. Hz. Peygamber (s.a.s.), altın yüzüğü yasaklamış ve *"Kim sevdiğine ateşten bir yüzük takmak isterse, ona altın yüzük taksın"*²⁰⁹ diyerek tehditkâr bir üslup kullanmıştır.
2. Hübeyre'nin kızı Resulullah'ın (s.a.s.) yanına, elinde büyük yüzükler olduğu halde girdi. Resulullah (s.a.s.) elindeki çubukla onun eline vurmaya başladı ve *'Allah'ın eline ateşten yüzük takması seni sevindirir mi?'*²¹⁰ diye buyurdu.
3. Ümmü Seleme rivayeti:

*"Ümmü Seleme (r.anha) şöyle dedi: 'Boynumda arpa taneleri şeklinde altın bir kolye vardı. Nebi (s.a.s.) içeri girdi. Onu istemediğini göstererek ondan yüzünü çevirdi. Şunun süsüne bakmayacak mısın?' dedim. Resulullah (s.a.s.), 'Onun süsünden yüzümü çeviriyorum, buyurdu. Onu kopardım, Resulullah (s.a.s.) bana yüzünü çevirdi ve şöyle buyurdu: 'Biriniz gümüşten bir takı edinse onu za'feranla sarartsa ve o şekilde kullansa ne zararı olur?'"*²¹¹

Elbânî, bu rivayetlere itibar cihetinden de şahitler getirerek ve bu rivayetlerin zahiri anlamlarına dayanarak rivayetlerin, kadınların altın takılar takmalarının haram olduğuna açıkça delalet ettiğini ancak düğme, tarak gibi eşyalarda parça halinde bulunan altının bunun dışında olabileceğini söylemiştir.²¹²

Elbânî'nin bu yaklaşımını hadislerin bağlamını ve diğer mezhep görüşlerini göz ardı etmekle eleştiren Ensârî, Hafız el-Münzirî'nin, *et-Tergîb ve't-terhîb* adlı eserinden nakilde bulunarak bu hadislerin, çeşitli şekillerde yorumlanmaya açık olduğunu söylemiştir.²¹³

Ensari'nin değerlendirmelerine göre mezkûr rivayetlerle ilgili ihtimallerden biri neshtir. Bu ihtimale göre kadınlara altın yasağı ilk dönemde geçerliken sonradan kaldırılmış olabilir.²¹⁴ İkinci bir ihtimal ise bu rivayetlerin zekât vermeyenlere yönelik bir tehdit

²⁰⁹ Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen* thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, (Beyrut: Mektebetu'l Asliyye), "Hâtem", 7 (No.4236)

²¹⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/237

²¹¹ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût vd., (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 44/280

²¹² Ensârî, *İbâhatü't-tahallî*, 60.

²¹³ Ensârî, *İbâhatü't-tahallî*, 61.

²¹⁴ Ensârî, *İbâhatü't-tahallî*, 61.

olmasıdır. Buna göre de yasak, altının zekâtını vermeyenlerle sınırlıdır. Hz. Aişe ve Esmâ'nın (r.anhümâ) altın taktığına dair rivayetler bunu destekler. Diğer bir ihtimal Hz. Peygamber'in bu sözleri israf ve kibir kaygısı ile söylemiş olmasıdır. Buna göre Hz. Peygamber, aşırı süslenme ve gösterişe karşı uyarıda bulunmuş olmalıdır. Nitekim "*Gümüşle süslenin, altını bırakın*" hadisi bu bağlamdadır.²¹⁵

Ensârî, Resulullah'ın (s.a.s.) kadınlara altın takmayı yasaklamadığını, dolayısıyla bunun helal olduğunu savunmuştur. Ensârî, altın takmanın başlangıçta hem erkekler hem de kadınlar için yasak olduğu ancak zamanla sadece erkekler için geçerli olan bir yasağın kadınlar için neshedildiğini ifade etmiştir. Ayrıca Ensârî kadınların altın takmalarının helalliği konusunda âlimlerin görüşlerini de aktarmıştır. Mesela İbn Hazm'ın *Muhalla* adlı eserinden alıntı yaparak, Allah'ın altını kadınlara helal, erkeklere ise haram kıldığını belirtmiş, selef âlimlerden de bu görüşü destekleyenlerin olduğunu söylemiştir. Ensârî, Ebû Bekir Cessâs, (ö. 370/981) Serâhsi (ö. 483/1090[?]) ve Hattâbi'nin (ö. 388/998) de kadınların altın takmalarının helal olduğuna dair görüşlerini aktarmıştır.²¹⁶

Ensârî altının haram olduğuna dair rivayetlerin senedindeki problemleri de açıklamış ve bu rivayetlerin güvenilirliğine dair eleştirilerde bulunmuştur.²¹⁷ Ensârî, Binti Hubeyre hadisiyle ilgili yorumunda İbn Hazm'ın bu hadisi sadece Nesâi'nin rivayetinden naklettiğini ve bu rivayette 'altın' veya "Allah'ın elinde ateş halkaları bulundurmak ister misin?" şeklindeki ziyadelerin olmadığını belirtmiştir. Ensârî, bu ziyadelerin İbn Hazm'a ulaşmamasının mümkün olmayacağını, zîra bu ziyadeleri almadığını dile getirmiştir. Ensârî, Ümmü Seleme rivayetinin de tahrîm değil irşad içerdiğini belirtmiştir. Ayrıca, Elbânî İbn Hazm'ın *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm* adlı eserinden nakil yaparak bir konuda sahih bir hadis varken ona ihtilaf eden başka bir hadis olmadan sadece icmâ ile nesh edilmesinin mümkün olmayacağını, böyle yapmanın büyük bir hata olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık Ensârî de kadınların altın takılar takması meselesinin bu türden bir mesele olmadığını, çünkü bu konuda icmâ olduğunu ve iddia edilen hususun dayandığı naslar ve delillerin mevcut olduğunu söyleyerek ayet ve hadislerden deliller getirmiştir.²¹⁸ Elbânî'nin bazı rivayetlerde icmânın ancak dini zaruretlerde geçerli

²¹⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Hâtem", 8, (No. 4237); Ensârî, *İbâhatü't-tahallî*, 62.

²¹⁶ Ensârî, *İbâhatü't-tahallî*, 63-65.

²¹⁷ Ensârî, *İbâhatü't-tahallî*, 67-69.

²¹⁸ Ensârî, *İbâhatü't-tahallî*, 77.

olabileceğini söylemesine karşılık Ensârî, bunun zorlama bir görüş olduğunu ve çeşitli rivayetlerle icmânın belirli konularda geçerli olduğunu savunmuştur.²¹⁹

Elbânî, nehiy içerikli rivayetlerin nesh edilmiş olması ihtimaline cevaben neshin bilinen şartlarının aksine, mübah kılan rivayetlerin daha önce geldiğini söyleyerek bu ihtimalin olamayacağını ifade etmiştir. Buna karşılık Ensârî de nâsih-mensuh arasındaki terâhi (neshedenin neshedilenden sonra gelmesi) şartını sadece zaman açısından düşünmemek gerektiğini belirtmiştir. Yani burada terâhi kavramı zamansal bir gecikme değil, lafzî-sözlü bir birlikte gelmeme (birlikte zikredilmeme) anlamında kullanılmaktadır. Elbânî'nin anladığı gibi zaman farkı anlamında değil; metinde geçen hükümle istisna, şart veya vasıf gibi bağlantılar kurulmamış olmasını anlatmak için kullanılmıştır. Bununla birlikte Ensârî ibâha bildiren rivayetlerin de daha sonra vârid olduğunu savunmuştur.²²⁰

Elbânî, ziynet konusunda, tehdidin zekât vermeyenlere yönelik olduğu görüşüne cevaben de zekât ile ilgili rivayetin diğer rivayetlerin koyduğu haram hükmüyle çelişmediğini ve kendi başına bir hüküm belirttiğini savunmuştur. Ensârî de Elbânî'nin değerlendirmelerinin tutarsız olduğunu söyleyerek, bazen ziynet zekâtına dair hadislerin, ziynet yasağının aşamalı olarak getirilmesine (tedricî teşri) işaret ettiğini söylerken, bazen de bu hadislerden doğrudan haramlık hükmünün çıkmadığı görüşünde olduğunu söylemiştir.²²¹

Ensârî devamında Elbânî'nin, “Hz. Muhammed (s.a.s.) altın takmayı ancak küçük parça olanlar hariç yasakladı.”²²² hadisiyle istidlal ederek, kadınlar için sadece düğme ve tarak gibi eşyalarda bulunan küçük altın parçalarının helal olduğunu, ancak yüzük gibi diğer altın takıların haram olduğu görüşünün delili olarak kullanılabilmesi için hadisin sahih olması gerektiğini söylemiştir.²²³

Ensârî, Elbânî'yi, Hz. Aişe (r.anha) hakkındaki değerlendirmesinden dolayı da eleştirmiştir. Çünkü Elbânî Hz. Aişe'nin bu konudaki tehdit içerikli hadislere muhalif davranmasını, yanında kalan kardeşinin yetimlerinde bulunan ziynetlerin zekatını vermeyerek zekât emrine muhalif davranması gibi değerlendirmiştir. Bu hususta Ensârî, Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'den vârid olduğu konusunda sabit olan rivayete muhalif

²¹⁹ Ensârî, *İbâhatü't-tahallî*, 104-115.

²²⁰ Ensârî, *İbâhatü't-tahallî*, 124-126.

²²¹ Ensârî, *İbâhatü't-tahallî*, 129-130.

²²² Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, nşr. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 2. bs.; (Riyad: Dârü's-Sumey'î, 1994), 19/357.

²²³ Ensârî, *İbâhatü't-tahallî*, 130-131.

davranması düşünülemez ve bu bir Müslümanın razı olacağı bir durum değildir diyerek Elbânî'yi eleştirmiştir.²²⁴

Netice itibariyle, Ensârî'nin altın takmanın erkeklere de kadınlara da haram olduğu görüşünü savunan Elbânî'yi eleştirirken hadis ilmine dair birikimini kullandığı görülmektedir. Zira o bu eleştirilerinde hem hadislerin senedine hem de metnine dair değerlendirmelerde bulunmuştur.

2.2.4. Nakdû tâ'likâtî'l-Elbânî alâ şerhi't-Tahâviyye

İsmâil el-Ensârî bu eseri Elbânî'nin, Ali b. Ali b. Muhammed b. Ebü'l-İz el-Hanefî (ö. 792/1390) tarafından yazılan *el-Akîdetü't-Tahâviyye* şerhi ile ilgili bazı eleştirilerine cevap vermek amacıyla kaleme almıştır.²²⁵ Bunun üzerine Elbânî'nin öğrencisi olan Semir b. Emin ez-Züheyri de Ensârî'ye, *Fethu'l-bari fi'z-zeb ani'l-Elbânî ve'r-red alâ İsmail b. Muhammed el-Ensârî* adıyla bir reddiye yazmıştır. Züheyri bu çalışmasında öncelikle Ensârî'nin eleştirdiği hadisleri ele alıp, Elbânî'nin bu hadisler hakkındaki görüşlerini aktarmıştır. Daha sonra da Ensârî'nin bu görüşlere yönelik eleştirilerini ortaya koymuştur. Eserin devamında ise Ensârî'nin söz konusu rivayetlere olan eleştirilerini kendi anlayışı çerçevesinde değerlendirmiştir.²²⁶ Bu başlık altında öncelikle Ensârî'nin Elbânî'ye bu konudaki cevapları sunularak genel bir değerlendirme yapıp ardından Züheyri'nin, Ensârî'nin Elbânî hakkındaki eleştirilerine dair yaklaşımına değinilecektir. Ensârî'nin ifadelerine göre İbn Ebü'l-İz, mezkûr şerhi yazarken Selef-i salihînnin yolunu benimsemiş, İbn Teymiyye ile İbn Kayyim el-Cevziye'nin görüşlerini esas almış ve İbn Kesîr'in hadis ilmindeki rivayetlerine dayanmıştır. Bunun neticesinde de selef yolunu takip edenler arasında büyük kabul görmüştür.²²⁷ Ensârî'nin bu şekilde övdüğü İbn Ebü'l-İz'i Elbânî şu noktalarda eleştirmiştir:

1. Sahîhayn veya dört sünen sahibinden birine ait olmayan hadisleri onlara nispet etmesi. Elbânî,

"Benimle diğer peygamberlerin durumu, güzel bir şekilde inşa edilmiş fakat bir tuğlalık yeri boş bırakılmış bir saray gibidir. İnsanlar bu binayı hayranlıkla dolaşır,

²²⁴ Ensârî, *İbâhatü't-tahallî*, 131-138.

²²⁵ Muhammed b. İsmail el-Ensârî, *Nakdu ta'likâtî'l-Elbânî 'alâ şerhi't-Tahâviyye* (Suudi Arabistan: Mektebetü'l-İmâm eş-Şâfiî, 1990).

²²⁶ Semîr b. Emîn ez-Züheyri, *Fethu'l-Bârî fi'z-zebbi 'ani'l-Elbânî ve'r-red 'alâ İsmâil Ensârî* (Riyad, 1990), 12-104.

²²⁷ Ensârî, *Nakdu ta'likâtî'l-Elbânî*, 5.

yapısının güzelliğine hayret ederler, ancak sadece o boş bırakılan tuğla yerine dikkat çekerler. İşte ben, o eksik tuğlanın yerini tamamlayan kişiyim. Benimle bina tamamlandı, benimle peygamberlik sona erdi." ²²⁸

hadisi ile alakalı şârihin, bu rivayeti Buhârî ve Müslim'e nisbet etmesinin yanlış olduğunu iddia etmiş ve hadisin İbn Asâkir'in *Târîhu Dımaşk* adlı eserinde, Ebu Hüreyre'den gelen rivayet olduğunu ve aynı şekilde Süyûtî'nin *el-Cami'u'l-kebir* adlı eserinde de yer aldığını, rivayetin aynısıyla değil benzer lafızlarla *Sahîhayn'da* geçtiğini söylemiştir.²²⁹ Ensârî ise bu hadis ile ilgili, şârihin, hadisin aynı lafızlarla *Sahîhayn'da* geçtiğini iddia etmediğini, benzer rivayetleri kastettiğini ifade etmiş, müstahreçlerde de benzer bir yöntemin uygulandığını ve böyle bir durumun tabii olduğunu çeşitli örneklerle açıklamıştır.²³⁰

Züheyri ise Ensârî'nin de hadisin Buhârî ve Müslim'de aynı şekilde geçmediğini kabul ettiği halde gereksiz açıklamalarda bulunduğunu, müstahreçle kıyaslamasının yanlış olduğunu, dolayısıyla şârihin bu ifadesinin makbul olmadığını söylemiştir. Devamında ise Ensârî'yle ilgili, önce şârihi savunarak, onun '*bu lafızla*' veya '*bu şekilde*' diye bir kayıt koymadığını söylediğini, ancak görüşünü desteklemek için işaret ettiği ilim ehlinin ise bu kaydın şart olduğunu savunduklarını ifade etmiştir. Züheyri Ensârî'nin hadiste ihtisas sahibi olmadığı halde muhaddis Elbânî'yi onun alanını ilgilendiren konuda eleştirdiğini ifade etmiştir.²³¹

2. Bir sahâbiye ait olduğunu belirttiği bir hadisin aslında başka bir sahâbiye ait olması. Ensârî, İbn Teymiyye, Zehebî gibi âlimlerden nakil yaparak Elbânî'nin söz konusu hadisin Sahâbî râvîsini karıştırdığını ifade etmiştir. Züheyri ise Ensârî'nin İbn Teymiyye ve Zehebî'den nakil yaparak Elbânî'yi eleştirmesine karşılık, bunun bilimsel bir yöntem olmayacağını çünkü İmam Mâlik'in deyişiyle "Şu kabrin sahibinden (Peygamber Efendimiz'den) başka, herkesin sözü alınır da bırakılır da."²³² sözü gereği İbn Teymiyye ve Zehebî'nin hata yapabileceğini söylemiştir. Züheyri, Ensârî'nin burada asıl kaynaklara yönelmemesi sebebiyle mukallit gibi hareket ettiğini söylemiş, Ensârî'nin şârihi

²²⁸ Muhammed b Abdullah el-Hafîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-mesâbih*, ed. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1985), 3/1601.

²²⁹ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 11.

²³⁰ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 14,15.

²³¹ Züheyri, *Fethu'l-bârî fî zebbi 'ani'l-Elbânî*, 13,14.

²³² Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Mekâsidü'l-hasetü fî beyâni kesîrin mine'l-ehâdîsi'l-müştehirâ 'ale'l-elsine*. thk. 'Abdü'l-Mevlâ el-Hâşimî [c. 4], (Medîne: Mektebetü'l-Meymene el-Medeniyye; Şam: Dâru'l-Meymene, 1. bs., 1439/2017). 4/83.

savunmak için aynı ifadelerin İbn Teymiyye’de geçtiğini söylemesinin de şârihi mukallit göstermesine sebep olduğunu beyan etmiştir.²³³

3. Bir hadisi, Müslim’e nispet ederken ‘روي’ (ruviye-rivayet edilmiştir) ifadesini kullanması. Elbânî bu ifadenin hadisçilerin ıstılahında genellikle zayıf hadisler için kullanılan bir ifade olduğunu ancak bu hadisin aslında sahih olduğunu ve Buhârî tarafından rivayet edilip, Müslim tarafından rivayet edilmediğini söylemiştir. Ensârî ise şârihin, hadisin Müslim’de geçtiğine dair ifadesi ile onun zayıf hadis olduğunu kastetmediğine işaret etmiştir. Bununla beraber aynı usûl ile Buhârî’nin de bazı hadisleri rivayet ettiğini söyleyerek Elbânî’nin, ‘روي’ lafzının hadis ıstılahında genellikle zayıf için kullanıldığı düşüncesini doğru bulmadığını ifade etmiştir. Bunun yanında Elbânî’nin yazılarında Müslim’de geçen bazı hadislerle alakalı zayıf isnadında bulunduğunu, burada mezkûr hadisin de Müslim’de değil Buhârî’de geçtiğini, dolayısıyla hadisin sahih olduğunu söylemesinin de Müslim hakkında yanıltıcı bir ifadeye sebebiyet verebileceğini söylemiştir. Ensârî, hadis ilmine biraz vâkıf olan birinin bile bu tarz bir ifade kullanmaması gerektiğini aktarmıştır.²³⁴ Buna karşılık Züheyri, bunun ihtilaflı bir mesele olduğunu ve bu konuda Ensârî’yi daha isabetli bulduğunu söylemiştir.²³⁵

4. Şârihin Buhârî ve Müslim’in Sahihlerinde yer alan bir hadisi zayıf olarak değerlendirmesi.²³⁶ Elbânî bu hadiste herhangi bir zayıflığın bulunmadığını hatta bir şahid ile kuvvetlendirildiğini söylemiştir.²³⁷ Ensârî, şârihin bu hadiste ihtiyatlı davranmasının sebebinin bazı âlimlerin bu hadisin illetine dair değerlendirmeleri olduğunu ifade etmiştir. Ensârî, Elbânî için, şârihin hadisin sıhhatine gölge düşürdüğüne dair ifadesinin yerine bu hadise hangi âlimlerin ihtiyatlı davrandığı ve bununla alakalı ayrıntılara bakmasının daha isabetli olacağı kanaatindedir. Ayrıca Ensârî, Elbânî’nin hadisin şahidini kesin bir delil gibi sunması ve hadiste hiçbir illetin olmadığını iddia etmesinin de doğru bir tutum olmadığını çeşitli kaynaklardan örnekler vererek ifade

²³³ Züheyri, *Fethu’l-Bâri fi’z-zebbi ‘ani’l-Elbânî*, 23, 24.

²³⁴ Ensârî, *Nakdu ta’likâti’l-Elbânî*, 49-53.

²³⁵ Züheyri, *Fethu’l-Bâri fi’z-zebbi ‘ani’l-Elbânî*, 49.

²³⁶ İlgili hadisin işaret edilen kısmı şöyledir: “Allah’ın peygamberleri arasında üstünlük yarışı yapmayın. Buhârî, “Enbiya”, 37.

²³⁷ Ali b. Ali b. Muhammed b. Ebi’l-İz el-Hanefî, *Şerhu’l-akîdeti’t-Tahâviyye*, nşr. Cemâl b. Sıddik es-Silmî – tahkik: Muhammed Nâsiruddin el-Elbânî (Beyrut: Dâru’l-Âsime, ts.). 161.

etmiştir.²³⁸ Züheyri ise Ensârî'nin amacının sadece Elbânî'yi eleştirmek olduğunu ve şârihin tarafında yer almak için böyle yaptığını söylemiştir.²³⁹

5. Elbânî şârihin bir hadisi, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) fiili olarak naklettiğini, ancak gerçekte o hadisin bir sahâbiye ait olup, Peygamberimiz tarafından onaylanmış bir fiil olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde Elbânî'ye göre şârih aslında sahâbinin sözü olan bir hadisi, merfu olarak nakletmiştir. Ensârî, aslında şârihin, bu sözü doğrudan kendisinin merfu hale getirmediğini şerh metninde, bu rivayeti delil olarak kullanan grupların, hadisi merfu olarak Nesâî'ye nispet ettiklerini ifade etmiştir. Ensârî, netice olarak şârihin Hanefî mezhebine mensup olması, Elbânî'nin de Hanefî mezhebini Selefilîğe karşıt bir ekol olarak görmesinden dolayı onu kasıtlı olarak eleştirmiş olabileceğinden söz etmiştir.²⁴⁰

6. Elbânî şârihin, senedi olmayan iki hadisi eserine aldığını söylemiştir.²⁴¹

Bu rivayetlerden biri "Allah'ın ahlakıyla ahlaklanın."²⁴² sözüdür. Elbânî, bu sözün şârih tarafından sahih bir hadis olarak değerlendirildiğini iddia etmiştir. İkincisi ise "Kanı akıcı olmayan şeyler, suda öldüğünde suyu necis yapmaz."²⁴³ ifadesidir. Elbânî bu sözü de şârihin, yanlış bir şekilde hadise dayandırdığı iddiasını nakletmiştir.

Ensârî, birinci sözle ilgili şârihin bu ifadeyi bir hadis olarak sunmadığını, şerh metnine bakıldığında, bu sözün Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ait olduğu iddiasının bizzat şârihe değil, bazı filozoflara yakın düşünenlere ait olduğunu ifade etmiş ve şârihin, bu ifadeyi onlara atfederek aktarıp eleştirdiğini metnin ilgili yerini alıntılarla nakletmiştir. Diğer sözü ise şârihin bir hadis olarak sunmadığını, sadece fıkhi bir mesele bağlamında ele aldığını ve bu sözün İbrahim en-Nehâî'ye ait bir söz olduğunu, ancak Buhârî'de geçen bir hadise dayandığını ifade etmiştir.²⁴⁴

Dolayısıyla Ensârî, Elbânî'nin hadislerle ilgili bazı değerlendirmelerini farklı açılardan incelemiş ve onu çeşitli yönlerden eleştirmiştir. Özellikle, Elbânî'nin bazı rivayetlerde Sahîhayn'a atıfta bulunmasına rağmen, Ensârî bu rivayetlerin gerçekte yalnızca Buhârî'de veya başka kaynaklarda yer aldığını tespit etmiştir. Bu tür hatalı atıfları düzelten Ensârî, söz konusu hadislerin hangi kaynaklarda bulunduğunu ayrıntılı bir

²³⁸ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 55-56.

²³⁹ Züheyri, *Fethu'l-Bârî fi'z-zebbi 'ani'l-Elbânî*, 50-51.

²⁴⁰ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 61-62.

²⁴¹ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 7-9.

²⁴² Hadis kaynaklarını taramamız sonucunda böyle bir hadise rastlayamadık.

²⁴³ Abdülmuhsin b. Hamed el-Abbâd, *Şerhu süneni Ebî Dâvûd* (İslamWeb, ts.), 5/4.

²⁴⁴ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 63-65.

şekilde ortaya koymuştur.²⁴⁵ Ensârî, Elbânî'nin hadis metinlerine yönelik yaptığı değerlendirmelerde de bazı eksiklikler tespit etmiş, özellikle sened analizlerinde ortaya çıkan hataları eleştiri konusu yapmıştır. Nitekim Elbânî'nin bazı rivayetleri zayıf olarak nitelendirmesine karşılık, Ensârî bu hadislerin aslında sahih olduğunu gerekçeleriyle birlikte ortaya koymuştur.²⁴⁶ Elbânî'nin bazı rivayetlerde sahâbî isimlerini hatalı aktarması da Ensârî'nin eleştirdiği hususlar arasında yer almaktadır. Zira Ensârî'ye göre bu tür yanlışlıklar, hadisin doğru kaynağının tespit edilmesini zorlaştırmakta ve ilmi araştırmalar açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra Ensârî, Elbânî'nin bazı hadislerin sıhhatine dair vardığı sonuçların eksik ve hatalı olduğunu belirtmiş, bu konuda daha titiz ve dikkatli bir yöntem izlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁴⁷ Ensârî, Elbânî'nin şerhlerinde yer alan bazı ifadelerin yanlış şekilde yorumlandığını ve eksik şekilde aktarıldığını da ifade etmiştir.²⁴⁸ Züheyri ise kimi zaman Ensârî'yi eleştirmiş kimi zaman da hak vermiş veya o konuda belirgin bir görüş ortaya koymamıştır.

Ensârî bunlar haricinde Elbânî'nin başka bazı noktalarda da hata yaptığını belirtmiştir. Ensârî'nin bahsettiği noktalardan bazıları şunlardır:

1. Hadis râvisi olan Muhammed b. Sâlih et-Temmâr'dan gelen: “Sâid b. Muaz Beni Kureyza olayında, Yahudilerin savaşçılarını öldürüp çocuklarını esir alacağına hükmettiği zaman, Hz. Peygamber (s.a.s.) ‘Onlar hakkında, yedi göğün üzerindeki hükümle hükmettin.’ demiştir.”²⁴⁹ rivayeti için Elbânî, bu hadisin sahih olduğunu söylemiş ancak ‘yedi göğün üzerindeki’ kısmının hadiste yer olmadığını belirtmiştir. Elbânî, hadisin *Sahihayn* ve *Müsned*'de bu şekilde geçtiğini ifade etmiştir. Ayrıca, bu ziyadenin yalnızca Muhammed b. Salih et-Temmâr tarafından rivayet edildiğini, onun ise *Takrîbu't-tehzîb* 'te geçtiğine göre sadûk²⁵⁰ fakat hata yapabilen biri olduğunu belirtmiştir.²⁵¹ Ensârî ise çeşitli nakiller yaparak bu rivayetin Elbânî'nin iddia ettiği gibi söz konusu kısmının

²⁴⁵ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 11-13.

²⁴⁶ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 12-14.

²⁴⁷ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 12-14.

²⁴⁸ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 13-14.

²⁴⁹ Söz konusu rivayet Elbânî'nin dediğine muvafık olarak şu kaynakta geçmektedir: Müslim, “Cihad”, 64. Ancak Ensârî'nin de işaret ettiği üzere hadis, ziyade lafzıyla *Süneni Nesâi*'de geçmektedir. (Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâi, *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. Hasan Abdülmennâm Şelebî (Beirut: Müessesetü'r-Resâle, 2001), “Kitâbu'l kaza”, 29. (5906.).

²⁵⁰ Ahmed b. Alî b. Hacer el-‘Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, nşr. Muhammed ‘Avvâme (Haleb: Dâru'r-Reşid, 1406/1986), s. 484

²⁵¹ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 77.

eksik olmadığını bilakis hadisin doğru bir şekilde aktarıldığını ve Temmâr'ın güvenilir olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber Ensârî, Elbânî'nin işaret ettiği metinde, Zehebî'ye dair Temmâr'ın tek kaldığını ifade eden herhangi bir sözünün yer almadığını, ayrıca bu rivayetin isnadında Elbânî'nin hatalı okuma yaptığını ve orijinal metindeki sened zincirini de yanlış aktardığını ifade etmiştir.²⁵²

2. Ensârî, Elbânî'nin, Levh-i Mahfuz ile ilgili bir hadiste, biri merfu, diğeri mevkuf iki farklı rivayeti birleştirerek yanlış bir yorum yaptığını nakletmiştir.

*“Şüphesiz Allah, beyaz inciden bir Levh-i Mahfûz yaratmıştır. Onun sayfaları kırmızı yakuttandır, kalemı nurdandır. Allah, her gün o Levh'te üç yüz altmış defa hüküm verir: Yaradır, rızık verir, öldürür, diriltir, aziz kılar, zelil eder ve dilediğini yapar.”*²⁵³

Ensârî'nin aktardığına göre Elbânî, bu metindeki “...ve genişliği (Levhi Mahfuz) gökyüzü ile yer arasında asılıdır, her gün altı yüz altmış defa bakılır.”²⁵⁴ ziyâde kısmıyla aktararak hadisin bu ilave olmadan Taberânî'ye nispet edilebileceğini îma etmiştir.²⁵⁵ Ancak Ensârî, asıl metnin ziyade olmadan Taberânî'de zaten mevcut olduğunu ifade etmiştir. Bunun doğruluğuna delalet eden birçok örnek de nakletmiştir.²⁵⁶

Züheyri ise Elbânî'nin o ifadelerle bunu îma etmediğini, aksine söz konusu hadisin Ahmed Şakir'in basımında tahrif edilmiş olabileceğini ve şârihin hadisi *Mecma'u'z-zevâ'id'den*, İbn Abbas'tan mevkuf olarak naklederek sahih saydığını ifade ettiğini söylemiştir. Züheyri, Elbânî'nin hadisi, merfu senediyle *el-Mu'cem'deki* rivayetini sahih kabul ettiğini söylemiştir. Aynı zamanda Elbânî'nin, şârihin merfu bir hadisi Taberânî'deki başka bir mevkuf hadis ile tashih etmesinin doğru olmadığını savunmuştur.²⁵⁷

3. Bir adamın Resulullah'a (s.a.s.) gelerek "Ey Allah'ın Resûlü, Allah yolunda öldürülürsem benim için ne var?" diye sorduğu ve Hz. Peygamber'in "*Cennet*" diye cevap

²⁵² Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 78-87.

²⁵³ Ensârî'nin dediği gibi hadis merfû olarak bahsedilen ziyade olmaksızın şu kaynaktan geçmektedir: (et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12/72).

²⁵⁴ Bu ziyâde ile beraber hadis, mevkuf olarak şu kaynaktan geçmektedir: (et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 10/260.)

²⁵⁵ Elbânî, söz konusu rivayete dair yaptığı açıklamada ziyade kısmıyla beraber olan hadisi merfû saymıştır. Aynı şekilde mevkuf hadisin de olduğunu söylemiştir. Oysaki daha önce de belirttiğimiz üzere ziyadesiz olan hadis merfûdur. (Ali b. Ali b. Muhammed İbn Ebî'l-İz, *Şerhu'l-akîdeti't-Tahâviyye*, nşr. Abdullah b. Muhsin et-Turki – Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Resâle, 2. bs., 1990), 233.)

²⁵⁶ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 90-93.

²⁵⁷ Züheyri, *FetHu'l-Bârî fi'z-zebbi 'ani'l-Elbânî*, 65- 66.

verdiği hadise²⁵⁸ dair Elbânî'nin, hadisin İbn Cahş'ın oğlu Muhammed'e ait olamayacağı iddiası üzerine Ensârî, bu hadisin hem Muhammed b. Abdullah b. Cahş'tan hem de babasından rivayet edildiğini örneklerle ortaya koymuştur. ²⁵⁹ Züheyri bunun olabileceğini ancak bu durumun Elbânî'den kaynaklanmadığını onun sadece tahrîc yaptığını söylemiştir.²⁶⁰

4. Ensârî, Elbânî'nin Hasan el-Basrî (ö. 110/728) gibi önde gelen bir tâbiînin, kahkaha ile abdestin bozulacağını bildiren mürsel rivayetin sorumluluğunu üstlendiği yönündeki değerlendirmesini eleştirmiştir. Ona göre bu yorum isabetli değildir; zira hadis ilminin önde gelen otoritelerinden Abdurrahman b. Mehdi'nin açık beyanıyla çelişmekte ve bu görüş, onun öğrencisi olan Ali b. Medîni tarafından da rivayet edilmektedir. Ensârî, söz konusu rivayetin hadis imamlarınca da kabul gördüğünü belirtmiş ve kahkaha ile abdestin bozulduğuna dair hadisin aslında Hasan el-Basrî'ye değil, Ebü'l-Âliye'ye dayandığını ifade etmiştir.²⁶¹ Züheyri de bu konuda Elbânî'yi savunarak bu rivayetin muhaddisler göre zayıf olduğunu aktarmıştır.²⁶²

5. Ensârî'nin ifade ettiğine göre Müslim'in mukaddimesinde geçen bazı hadisleri Beğâvi, *Şerhu's-sünne* adlı eserinde hasen olarak değerlendirmiştir. Ensârî bunlara bir örnek vererek Elbânî'nin zikri geçen böyle bir hadisi, Müslim'de geçtiğini ifade ederek Müslim'in *bizzat Sahîhi'nde* geçtiği izlenimini vermiştir. Ensârî'ye göre Elbânî böyle yaparak sanki mukaddimede geçen o hadislerin Müslim'in *Sahîh*'inde geçtiği izlenimini verdiğini söylemiştir. ²⁶³ Züheyri de Beğâvi'nin sahih hadis için de aynı tabir olan '*Müslim rivayet etti*' tabirini kullandığını, aynı zamanda Elbânî'nin böyle bir kastının da olmadığını söylemiştir.²⁶⁴

6. Ensârî, Elbânî'nin şerhte, Buhâri ve Müslim'in hadislerini değerlendirirken 'İkisinin birden rivayet ettiği sahih hadis' veya 'Birinin rivayet ettiği sahih hadis' şeklindeki ifadelerden dolayı hadisin sadece bu hadis kaynaklarında geçtiği şeklindeki düşüncesinin yanlış olarak değerlendirmiştir. Hadisin başka kaynaklarda da sahih olarak geçtiğini ve

²⁵⁸ İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/206.

²⁵⁹ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 97-99.

²⁶⁰ Züheyri, *Fethu'l-Bârî fi'z-zebbi 'ani'l-Elbânî*, 68,69.

²⁶¹ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 107-111.

²⁶² Züheyri, *Fethu'l-Bârî fi'z-zebbi 'ani'l-Elbânî*, 73.

²⁶³ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 113,114.

²⁶⁴ Züheyri, *Fethu'l-Bârî fi'z-zebbi 'ani'l-Elbânî*, 74-77.

bu ifadelerin ise bir hadisin sıhhat şartlarına sahip olduğunu belirtmek için kullanıldığını söylemiştir.²⁶⁵

7. Ensârî'nin aktardığına göre Elbânî, şerhte geçen bazı ifadeleri hadis olarak değerlendirip yanlış bir tahrîc yapmıştır. Ensârî, şârihin, "Her peygamberin bir havuzu vardır, bizim peygamberimizin havuzu ise en büyüğü, en değerlisi ve en çok gelenidir"²⁶⁶ şeklinde İbn Kesîr'den yapmış olduğu alıntıyı Elbânî'nin, "Her peygamberin bir havuzu vardır ve onlar birbirleriyle hangisinin havuzunun daha çok geleni olduğunu tartışılar, ben de umarım en çok geleni olanlardan biri olurum."²⁶⁷ hadisi ile karıştırıp tahrîcini yaptığını ve ardından da o ifadenin sahih olduğu değerlendirmesinde bulunduğunu nakletmiştir.²⁶⁸ Ancak Ensârî Elbânî'nin bu hatayı yapmadan önce bizzat İbn Kesîr'e bakması gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda Tirmîzî'nin söz konusu hadis ile alakalı bazen hasen-garip bazen de isnadının mürsel olmasından dolayı zayıf olduğu görüşünü aktarmıştır.²⁶⁹ Züheyri ise Ensârî eğer ibareyi tam okusaydı şârihin yazma şeklinden dolayı onun da mezkûr yeri hadis gibi rivayet ederek aynı hataya düşeceğini söylemiştir. Ayrıca Ensârî'nin, o söz için Elbânî'nin İbn Kesîr'e bakmamasını yadırgamış olduğunu ancak kendisinin de Elbânî'nin hadis için gösterdiği kaynaklara bakmadığını ifade etmiştir. Sonrasında farklı kaynaklarla hadisi değerlendirmiştir.²⁷⁰

8. Elbânî'nin ifade ettiğine göre şârihin, Abd b. Humeyd'in meşhur tefsirinde sahih senediyle Hz. Ömer'den şu rivayeti aktardığı belirtilmektedir: "Eğer cehennemliklerin cehennemde kalma süresi, Alac kumu kadar (yani çok uzun bir süre) olsaydı bile, onların çıkacağı bir vakit mutlaka olurdu."²⁷¹ İbn Kayyım ise *Hâdî'l-ervâh* adlı eserinde bu rivayetin Hz. Ömer'den nakledilmediğini söylemiş sonra da İbn Teymiyye'den nakil yaparak yine de hadisin yüce bir değerinin olduğunu nakletmiştir. Ensârî'nin ifadesine

²⁶⁵ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 119-125.

²⁶⁶ Söz konusu eser olan Tahavî'nin şerhinde Ensârî'nin dediği gibi bu kısım geçmekle beraber sözün sonunda *جَعَلْنَا اللَّهُ مِنْهُمْ بَعْضًا وَكَرَّمَهُ* "Allah bizi, kendi fazl ve keremiyle o havuza ulaşanlardan kılsın." kısmı da bulunmaktadır. (İbn Ebî'l-Îz, *Şerhu'l-akîdeti't-Tahâviyye*, 1/181.

²⁶⁷ Tirmîzî, *Sünen*, "Kıyamet" 14 (No.2443).

²⁶⁸ Ensârî'nin dediği gibi Elbânî, İbn Kesîr'den alıntı yapılan sözü, hadis olarak alıp yukarıda bahsettiğimiz değerlendirmeyi yapmıştır. (İbn Ebî'l-Îz el- Hanefî, *Şerhu'l-akîdeti't-Tahâviyye*. s, 192)

²⁶⁹ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 127, 129.

²⁷⁰ Züheyri, *Fethu'l-Bârî fi'z-zebbi 'ani'l-Elbânî*, 81-85.

²⁷¹ Şamileden söz konusu rivayet taratıldığı halde ana kaynaklarda değil de diğer farklı kaynaklarda tespit edilmiştir. Bunlardan biri de Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalîm İbn Teymiyye, *el-Müstedrek alâ mecûu'l fetâvâ*, thk. Muhammed b. Abdurrahman b. Kâsım, (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1418/1997), 1/108 adlı eserdir.

göre Elbânî de bu sözlerin İbn Kayyım'a ait olduğunu zannedip onu eleştirmiştir.²⁷² Devamında ise Ensârî'nin ifadelerine göre İbn Kayyım, İbn Teymiyye'nin, bu görüşünü aktarmakla birlikte, bu görüşün sadece Hz. Ömer'e değil, İbn Mesud, Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd el-Hudrî gibi sahâbîlere de nispet edildiğini bildirmiştir. Yine İbn Teymiyye'den nakil yaparak bu senedin son derece güçlü ve güvenilir olduğunu, eğer Hasan el-Basrî, Hz. Ömer'e yetişmemişse bile, ondan doğrudan değil, tabiinden bir başkası aracılığıyla naklettiğini aktarmıştır. Bu nedenle, böyle bir rivayeti tamamen zayıf ilan etmemenin de yanlış olduğunu savunmuştur.²⁷³

9. Son olarak Ensârî'nin Elbânî'yi eleştirdiği önemli noktalardan biri de şudur; Elbânî, zaman zaman bazı hadis âlimlerinin muteber hadis kaynaklarına nispet ettiği bir hadisin o kaynakta bulunmadığını kesin bir dille ifade etmiş bazen de o kaynağı ve diğer büyük küçük hadis kaynaklarını incelediğini, ancak hiçbir yerde o hadise rastlamadığını ileri sürmüştür. Ensârî bu duruma şu örneği vermiştir: İbn Ömer'den (r.a) rivayet edilen bir hadiste Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “sevad-ı a'zama (sünnete uyan büyük cemaate) uyunuz. Çünkü kim onlardan ayrılırsa, ateşe düşer.”²⁷⁴ Ensârî'nin ifadesine göre, Elbânî *Mişkâtü'l-mesâbih* adlı esere yazdığı şerhte bu hadisi, tanınmış hadis kitaplarının hiçbirinde bulamadığını, hatta emâlî, fevâid ve çeşitli cüzleri bile incelediğini ancak hiçbir yerde izine rastlamadığını söylemiştir. Ensârî, Elbânî'nin bu sözlerini şaşırtıcı bulduğunu çünkü bu hadisin, Hâkim'in (ö. 405/1014) *el-Müstedrek* adlı eserinin 'İlim' bölümünde açıkça yer aldığını ifade etmiştir.²⁷⁵ Züheyri ise eserde geçen birkaç başka rivayet hakkında da Ensârî'yi eleştirdikten sonra sözünün sonunda Ensârî'nin yukarıdaki örnekle alakalı durumu detaylı okumadığını belirterek hadisin *Müstedrek'te* geçtiğine dair Elbânî'nin o ifadesinin düzeltildiğini söylemiştir.²⁷⁶

Sonuç olarak, Ensârî ile Elbânî arasında geçen bu tartışmalar, yalnızca hadislerin sıhhati, kaynakları ve lafızları etrafında dönmeyip aynı zamanda hadis ilminin uygulanışı, yorumlanması ve metodolojik yaklaşımlar açısından da önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ensârî, Elbânî'nin birçok hadis hakkındaki değerlendirmesini gerek metin gerek sened

²⁷² Elbânî ilgili hadis hakkında açıklama yaparken Ensârî'nin dediği gibi sözü İbn Kayyım'a nisbet etmiştir. (Tahâvî, *Şerhu'l-akîdeti't-Tahâviyye*, s. 424.)

²⁷³ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 131, 137.

²⁷⁴ Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'alâ's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, 1. cilt, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts), 1/201

²⁷⁵ Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 143, 145.

²⁷⁶ Züheyri, *Fethu'l-Bârî fî'z-zebbi 'ani'l-Elbânî*, 96, 97.

yönünden ayrıntılı biçimde incelemiş; özellikle isnad yanlışları, kaynak atıflarındaki hatalar ve bazı rivayetlerin eksik veya yanlış anlaşılması gibi konularda eleştirilerde bulunmuştur. Bununla birlikte, Elbânî'nin rivayetleri değerlendirirken zaman zaman kesin ifadelerle hüküm vermesinin, bazı sahih hadislerin gözden kaçmasına veya zayıf olarak nitelendirilmesine sebep olduğunu savunmuştur. Züheyrî ise bu eleştirilerin bir kısmına katılmış, ancak çoğunlukla Elbânî'yi savunmuş; Ensârî'yi bazı yerlerde yetersiz tahlil yapmakla, hatta yer yer eleştirilerinde aşırıya kaçmakla itham etmiştir. Bu karşılıklı değerlendirmeler hadisçiliğin usûl, yorum ve yorumlayanın ilmî seviyesi gibi çok katmanlı boyutlarının bulunduğunu açığa çıkarmaktadır. Tartışma boyunca ortaya konulan görüş ayrılıkları, modern dönem hadis âlimlerinin hadis değerlendirme anlayışlarına bir örneklik teşkil etmektedir.

2.2.5. el-İntisâr li-Şeyhi'l-İslâm Muhammed b. 'Abdilvehhâb bi'r-red 'alâ mücânebeti'l-Elbânî es-savâb

Bu çalışma müstakil bir eser olmayıp İd Abbas'ın *ed-Da 'vetü's-Selefiyye ve mevkifühâ mine'l-harekâti'l-uhrrâ* adlı kitabının bir bölümüdür. Elbânî, kitabın başında zikredilen Muhammed b. Abdulvehhab'la ilgili bilgilere ta'lik yapmış ve onu hadis ve fıkıh konusunda eleştirerek aşağıda da söz edeceğimiz üzere naklettiği bir hadisle alakalı değerlendirmelerde bulunmuştur. Ensârî de ilgili bölüme reddiye yazarak Elbânî'yi sözlerinden dolayı eleştirmiştir.

Kitabın başında müellif, siyasi, sosyal ve kültürel değişmelerin selefî davet anlayışının ortaya çıkmasındaki etkisinden bahsederek bu anlayışın temsilcileri konumundaki İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye ve diğer âlimlerden ve sonrasında da selefî davetin önemli temsilcilerinden biri olan Muhammed b. Abdulvehhab'ın davet faaliyetlerinden bahsetmiştir. Ardından da selefî düşüncenin mahiyeti hakkındaki bilgileri, bilhassa tevhîd üzerinden anlatmıştır.²⁷⁷

Elbânî ise başta, Muhammed b. Abdulvehhab'ın hadis ve fıkıh yönünün zayıflığından bahsederek onun yazdığı *Âdâbü'l-meşyî ile'l-mescid* adlı risalede, zikrettiği rivayeti ve müellifin bazı sözlerini değerlendirmiştir. Elbânî'nin ifade ettiğine göre “Resûlullah (s.a.s.) mescide gitmek üzere evinden çıkınca şöyle derdi: “Allah'ım! Senden sana

²⁷⁷ İd Abbas, *ed-Da 'vetü's-Selefiyye ve Mevkifühâ min'el-harekati'l-uhrrâ* (İskenderiye: Dârü'l-Emyât, 2018), 13-34.

yönelenlerin hakkı için, bu yürüyüşümün hakkı için”²⁷⁸ diye başlayan hadis, az kişi haricinde Müslümanlar âlimlerin çoğu tarafından zayıf olarak bilinen bir hadistir. Elbânî bu hadisle alakalı iki eleştiride bulunmuştur. Bunlardan biri, İbn Abdülvehhab’ın bu hadisin zayıf olduğuna dair herhangi bir uyarı yapmadan hadisi aktarmış olmasıdır. Oysa hadiste, biri bile zayıflık için yeterli olacak iki illet bulunmaktadır. Her iki illet bir araya geldiğinde ise hadisin zayıflığı daha da kesinleşmektedir. İkincisi ise hadisin zahirinin Muhammed b. Abdilvehhâb’ın savunduğu tevhid inancına ve yalnızca Allah’a yapılan çağrıya aykırı olmasıdır. Çünkü bu hadiste, Allah’a kulları vesile kılarak dua etme (tevessül) yer almakta, oysa Muhammed b. Abdilvehhâb’ın kendisi bu tür vesilelerle dua etmeye karşı çıkmaktadır.²⁷⁹

Ensârî Elbânî’nin bu eleştirisine beş noktada cevap vermiştir. Bunlardan birincisi, İmam Muhammed b. Abdülvehhab’ın ilgili eserinde Elbânî’nin işaret ettiği hadisten sadece, “Allah’ım! Senden, sana dua edenlerin hakkı için ve bu yürüyüşümün hakkı için istiyorum...” kısmını aktarmasıdır. İkincisi, bu duanın geçtiği hadisi, hadis imamları Fudayl b. Merzûk, Atıyye, Ebû Saîd el-Hudrî senediyle rivayet etmiş olmaları ve bu hadisin zayıf olduğuna dair herhangi bir uyarıda bulunmamalarıdır. Üçüncüsü, İmam Muhammed b. Abdülvehhab’ın Allah Teâlâ’ya kulları vasıtasıyla tevessülü toptan reddettiğini söylemenin doğru bir yaklaşım olmayışıdır. Zira o, yalnızca meşru olmayan tevessül türlerini reddedip meşru olanlarını kabul ettiğini ifade ederek bu konunun ayrıntılarının eserlerinde açıkça yer aldığını dile getirmiştir. Dördüncü olarak Ensârî, Elbânî’nin isnadındaki zayıflık sebebiyle zayıf saydığı bu hadisin bazı rivayetlerinin, başka yollarla desteklendiğini ve bazı hadis hafızları tarafından da hasen kabul edildiğini belirtmiştir. Beşinci olarak Ensârî’ye göre söz konusu hadisin, zahirî anlamı itibariyle Şeyh Muhammed b. Abdülvehhab’ın görüşleriyle çeliştiğini söylemek de isabetli değildir. Çünkü Şeyh, Allah’a kulları vesilesiyle tevessül etmenin caiz olan türlerine karşı

²⁷⁸ Elbani’nin işaret ettiği yer olan İbn Mâce’nin *Sünen*’inde geçen ilgili rivayet şu lafızlarla geçmektedir: “Kim namaza gitmek için evinden çıkarken şöyle derse: ‘Allah’ım! Senden, sana yönelenlerin hakkı için istiyorum. Bu yürüyüşümün hakkı için istiyorum. Ben ne azgınlıkla ne kibirle ne gösterişle ne de duyurmak için çıktım. Sadece senin gazabından sakınmak ve rızanı kazanmak için çıktım. Senden beni ateşten korumanı ve günahlarımı bağışlamamı diliyorum. Şüphesiz günahları ancak sen bağışlarsın.’ Allah ona yönelir ve yetmiş bin melek onun için mağfiret diler.” (İbn Mâce, *Sünen*, “Kitabu’l Mesâcid” 14 (No. 778).

²⁷⁹ Abbas, *ed-Da’vetü’s-Selefiyye*, 37-38.

değildir.”²⁸⁰ Ensârî, devamında bu noktaları biraz daha tafsilatlı bir şekilde açıklamıştır.²⁸¹

Netice olarak Ensârî bu çalışmasında Muhammed b. Abdulvehhab’ı, Elbânî’nin eleştirdiği bu noktalarda savunmakla birlikte kendisinin hadis rivayetini kabul etmedeki genel metodunu da yansıtmıştır. Zira o muhaddislerin ilgili hadis hakkındaki değerlendirmelerini de dikkate alarak mutedil bir bakış açısı ortaya koyup hadisi zayıf saymamıştır.

²⁸⁰ Abbas, *ed-Da’vetü’s-Selefiyye*, 38-40.

²⁸¹ Abbas, *ed-Da’vetü’s-Selefiyye*, 40-56.

SONUÇ

Bu çalışma, 20. yüzyılın önemli ilim adamlarından biri olan İsmail b. Muhammed el-Ensârî'nin hayatını, eserlerini ve hadis ilmine katkılarını konu edinmiştir. Araştırma sırasında elde edilen bulgular, Ensârî'nin çeşitli ilmî faaliyetleri, bilhassa hadis alanındaki çalışmaları, yaptığı görevleri ve yetiştirdiği öğrencileri itibarıyla yaşadığı dönemin önemli âlimlerden biri olduğunu ortaya koymuştur. Ensârî'nin hayatı incelendiğinde, ilmi faaliyetlerine, çocukluğunu geçirdiği ve belli bir yaşa kadar hayatını sürdürdüğü memleketi Mali'de erken yaşlardan itibaren amcasından Kur'an eğitimi, sonrasında ise diğer bazı yakın akrabalarından da farklı dersler alarak başladığı görülmektedir. İlme önem veren Ensârî, pek çok hocadan istifade ederek hadis, fıkıh, tefsir vb. alanlarda icâzetler alarak ilmi yetkinliğe ulaşmıştır. Sonraki süreçlerde ise birçok ilmi çalışma yaparak ve talebeler yetiştirerek ilmi birikimini sonraki nesillere de aktarmayı başarmıştır.

Ensârî'nin eserleri incelendiğinde onun gerek fikhî konulara yaklaşım usulü gerekse de hadis ile ilgili bazı konuları da ihtiva eden farklı konularda bazı âlimlere bilhassa Elbânî'ye yazdığı reddiyelerinde mezkûr konular hakkında zikredilen rivayetlerin tespitiyle beraber anlama ve yorumlama metodu da ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde Elbânî'ye eleştirileri, hadisi tespit konusundaki tutumu, râvileri cerh ve ta'dîl açısından değerlendirmesi ve değerlendirme sonucunda mezkûr konular hakkında verdiği hükümler onun, kendi dönemindeki ilmi tartışmalara bilhassa hadis alanında aktif bir şekilde katıldığını göstermektedir. Ensârî, hadisleri değerlendirirken sened odaklı yaklaşımla beraber metin tenkidi ve hadis âlimlerinin hadisler hakkındaki değerlendirmelerine önem vermiştir. Bu da onun, geleneksel usulleri korurken aynı zamanda mutedil bir çizgiyi benimsediğini göstermektedir. Bu tutumu, hadislerin sıhhatini belirlemede sadece râvilerin güvenilirliğiyle yetinmeyip, aynı zamanda ümmetin uygulamasına ve âlimlerin genel kabulüne değer vermesiyle daha net ortaya çıkmıştır. Ensârî'nin Elbânî'ye yönelik reddiyeleri, hadis metodolojisine dair önemli bir tartışma zemini oluşturmuştur. Terâvih namazının rekât sayısı gibi konularda, rivayetler arasındaki ihtilafları uzlaştırıcı bir yaklaşımla ele alması ve sahih kabul edilen uygulamaları savunması, kanaatimizce onun ilmî açıdan daha tutarlı olduğunu göstermektedir.

Netice itibarıyla bu çalışma, Ensârî'nin hayatını, ilmi çalışmalarını ve hadis ilmine katkılarını ele alarak 20. yüzyılda gösterdiği ilmi etkilerin daha iyi anlaşılmasına katkı

sunmayı amaçlamıştır. Ayrıca, çalışmada Ensârî'nin Elbânî'ye yönelik reddiyeleri merkeze alınarak, rivayet değerlendirmesindeki metod farkları yer yer detaylı bir biçimde karşılaştırılmıştır. Ancak araştırma sürecinde Ensârî'nin tüm eserlerine ulaşamamıştır. Bazı eserlerinin kaynaklarda yazma nüsha olarak görülmesi, bir kısmının da sınırlı sayıda basılması veya dijital ortamdaki nüshalarının sınırlı olması araştırmanın kapsamını daraltan etkenlerden biri olmuştur. Bu durum, bu eserlere de ulaşarak Ensârî'nin özellikle hadis alanına yaptığı katkıların daha geniş açıdan ele alınması için gelecekte yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abbâd, Abdülmuhsin b. Hamd. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. İslamWeb, ts. <http://www.islamweb.net>
- Afîfî, Abdurrezzâk. “Abdurrezzâk Afîfî”, 2025. <https://ar.islamway.net/scholar/430/profile>
- Ahmed Saîd b. Silm. *Mevsû‘atü’l-üdebâ’ ve’l-küttâbi’s-Su‘ûdiyyîn hilâle sittîne ‘âm: 1350–1410*. Medine, 1992.
- ‘Ali, İbrahim Muhammed. *Muhammed Nâsirüddîn: Muḥaddisü’l-‘aşr ve Nâsirü’s-sünne* Dimaşk: Dâru’l-Ka‘â, 2001.
- Âlu Bessam, Abdullah b. Abdurrahman. *Ulemâ’u Necd hilâle semâniyete kurûn*. Riyad, 1998.
- ‘Askalânî, Aḥmed b. Alî b. Hacer, *Takrîbü’t-Tehzîb*, nşr. Muhammed ‘Avvâme Haleb: Dârü’r-Reşîd, 1406/1986.
- Aynî, Mahmud b. Ahmed. *Umdetü’l-kârî şerhu sahîhi’l-Buhârî*. Dârü’t-Tıbbâ‘ati’l-Menîriyye iş birliğiyle, Beyrut: Dâr İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî ve Dârü’l-Fikr.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü’l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru’l-Kutub el-İlmiyye, 2003.
- Beyler, Muhammet. “Ebu Gudde, Abdülfettah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/362-364. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Bilâ, Zekerıyyâ b. Abdullah. *el-Cevâhirü’l-hisân fî terâcimi’l-fuzalâ’ ve’l-a‘yân min es‘atize ve hullân*. thk. Abdülvehhâb İbrâhîm Ebû Süleyman-M. İbrâhîm Ahmed Ali. Riyad: nşr. Abdülvehhâb İbrâhîm Ebû Süleyman – M. İbrâhîm Ahmed Ali, 2006.
- Boynukalın, Ertuğrul. “Abdulaziz b. Bâz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/24-26. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi‘u’s-şahîḥ*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *et-Târîhu’l-evsaṭ* (matbaa hatasıyla *et-Trîḥu’s-şagîr* adıyla basılmış), thk. Maḥmûd İbrâhîm Zâıyid, (Haleb – Kahire: Dâr al-Va‘y – Mektebetu Dâr ut-Turâs, 1397/1977.
- Büstî, Muhammed b. Hibbân. *Şahîḥ*. thk. Muhammed ‘Alî Sönmez- Hâlis Aydemir. Beyrut: Dâr İbn Hâzm, 2012.
- Çiftçi, Esra “Timbuktu” *İslam Düşünce Atlası*, 11 Mart 2025. <https://islamdusunceatlası.org/mezanlar/timbuktu/339>

- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer. *el-Mu'telif ve'l-Muhtelif*, tahkik: Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir, 1. bs., Beyrut: Dârü'l-Ğarb el-İslâmî, 1406/1986.
- Elbânî, Nâşiruddîn. *Şalâtü't-terâvîh*, Riyâd: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1421
- Ensârî, İsmâil b. Muhammed. *Buhûsu usbû' iş-Şeyh Muhammad b. 'Abdulvehhab*. Riyad: Vizâratu'l adl ve'l-evkâf ve's-su'ûn el-İslâmiyya, Merkezi'l -buhûs, 1983.
- Ensârî, İsmâil b. Muhammed. *el-Kavlu'l fasli fî hükmi'l ihtifâl bi mevlidi hayri'r-Rusul*. Riyad: Dar'us-Samî'i, 1995.
- Ensârî, İsmâil b. Muhammed. *ed-Da'vetû's-Selefiyye ve mevkifühâ min el-hizbiyât el-uhrâ*. İskenderiye: Dârü'l-ethâr ve'l-ulûm, 2018.
- Ensârî, İsmâil b. Muhammed. *el-İlmâm bi-şerhi umdeti'l-ahkâm*. Riyad: Dârü'l-İcne el-İslâmiyye li'l-kütübi ve't-tibâa, 1962.
- Ensârî, İsmâil b. Muhammed. *el-İsrâ ve'l-mi'râc min tefsîri el-Hâfız İbn Kesîr*. Riyad: Dârü'l-intisâr li'n-neşr ve't-tevzî', 2008.
- Ensârî, İsmâil b. Muhammed. *el-Kavlu'l müstecad fî sihhati kasîdeti'l Benât Sü'âd*. Riyad: Dârü's-samî-i, 1998.
- Ensârî, İsmâil b. Muhammed. *en-Nebzetü'n-nahviyye fî es'ileti'l-Âcürûmiyye*. Riyad: Dârü's-sâmi'î, 2005.
- Ensârî, İsmâil b. Muhammed. *et-Tuhfetü'r-Rabâniyye fî şerhi el-erbaîne'n-Neveviyye*. Suudi Arabistan: Mektebetü el-melâzî, 1960.
- Ensârî, İsmâil b. Muhammed. *Hükmi-i binâ'il-kenâ'is ve'l-me'abidi's-şirkiyye fî bilâdi'l-Müslimîn*. Riyad: İdaretü'l-Buhûs ve'l-iftâ ve'd-da've ve'l-irşâd, 1981.
- Ensârî, İsmâil b. Muhammed. *Tashîhu hadîssi salâti't-terâvîh işrîne rak'a ve'r-red 'ale'l-Elbânî fî taz'îfih*. Riyad: Mektebetü İmam eş-Şâfi'î, 1988.
- Ensârî, İsmâil b. Muhammed. *Tenbîhü'l-lâhî 'alâ tahrîmi'l-melâhî*. Riyad: Dârü's-sumeyyî li'n-neşr ve't-tevzî', 2007.
- Gumârî, Abdullah. *er-Red 'ale'l-Elbânî*, 2. bs., Beyrut: Daru'l-Meşârî, 1424/2004.
- Gureyri, Muhammed b. Abdülfettah b. Haşim. *Sîretu'z-zâtiyye ve tercemetu's-şahsiyye li Üstaz ed-Doktor eş-Şeyh Salih b. Ğanim b. Abdullah es-Sudlan*. Riyad, 2005.
- Hâni, Ahmed. "Ebû Abdurrahman b. Ukeyl ez-Zâhiri Sempozyumu (1398 H)". Alukah Ağı. <https://www.alukah.net/culture/10963/>
- Hatipoğlu, İbrahim. "Nâsirüddin el-Elbânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/403-405. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

- Hâzimî, İbrâhim b. Abdullah. *Mevsû'atü a'lâmü'l-karnî'r-râbi' 'aşer ve'l-hâmis 'aşer el-hicrî fî'l-âlemi'l-Arabî ve'l-İslâmî*. Riyad, 1998.
- Hüseyinî, Ebu Fadl Ahmed b. Mansur Kurtan el-Mâlikî et-Tûnisî. “Tercemetu fâdileti's-Seyyidi'l allâmeti Muhammed eş-Şâzeli en-Niferî”, ts. <https://www.alukah.net/culture/>
- Irâkî, Abdurrahim b. Hüseyin. *Tarhu't-Tatrib fî Şerhi't-Takrib* (asıl metin: *Takribü'l-esânîd ve tertibu'l-mesânîd*). Tamamlayan: Ebû Zür'a Veliyyüddin Ahmed b. Abdurrahim el-İrâkî. Kahire: Mısır baskısı. (Fotoğraf baskılar: İhyâi't-Türâsi'l-Arabî; Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî; Dârü'l-Fikr el-Arabî.
- İbn Dakîk'ul-îd. *İhkâmü'l-ahkâm şerhu umdeti'l-ahkâm*. Suudi Arabistan: Mektebetü's-Sünne, 1990.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Sa'd b. Nâsır Abû Habîb el-Muşarî. Riyad: Dâr Kûz İşbîliyye, ts
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvût ve diğerleri. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Süneni İbn-i Mâce*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye Fîsâl İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1952-1953.
- İbn Sa'd, Muhammed. *e't-Tabakâtu'l-kübrâ*. nşr. Muhammed 'Abdülkâdir 'Aâtâ. 9 cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1. bs., 1990.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalîm. *el-Müstedrek 'alâ mecmû'u'l-fetâvâ*. thk. Muhammed b. 'Abdurrahmân b. Kâsim. Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1997.
- Kandemir, M. Yaşar, “İbnü's-Sıddîk, Ebü'l-Fazl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/206,207. (Ankara: TDV Yayınları, 2000).
- Karagözoğlu, Mustafa Macit. “Ğumari”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/485,486. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kavas, Ahmet. “Mali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/498-499. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ma'lemi, Abdullah b. Abdurrahman b. Abdurrahim. *İ'lamu'l Mekkiyyîn min karnî't-tâsi ilâ karnî'r- rabia aşere el-hicri*. Beyrut: Dar'ul Garb el-İslami, ts.
- Mar'aşlî, Yûsuf Abdurrahman. *İkdü'l-cevher fî 'ulemâ'i'r-rub'i'l-evvel mine'l-karnî'l-hâmis 'aşer*. Beyrut, 2006.
- Medhâlî, Rabî' b. Umeyr. “Tercemetü mu'cizetün li'ş-Şeyh allâme Rebî b. Umeyr Hâdi el-Medhali”, 2025. <https://rabee.net/?p=5979>

- Mekkî, Şeyh Zekeriya b. Abdullah Bilâ. *Cevâhiru'l-hisân fî terâcimi'l-fudalâ'i ve'l-a'yân*. (Müessesetü'l-Furkân li't-Turâs, 2006.
- Muhammed b. İsmail el-Ensârî. *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî 'alâ şerhi't-Tahâviyye*. Suudi Arabistan: Mektebetü'l-İmâm eş-Şâfiî, 1. Basım, 1990.
- Muhammed Hayr Ramazan Yusuf. *Mu'cemu'l müellifine'l muasirîn fî asarihimü'l mahtûtetü ve'l Mefkûdetü ve mâ tubie minha ev hukika b'ade vefatihim*. Riyad: Mektebetul Melik Fehdul Vataniyye, 2004.
- Muhyiddin Atiyye vd. *Delîlu mu'ellesfati'l-hadîsi's-şerîf el-metbû'ati'l-kadîmeti ve'l-hadîse*. Beyrut: Dâru İbni Hâzım, 1995
- Münîsi, Şeyh Doktor Velid b. İdris. *Tercemetu allâmetu Abdurrezzak Afîfî ve Fetavihi. Darûl Camiati'l-İslamiyye*, 2018.
- Nesâî, Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. Hasan Abdülmennâm Şelebî (Beyrut: Müessesetü'r-Resâle, 2001.
- Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *El-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb*. (Kahire: Dârü't-Tıbbâti'l-Menîriyye, 1344–1347.
- Nisâbü'rî, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî. Kahire: 'İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdullah el-Hâkim. *el-Müstedrek 'alâ's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Özel, Ahmet. “Tüveyciri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/617-618, Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Özşenel, Mehmet. “A'zami, Habiburrahman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/179-182. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Râcih'i, Abdülaziz b. Faysal. *Hedyu's-sârî ilâ esânîdi's-Şeyh İsmail el-Ensârî*. Riyad, ts.
- Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs. *el-Cerh ve't-ta'dîl*, (Haydarâbâd: Matba'at Meclis Dâ'iretü'l-Ma'ârif el-'Osmâniyye, 1271/1952.
- Rebâbî'a, İsmâil Mahmûd M. “eş-Şeyh İsmâ'îl el-Ensârî ve cühûdühû fî hîdmeti's-sünneti'n-nebeviyye”. ts. <http://www.alukah.net/culture/0/23412>
- Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-. *es-Sünen*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, ts.
- Sudhan, Abdülaziz b. Muhammed. “Şamile Dijital Kütüphanesi”. 2025. <https://shamela.ws/author/1579>.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*, Tahkik: bir heyet. 2. Bs. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1403/1983.

- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu‘cemü’l-kebîr*. Thk. Hamedî b. Muhammed es-Selefî. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Tebrîzî, Muhammed b. Abdillâh el-Hatîb. *Mişkâtü’l-mesâbîh*. Thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 3. basım, 1985.
- Tekle, Muhammed Ziyad. “*Tercemetü muhtasar li’ş-Şeyh Abdurrahman b. Fureyyân*”. 2025. <https://www.alukah.net/culture/0/148792/>
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevr. *Sünen*. Kahire: Mektebetü ve Matba‘atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975.
- Yargı, Mehmet Ali. “Abdullah b. Cibrîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/7,8. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Yemenî, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî. *el-Muvaṭṭa’*. Thk. Kemal Hasan Ali. Mu’assasatü’r-Risâle Nâşirûn, 2013.
- Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Kâşif fî ma‘rifet-i men lehû rivâyetu fî’l-Kütüb-i-Sitte*, çev. Muhammed Avvâme ve Ahmed Muhammed Nemr el-Hatip, Cidde: Daru’l-Kıble, 1. Basım, 1413/1992.
- Zeylaî, Abdullâh b. Yusuf. *Naşbü’r-râye li-ehâdisi’l-hidâye*, Thk. Muhammed Avvâme, Beyrut: Müessesetü’r-Rayyân / Cidde: Dârü’l-Kıble li’s-Sekāfe’l-İslâmiyye, 1418/1997.
- Züheyri, Semîr b. Emîn. *Fethu’l-bârî fî zebbi ‘ani’l-Elbânî ve’r-red ‘alâ İsmâ‘îl el-Ensârî*. Riyad: nşr. Müellif, 1. Basım, 1990.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Hakan DALGIN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Bülent Ecevit Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat
Makale ve Bildiriler	
1. Dalgın, Hakan. “ <i>Elbânî’ye Reddiyeleri Bağlamında İsmâil El-Ensârî’nin Hadisçiliği</i> ”. Baberti 21 (Haziran 2025), 68-92. https://doi.org/10.47098/babertidergisi.1687173 .	